

FOLKMAGAZIN

DISZITES MAGYAROK KEREKÉRŐL.

35 éves a Téka
Erdélyi templomok
Bartók: „Tót népdalok”
Kallós-múzeum Válaszúton

A TARTALOMBÓL:

6. „Élete pontja” – Lőrincz János
Misi Gábor
8. Spanyol udvarlási szokások
Valter Linda
10. EGYSZER VOLT, HOGY IS VOLT?
Kóka Rozália gyermekrovata
A bolond falu; Lusta Jankó
Nagy Zoltán gyűjtéséből
12. Erdélyi templomokról
Tasnádi Zsuzsanna
14. MAGTÁR
Széki Soós János prózája
Kovács István verse
16. A TÖRTÉNELEM SODRÁBAN
Az „aventinusi tündér” – II.
Kóka Rozália
20. Adok néktek aranyvesszőt
Andrásfalvy Bertalan
21. Kallós-múzeum Válaszúton
Korniss Péter fotói
25. Hagyomány – Örökség – Közkultúra
A használható és a hulladék (II. rész)
Kiss Ferenc
28. ÉTELEK – HAGYOMÁNYOK
„Kukorica, édes málé...”
Juhász Katalin
32. Sebestyén Márta pécsi koncertjén
Szávai József
33. Magyar szívdobbanások
Strack Orsolya
34. TALLÓZÓ
Vermes Péter: Bartók útja
Banner Zoltán: Bartókot mondani
36. A „Tót népdalok” folytatása
Käfer István
38. SZÉKI BABONÁK ÉS HIEDELMEK
Kuruzs bekente unalomzsírral
Mezitláb (részlet)
Kocsis Rózsi
40. A Rákóczi-induló
Mikusi Balázs

Harmincöt éves a Téka

Ünnepi koncert és táncház a Fonóban

Amikor egy zenekar fennállásának harmincötödik évfordulójáról van szó, az már önmagában sem csekélység, de ha ez a zenekar történetesen a Téka, amely október 22-én, az éppen tizenhat éves Fonó Budai Zeneházban ünnepelte születésnapját, akkor szinte kérdések sem kellenek. Az együttes egyik alapító tagjával, Lányi Györggyel beszélgettünk.

– Rövidnek tűnik a harmincöt év, mégis, mikor végiggondolom a sok élményt, tanulást, utazásokat, turnét, hihetetlen emberekkel való találkozást, akkor lepődök meg, mennyire tartalmas volt. Úgy érzem, értelmes dolgot csináltam, sok-sok embernek, zenekarnak segítettem, miközben a mai napig tanulok, hiszen egy élet nem elég arra, hogy azt mondhassam, kész a nagy „Mű”. Sokat gondolkodom azokra, akik segítettek munkámat, Csoóri Sanyitól kezdve, az erdélyi zenészekig, akik tanítottak. Nekünk, a Téka együttesnek, fontos, hogy azt a zenei élményt adjuk át a hallgatóságunknak, amit mi éreztünk első pillanattól, amikor eredeti magyar népzénetet hallottunk. E mellett köteleztük el magunkat, itt formálódott erkölcsünk, értékítéletünk, és soha nem akarunk divatos zenei irányzatokat meglovagolni. Fontos a Tékának, hogy a megszerzett tudásunkat átadjuk a fiatalságnak, egész életünkben tanítottunk, zenésztanfolyamokon, zeneiskolákban és magánemberként szerte a világban. Sok együttes megalakulását segítettük, ezek a mai napig jeles képviselői a magyar népzéneknél. Létrehoztuk a Téka Népművészeti Táborát, amely mintát adott, így igazán örömmel tölt el, hogy szinte az egész világon a Téka Tábor mintájára szerveződnek évről-évre hasonló táborok.

Persze az, hogy mi is folytattuk – az elődök láttán – a táncházainkat hétről-hétre, és legendássá váltak a Téka-táncházak, szintén nagy örömmel tölt el, hiszen olyan hangulatot tudunk teremteni, ami sok ember számára meghatározó, így központi találkozóhelyé váltunk a népi kultúrát kedvelők körében.

Mostanában a koncertezés felé vettük az irányt, de a tanítás ugyanúgy része az életünknek, hiszen meggyőződésem, hogy a fiatalságban a jövő, és minden befektetett energia ezerszeresen térül meg, nem csak számunkra, hanem az egész nemzet számára. – *1976-ban a hozzátok hasonló srácok nagyterpeszben álló szólógitárosok szerettek volna lenni egy rock'n'roll zenekarban, s nem pedig egy szinte ismeretlen stílus, kultúra képviselői. Honnan jött az indíttatás?*

– Velem is így volt. Jimi Hendrix, a Rolling Stones és más bandák mind-mind megfogtak, én is hosszú hajjal a gimis zenekarban „gityóztam”. Tizenhét éves koromban hallottam először eredeti magyar népzénetet és „tágra meredt füllel” hallgattam, hogy mi ez. Persze, hogy hallottam Kodályról, Bartókról, de a felvételen megszólaló muzsika mást közvetített. Tiszta, egyszerű, őszinte, hihetetlenül kikkristályosodott zene volt. Úgy hatott rám, hogy először kontrázni,

Lányi György, Nagy Zoltán, Porteleki László, Havasréti Pál – 1982.

Címlap: 1786-ban készült padmellvéd díszítése, Magyarókereke (Alunișu) – Telegdy Árpád akvarellje, 1909.

majd dudálni kezdtem. Fejest ugrottam a népzenebe. Bartók Táncegyüttes, Sebő, Muzsikás együttes... Minden táncházban ott voltam, találkoztam a Kassák Klubban Nagy Lászlóval, Csoóri Sándorral. Megváltozott az életem: otthagytam az „aranytojást tojó tyúkocskát”, a fogtechnikusi állásomat, és feltettem az életemet arra, hogy jó népzenevéssé legyek. Pedig akkor azt gondoltam, soha nem lehet úgy megtanulni ezt a muzsikát, ahogy a nagy mesterektől hallottam.

– Gondoltál akkor arra, hogy egy máig ható, élő, a városi ember számára is értelmezhető dolognak vagytok és lesztek a részesei?

– Nem gondoltam. Azt éreztem, hogy nekem ez nagyon tetszik, olyan energiát szabadít fel bennem, amit soha nem gondoltam volna. Csak csinálni akartam, muzsikálni, tanulni. Hogy mit adott a Téka a mai embereknek, azt a visszajelzésekből tudjuk. És bizony, egyszer csak leesett a tantusz, hogy ez már nem csak a magunk szórakoztatására megy, hanem komoly közösségformáló erő: lényeges, amit csinálunk, a zenénk sokaknak meghatározó, fontos érzések közvetítői vagyunk. Erkölcsei példát mutatunk, előhozuk a már feledésbe merülő iratlan szabályokat, az adott szó becsületét, az egymásra való odafigyelést, mindazt, amit Erdélyben tanultunk. Átérezzük, hogy ez mekkora felelősség.

– Vizeli Balázs (később Szeret), Nagy Zoli (később Kolompos) Porteleki Laci (később

Gaug Agnessel és Ökrös Csabával – 1979.

Muzsikás), Porteleki Zoli (később Méta) a Tékka tagjai voltak, míg Ökrös Csaba, az Ökrös Zenekar után csatlakozott hozzátok. Egyszerre elengedő és befogadó a közeg. Mi visz el embereket innen, és mi hoz ide?

– Másfél évtizeden át arról voltunk híresek, hogy nem cserélődnek a tagok a Tékában. Mégis a sors úgy hozta, hogy bizonyos helyzetek, külső körülmények arra a döntésre juttattak valakit, hogy elhagyja az együttest. Én mindig is sajnáltam, mert úgy hittem, soha nem fog megváltozni a zenekar összetétele. Mi az elején „vérszerződés” kötöttünk: mindig együtt maradunk. Persze, akkor nem gondoltunk olyan élethelyzetekre, amelyek megváltoztatják a csapatot. Akik jöttek, szívesen jöttek, akik elmentek, azokat meg nehéz szívvel engedtem el. Különben, 1979-ben Ökrös Csaba is Tékka tag volt, ezután alakította meg az Ökrös együttest, így igazából most csupán visszatért. Örülök, hogy Ökrös Csabival, Soós Andrissal, Tárnoki Beával és Havasréti Palival muzsikálhatok.

– Legutóbb Gál Csaba „Boogie” és Oláh Andor társaságában láttalak blues játszani. Más, nem az autentikus népzenehez kapcsolható projektben is fel-felbukkantatok. Könnyű az átjárás, a ráhangolódás ezekre?

– Olyan közös muzsikálást hallhattál, ahol mindenki azt csinálta, ami az ő műfaja. Én a magyar népzene képviseltem, azt is játszottam, azt is énekeltem. A koncerten egy dolog sugárzott felém, hogy őszinte a muzsika, mindenki a sajátját adja. Ráadásul a blues is népzene. Nem kellett semmit megváltoztatnom, Pál Pista bácsi dudánótáit muzsikáltam, kontráztam és mellé népdalt énekeltem. A kisugárzás átragadt a közönségre, és nagyon tetszett nekik.

Most adtuk elő és vettük lemezre Tolcsvay Béla és Béres Melinda „Az Ég Ígérő Fa” című daljátékát, ahol szintén az volt a kérés, hogy játszunk a „magunkéból”.

– Mára legendássá vált a Tékka Tábor. Honnan jött az ötlet?

– Mindenhol kirúgtak minket. Már-mint, ahova bulizni mentünk, legyen az kocsmá, borozó, étterem, házibuli, mert ugye mindenhol muzsikáltunk. Az igazán nagy bulik a rendőrséggel fejlődtek be, és ebből lett elegünk. Szerettünk volna egy olyan helyet találni, ahol, ha egy hétig muzsikálunk, akkor sem zavarunk senkit, és nem kapcsolgatják a villanyt, vagy dobják a fémtálcát a földre, hogy „Záróra!”. Beszprémy Kati tanácsolta az Őrségben, Hegyhátszentjakabon a Vadása-tó partját: ott aztán tényleg nem zavarunk senkit, és csodálatos hely. Titokban szerettünk volna odamenni kis baráti csapatunkkal, de mire odaértünk, háromszázharmincan vártak minket. Meglepődtünk. Magunknak főztünk, kézműveskedtünk, táncoltunk, zenéltünk, buliztunk, szinte nem aludtunk a nyolc nap alatt. Ez annyira megtetszett nekünk, és persze az embereknek is, hogy komolyan elkezdtünk szervezni a táborainkat. Egy évig készítettük elő a következő tábort, minden támogatást, amit kaptunk, a táborra költöttünk.

Később átkerült a tábor az ország másik felére, Nagyállóba, ahol a hely kiépítésében Makovecz Imre és Ekler Dezső állt mellénk, Dezső megtervezte és megépítette azokat a csodálatos épületeket. Aztán ezerkét-száz főre nőtt a közönség, és jött a gondolat, hogy saját tábort építsünk, hiszen egy-egy önkormányzattal nehezen tudtuk megérteni, mi is a dolog lényege, mit szeretnének az emberek, mi a fontos nekünk ebben az

folkMAGazin

LELŐHELYEK

TÁNCHÁZ ALAPÍTVÁNY

FOLKMAGAZIN SZERKESZTŐSÉG

1011 Budapest,

Szilágyi Dezső tér 6. I. em.

Tel.: (1)-214-3521

Interneten megrendelhető a
www.folkmagazin.hu oldalon

NÉPTÁNCOSOK KELLÉKBOLTJA

1137 Budapest, Katona József u. 22.

Tel.: (1)-239-1199

MESTERPORTA

1011 Budapest, Corvin tér 7.

Tel.: (1)-202-3859

KALÁKA ZENEBOLT

Bp., V. ker., Bárczy István utca 10.

Tel.: (1)-267-5331

A FOLK

1074 Budapest, Dohány u. 84.

Tel.: (1)-351-3341

ETHNOSOUND

Bp., VIII. ker., Krúdy Gy. u. 7.

Tel.: (1) 266-8105

Havasréti Pál, Ökrös Csaba, Tárnoki Beatrix, Bakonyi Ernő (táncos), Soós András, Lányi György – 2010.

egészen. Átmentünk Boldogkőváraljára, és felépítettük egy hasonló helyszínt, mint ami Nagykállóban volt. Tizenkilenc csodálatos év után úgy döntöttünk, hogy átadjuk a stafétabotot a fiataloknak. Nem könnyű nyolc napig éjjel-nappal muzsikálni, nem aludni, mindenki igényét kielégíteni, mindenkivel mulatni reggelig, vagy délig. De közben csinálta a gyerektánccházat is!

Igazából, úgy éreztem, hogy a példamutató megtörtént: sok-sok tábor alakult, alakul a mai napig is. Örömmel tölt el, hogy úgy is működik, hogy mi már nem vagyunk ott. Azt mondják: „Maradandót alkottatok.”

– *Sokszínű, nagyon képzett és tehetséges a mai fiatal zenészgeneráció. Úgy látszik, hogy bátran és nyitottan társítják az autentikus stílust a saját kulturális élményeikkel. Másképp közelítenek az alapokhoz, swinget, bluest, kávéházi zenét, stb. „kötnek be” a dalokba. Ez tehetséges élővé a már szinte csak lemezeken létező, a természetes közegét veszített autentikus népzene. Vagy mégsem?*

– Drukkolok mindenkinek, aki valami újat szeretne létrehozni. Sok feldolgozást hallottam már, jókat is, rosszakat is. Mégis azt kell mondanom – persze, ez csak az én véleményem –, hogy az autentikus népzene, játékmódot nem a múzeumban kell őrizni, hanem használni kell, mindennapjainkba beépíteni, szórakozni rá. Ezek a dalok fel-

dolgozás nélkül is kifejezik minden korosztály érzelmeit, bánatait, örömeit. Minden élethelyzetre találunk példát, megfelelő szöveget vagy dallamot. Természetesen nehéz szívvel veszi tudomásul az ember – amikor elég mélyre ás a magyar népzeneben –, hogy ilyen páratlan kincses barlangot nem találni még egyet; ezt olyan szintre fejleszteni, mint az a muzsikos, aki már hatvan éve csak a saját faluja zenei hagyományát játszza, szinte lehetetlen. Ilyenkor válaszút előtt állunk: vagy még több tanulás és gyakorlás, aztán ki tudja, mi lesz belőle, vagy dolgozunk fel a mai divat szerint, hogy mindenki „kajálja”. Utóbbival talán lesz, akit közelebb hozunk a magyar népzenehez, de egy biztosan elvész, pont az, amiért elkezdjük az egészet csinálni: az ősiség, amit elődeink átadnak nekünk, a folytonosság, amire Kodály is felhívja a figyelmet. A népzenei műveltséget minden generációnak újra és újra meg kell szereznie magának. Európának szüksége van a sokszínűsége, nekünk meg szükségünk van arra a muzsikára, amitől magyarok vagyunk, ami a miénk, hiszen nincs még egy nemzet, amelynek ekkora kincs lenne a kezében. Ezt nem dobhatjuk ki, vagy hígíthatjuk föl! Legyünk büszkéek arra, amink van!

– *Té a duda, Havasréti Pali pedig a tekerő köré szervezett átfogó projektet és zenekart. Mi van ezekkel?*

– Természetesen elsősorban Csoóri Sanyi barátomat kell említenem, hiszen Pali is, én is nála kezdtünk tekerőzni és dudálni. Vele karöltve alakult a két zenekar. Ha Béres János bácsi nem alapítja meg az Óbudai Népzenei Iskolát, nem segít a tantervek megírásában, biztosan nem tartanánk itt. Azóta hivatalosan lehet tanítani a magyar népi hangszereket.

Ma már – a vonós hangszerek, cimbalmosok és énekesek mellett – sok-sok dudás és tekerős muzsikál. Léteznek tekerős táborok, dudatáborok, sőt közösen is tartunk ilyen Kétbodonyban, Pál Pista bácsival. Tekerő- és dudakészítők nőttek ki magukat, akik mesteri hangszereket készítenek, kicsi gyerekek dudálnak és tekerőznek. Újból él mind a két hangszer, pedig már majdnem kiveszett. Ebben tényleg nagy szerepünk van Palival együtt. Óvodákba, iskolákba, gimnáziumokba járunk rendszeresen a „Magyarok Muzsikája” ismeretterjesztő műsorunkkal, így már kicsi korban megismerhetik a gyerekek a magyar nyelvterület hangszereit és zenei világát. Szerintem ma már a duda láttán nem Skócia, a tekerő láttán pedig nem Franciaország jut eszébe az embereknek. Jó lenne, ha Magyarországon is olyan becsülete volna mind a két hangszereknek, mint az említett országokban!

Török Ferenc

„Élete pontja”

Lőrincz János
(1916–2011)

Lőrincz János 1916. augusztus 13-án született Szépkényerűszentmártonban, református, földműves család legkisebb gyermekeként. Apját korán elvesztette, de más jótáncúaktól volt alkalma ellesni a „lábfacsarást”, hiszen az ő házukban tartották a „táncot”. A hét elemi és a konfirmálás után hat évre elszakadt a falu táncéletétől, szamosújvári felszolgáló munkája nemigen engedte haza a hétvégi táncalkalmakra. Mégis, táncélete segítette a különböző élethelyzetekben, akár a román huszárságnál töltött katonaidőben, akár a párvasztásnál. 1940. október 15-én kötött házasságot Kis Erzsébettel (sz. 1922. december 2.), négy gyermekük született.

A faluban a gyermekeknek rendezett „kicsitánc”-on prímásként muzsikált. Dolgozott mozdonyfűtőként, lovas fuvarosként, földművesként, csaposként. Nikotinfüst okozta tüdő- és érbetegsége miatt végül 1973-ban rokkantnyugdíjba helyezték. 2011. augusztus 31-én hunyt el.

Viszonylag későn, hetven éves kora fölött fedezték fel a néprajzi gyűjtők, többnyire amatőr videó-felvételek készültek róla. A szamosújvári Mezőségi Népzene- és Néptáncfesztiválon több alkalommal volt meghívott fellépő. Kilencven éves korában kapta meg a Népművészet Mestere címet. Ismerte Észak-Mezőség hagyományos táncait, leginkább a gyors tempójú férfitáncokat kedvelte, amiket fiatalos lendülettel járhatott. Tánclelmézetében a szűkebb régió jegyei láthatók, egyéni szerkesztésmódja pedig rendkívüli változatosságot mutat.

Kép és szöveg: Misi Gábor

„S ha még jönnek, ott fekszek” – mutatta.
 Most már tényleg csak ott tudjuk felkeresni.
 A mostanában kétnyelvű falutáblát elhagyva,
 a kocsmánál, a hídnál jobbra kell letérni,
 az egykor csupa sár köz végén van az új temető.
 Idelátszik a szentmártoni templom tornya,
 de a vasárnapi istentiszteletre már nem ő lép be
 a házas férfiak élén, ami a legidősebbet illeti meg.
 „Gatyaszárutca” ez, vissza kell fordulni.
 Két házzal lejjebb, Lőrinczéknel van a legjobb víz,
 ma is sokan átjárnak ide a kerekes kúthoz.
 Régen ennél az udvarnál volt a tánc, ahol
 a kis Jancsit is megkérték, mutassa meg táncát,
 aztán jaj, zsebéből kiszóródott a gombgyűjteménye.
 De nagyon örvendett, mikor hegedűt vett neki az apja!
 Kevés maradt meg gyermekkori emlékei közül.

„Iszunk még egy pohár pálinkát?” – töltött.
 A konyhában, a szelnonon ülve mesélt sokat.
 Körötte falvédők és régi családi képek.
 A puliszkánál is lágyabb volt a hangja.
 Legtöbbet katonatörténetet mondott.
 Kevesebbet a táncról. Arról nem lehet mesélni.
 Azt csinálni kell. Nem vonakodott, ha kértük rá.
 Nem is kérkedett, egyszerűen megmutatta.
 „Mikor hallok a zenét, nincs nyugtom...”
 Akkor megindul valami földöntúli.
 Átjárja a verbunk ritmusa, indul a lába,
 megfacsarja, s a végén gyorsan szabja.
 Szemmel követni lehetetlen, ahogy rögtönöz.
 Mít rögtönöz, irgalmatlanul improvizál.
 Ha téveszti, javítja, mígnem elfogy az ereje.
 A végén nagyot legyintett. Vagy széttárta kezét.

„Hát, ha maguknak ez jó...” – csóválta a fejét.
 Csak ő tudta, milyen volt a tánca régen.
 Egy málomi leány egyből csókot adott utána.
 A buzai leányok is összemarokodtak érte.
 Minden nyíresi fiú olyan sarkantyút akart csináltatni,
 mint a Jánosé. Odasereglettek és csodálkoztak.
 Mert előre nem árulta ám el tudását, ha kérdezték.
 Szerény volt, szerény maradt örökké.
 „Nem gondoltam volna” – utalt korára, a megéltre.
 Szolidnak ismerte örmény vendéglős, magyar vasutas,
 román ezredes, kivel besszarábiai büntetőtáborba került.
 Nem ártott soha senkinek, mindenki szolgálatára állt.
 Mikor Pestre jött a díjat átvenni, műtött szemével
 egyre csak nézett ki az autó oldalsó ablakán.
 Ilyen messziről hogy találtak meg éppen őt?
 Igazából fel sem fogta, mekkora kincset hordoz.

„Hát, mi’ csináljunk? Hát, mi’ csináljunk?”
 János bácsi kitartott felesége mellett
 szegénységben, mindenféle bajában.
 Első fiúcskájukat korán eltemették,
 három gyermeküket szépen felnevelték.
 Immár unokái vihetik Tái koporsóját.
 A kilencvenötöt megvárta, a gyertyákat még elfújta.
 A falut körüljárta, megnézte, mit hagy maga után.
 Csendesesen ballagott, lépteit lelassultak.
 Otthon némán peregetek le utolsó napjai.
 Befordult a szelnonon. Már nem mesél többet.
 Szentmártonban egy lélekkel kevesebb.
 Bennünk egy lélekkel több.

Verbunk
 (2001. október 20.)

**DOKUMENTUMOK AZ MTA ZENETUDOMÁNY INTÉZET
 NÉPTÁNC ARCHÍVUMÁBAN**

[Forrás: <http://www.studiolum.com/nml/hu/lorinczjanos.htm>]

Kézíráttár: AKT 1495, 1544, 1601, 1653

Filmtár:

*Ft. 1459. Szépkényerüszentmárton (Szolnok-Doboka m.).
 A felvétel helye: Szamosújvár – Mezőségi Népzene- és
 Néptáncfesztivál.*

*Gyűjtők: Berzsenyi László, Bodó Bán Enikő, Bodó Bán János, Busai
 Norbert, Foica Valéria, Fügedi János, Füleki László, Juhász Zsolt,
 Kis Zoltán, Kuczera Barbara, Küttel Dávid, Masát Orsolya, Péczeli
 Barbara, Colin Quigley. Gyűjtés ideje: 1997. X. 18–19.*

„Magyar”. Táncolta: Lőrincz János.

„Sűrű”. Táncolta: Lőrincz János.

Videótár:

*Vt. DVC 16. Szépkényerüszentmárton (Szolnok-Doboka m.).
 Gyűjtők: Füleki László, Misi Gábor. Gyűjtés ideje: 1994. VIII. 14.*

„Magyar”. Táncolta: Lőrincz János. Táncírástár: Tit 1402.

„Sűrű”. Táncolta: Lőrincz János. Táncírástár: Tit 1403.

„Verbunk”. Táncolta: Lőrincz János. Táncírástár: Tit 1404.

Vt. DVC 16. Szépkényerüszentmárton (Szolnok-Doboka m.).

Gyűjtők: Aladics László, Misi Gábor. Gyűjtés ideje: 1997. V. 3.

„Magyar”. Táncolta: Lőrincz János. Táncírástár: Tit 1405.

„Sűrű”. Táncolta: Lőrincz János. Táncírástár: Tit 1406.

„Verbunk”. Táncolta: Lőrincz János. Táncírástár: Tit 1407.

Udvarlási szokások

Spanyolországi hiedelmek és szokások – II.

Az előző részben elsősorban vallási és profán párválasztási praktikákról, valamint az udvarlás leggyakoribb alkalmairól esett szó. Ezt a gondolatmenetet folytatva a következőkben arról olvashatunk, hogyan vallották meg egymásnak a spanyol falvak fiataljai érzelmeiket, hogyan alakultak, formálódtak a leányok és legények kapcsolatai, és ezek hogyan váltak a család és a falu által is elfogadottá, formálissá.

Az udvarlási engedély kérésére, a kapcsolat kezdetének kimondására kiváló alkalmaként szolgáltak a különböző mulatságok, a

lakodalmak vagy egyéb ünnepnapok, a körmenetek, misék, a vízfordás ideje, vagy a közösen végzett munkaalkalmak.

Andalúziában a szegényebb rétegek között ez szóban történt, sokszor keresetlen egyszerűséggel és rövidséggel. Máskor egy-egy barátot, barátnőt, kértek meg a közvetítésre, de az sem volt ritka, hogy a fiú barátaival szerenádot adott a lány ablaka alatt. Sok esetben a generációról generációra öröklött rituális szavakkal fordultak a lányhoz: „Ha még nincs mátkád, és akarod, hogy az legyenek...”, melyeket akár a birtoklott földek,

javak felsorolása is követhetett. Málagában a fiú először a szülőkhöz ment el, velük beszélt, s csak aztán a lánnyal, aki az ajánlatra először nemet mondott. Ezt a következő este is megismételték, majd ha tetszett a lánynak a legény, s kedvére lett volna a kapcsolat, a harmadik alkalommal igent mondott, és ettől kezdve már egy párnak számítottak. (*Limon Delgado, A.: Costumbres populares andaluzas de nacimiento, matrimonio y muerte. 121-124.*)

A felsőbb rétegek körében gyakori volt, hogy levél útján érdeklődtek. Ezt a levelet általában az egész család elolvasta és megvitatta, hogy elég jó-e, megfelelő-e a kérő. Ekkor sem illett rögtön igent mondani, hogy a fiúnak legyen módja szándéka komolyságát bizonyítani, párszor még váltottak levelet.

Az érzelem- és szándéknyilvánítás szimbolikus módon is történhetett: például a legény virágcsokrot hagyott a lány erkélyén, melyet ő úgy vett el, hogy közben leejtette a keszkenőjét vagy egy szál virágot, amit a fiú a kabátjára tűzött. Ha egy fiú félénk volt, és nem merte a lányt szemtől-szembe megkérdezni, például lakodalom alkalmával a lány mellé került, felkérte, majd tánc közben megállította és a kúthoz vezette. Ott egy szó nélkül egy érmét dobott a kútba. Ha a lány hasonlóképpen cselekedett, azt jelentette, beleegyezik, hogy egy pár legyenek. Extremadurában a szokásos körmenet során két darab főtt tojást vittek a kezükben, és ha a lány hagyta, hogy a fiú tojásaival megérintse az ő tojásait, az azt jelentette, hogy elfogadja az ajánlatot. (*Moreno, D.: El folklore del noviazgo en Extremadura. Revista de Folklore n. 79.*)

Kasztília sok falvában nagyon gyakran a húsvéti feltámadási mise utáni pillanatot választották: a fiú a tánc kezdete előtt egyszerűen odament a lányhoz és megkérdezte, hogy megkínálja-e őt a maga készítette süteményből. Ha a lány igent mondott, az automatikusan azzal járt, hogy a felajánlott kapcsolatot is elfogadja. Az is gyakori volt, hogy Szent Iván-napján a fiúk fát ültettek a lány háza elé.

Természetesen a lány beleegyezése a fiúnak nagyon fontos volt, de ahhoz, hogy formálisan is udvarolhasson, elengedhetelen volt mindkét család beleegyezése, a szülői hozzájárulás. Granada és Extremadura környékén a legény elment a kiválasztott lány házához és egy nagy furkósbotot hagyott a kapualjban. Távozóban hangos szóval kiáltotta: „furkós kifelé vagy furkós befelé”. Ha a lány apja nem akarta elfogadni a kapcsolatot, kitétte a botot a házon kívül egy jól látható helyre. Ha ellenkezőleg, szívesen látta a legényt a lánya jövődöbeljeként, akkor bevitte a házba. Ezzel jelezte beleegyezését.

Hagyományos maragato esküvő. Astorga, León tartomány, 2009. – fotó: Strack Orsolya

A lány virágokkal és szalagokkal ékesítette a farkózt, melyet a szoba megkülönböztetett helyére állítottak.

Egyes falvakban a fiú kihajtotta a kertből a lány apjának állatait és a saját udvarára vezette őket. Később megjelent a lányos háznál és elmondta az apának, hogy széjjel eresztve találta a nyájukat, de ő befogta az állatokat, és a saját portájára zárta őket. Ha az apának nem volt kedvére a legény, azt tanácsolta neki, hogy gyorsan vigye vissza az állatokat oda, ahol voltak. Ha azonban szívesen vette a legény szándékát, akkor elkísérte a fiút az állatokhoz, és megmutatta neki, hol legeltek előtte, hogy így már legközelebb egyedül is ismerje a járását. A csere után visszatértek a házba, ahol az anya és a lány várták, hogy ki is mondják azt, ami tulajdonképpen már nyilvánvaló volt.

Szintén Extremadurában a fiú egy tiszta zsebkendőt adott a lánynak, hogy mossa ki.

Ha a lány elfogadta a kérést és kimosta, az a kapcsolatba való beleegyezését jelentette.

Murciában, miután már pár napja lófrált a ház körül, a fiú a kapuban megszólította a lány édesanyját. Azt mondta neki, hogy szomjas és kérte, adjon neki egy pohár vizet. Ha kapott, és közben az asszony azt mondta: „senkitől nem tagadnak meg egy kis vizet”, az azt jelentette, hogy szívesen fogadják a közeledését, bemehet a házba beszélni a lányával. Ellenben, ha azt válaszolta, hogy csak olyan vize van, ami nem iható, akkor nyilvánvaló volt, hogy rossz szemmel nézik a közeledését.

A már egy párt alkotó fiatalok a legtöbb vidéken a koraesti órákban, s természetesen a falu szeme láttára találkozhattak, beszélgethettek egymással. Főképp Andalúziában volt elterjedt gyakorlat, hogy a házak nagy rácsos ablakán vagy az erkélyen keresztül beszélgettek egymással. (Lásd mint fent: Limon

Delgado, A. 121-124.) (Erre a szokásra találhatunk példát F. G. Lorca: *Bernarda Alba háza* című művében is.) Máshol, például Galiciában, a lányos ház kapujában folyt a beszélgetés, udvarlás, általában hetente kétszer, szerdán és szombaton. Ezek az udvarlási alkalmak, beszélgetések jelentették egy pár közös életének első állomását. Egy bizonyos idő eltelte után a legény, vagy annak szülei bebocsátást kértek a lányos házba és ettől kezdve benn, a szülők jelenlétében folyt a beszélgetés.

Az udvarlás egy különös formája volt az úgynevezett „ágyban udvarlás” szokása. Főképp északi vidékeken, Asztúriában, Galiciában és León környékén találunk rá példákat. Amikor már egy ideje a legény eljárt a lányhoz, és a szülők jelenlétében, általában a konyhában beszélgettek, mikor azok aludni tértek, a legény is úgy tett, mintha indulna. Azonban a kapuból visszafordult, a lány szobájába ment, s egy ágyba feküdtek le. A megkérdezettek elmondták, hogy ez a gyakorlat egészen 1936-ig, a polgárháború kitöréséig szokásban volt. A leányok megengedték ugyan a legényeknek, hogy velük egy ágyban háljanak, de mindkettőjük ruhában, felöltözve (lányok esetében több alszoknya), betakaródzva feküdtek le. Ilyenkor általában az egész éjszakát beszélgetéssel töltötték. Elméletileg más nem nagyon történt, bár azok az anyakönyvi kivonatok, melyeket olyan falvakban vizsgáltak, ahol a szokás érvényben volt, nem egészen erről tanúskodnak. Olyan falvak is voltak, ahol ha a leány elmúlt tizenöt éves, ágyát levitte a földszintre, s a kapuhoz legközelebbi szobában helyezte el, hogy így könnyebben fogadhatta udvarlóját, aki általában három rituális kopogással jelezte érkezését. Az asztúriai hegyekben az is elterjedt gyakorlat volt, hogy éjjelre a lányok felmentek a hegyi legelőkre és apjuk, a pásztor – aki eközben lenn tartózkodott a faluban – menedékházában várták udvarlójukat. Az éjjelt ők is egymás mellett, beszélgetéssel töltötték. Egyes hegyvidéki, állattenyésztő vidékeken a fiataloknak érdekes párosító szokása volt. A tavasz beköszöntével a legények egy nagy, ökörszarvakkal ékesített kosarat tettek a fejükre, és úgy kergették, ijesztgették a lányokat, mintha nekik akarnának rohanni. Ha a kinezett lányba beleütköztek, ez feljogosította őket arra, hogy a legelőn álló kis szalmatetős kunyhók egyikében együtt töltsék vele az éjszakát. Fontos megjegyezni, hogy ez a szokás egyáltalán nem vált a lány becsületének kárára, amikor elérkezett az idő és szülei kitűzték a házasságkötés időpontját. (Arroyuelo, Fr. J. F.: *Las edades de la vida: ritos y tradiciones populares en España. 191-194. o.*)

Valter Linda

A bolond falu

Silda községbe járt nagyapámnak a nagyapja. De ott olyan buta bíró lakott, és a falu népi mind arra hallgatott. Egy asszony is azt mondja neki:

– Jaj, bíró úr, lagzi lenne minálunk, oszt sónk csak egy csepp van, a bótba meg nem lehet kapnyi!

– Édes fiam, vessétek el azt a sót, majd megszaporoxyik az, csak jó trágyás földbe tegyétek el!

Úgy is csináltak. A legkövérebb földet felásták, elgereblyézték, bevették azt a csepp sót. Majd telt-múlt az idő, megázott a föld, kelt rajta rengeteg árvacsanál. Az emberek, az asszonyok ott nyalogatták, kóstolgatták.

– Hú, minyő csepp, még ződ, oszt minyő jó ereji van!

Csak várták, csak várták, de nem fehéredett meg a csanál, a lagzi meg elgyött.

Más falubó hozott a vőlegény menyasszonyt. Sildába meg olyan csepp emberek vótak, csepp házakot építettek. Hát, ahogy gyön a menet, a nagy hosszú sor, az elejin a szép menyasszony meg magas. Megáll az ajtó előtt, mögötte meg ott áll a nagy hosszú sor. Hát, mi lesz, mi lesz itt, hogy nem fér be a menyasszony az ajtón?

Azt mondja az egyik násznagy:

– El kell vágnyi a lábábó!

Azt mondja a bíró:

– Hohó, én mondom meg az igazat! A feji nem fér be, azt kell levágnyi!

Megszólal egy menyecske:

– Hozzam-e a fejszét?

Megszólal, aki építette a házat:

– Ne hozzák a fejszét, olyat nem teszünk! Majd kiütöm az ajtó-félfát.

Megszólal nagyapámnak a nagyapja:

– Sose poroskodjanak má, lagzi alkalmával, inkább hajuljon meg a szép menyasszony!

Meghajolt, betért.

Jaj, nagyon örültek. Mingyár hívták nagyapámnak a nagyapját, fő helyre tették.

– Igyon-egyen! Hogy hun van magának az a nagy eszi? Hogy ilyet ki tudott maga tanálni! Igyék-egyék!

A lagziba sokan vótak idegenyek a faluba, aztán csúfra tették a bírót, hogy a fejit akarta levágnyi a szép menyasszonynak. Elment a híri, a bíró meg restellte.

– Mindegy, emberek, nem jár túl a másik falu se az én eszemen, hiszen okos ember vagyok. Tudjátok-e, gyön most a vendégség, a templomónkat meg mind benyövi a csanál, szederszál, minden. Azt tanácsolom, hogy az emberek egy álló hétyig igyonak-egyenek, pi-henjenek. Az asszonyok meg éjjel-nappal fonjanak kenderből egy hosszú kötelet, mer azt a templomot árébb kellene húznyi a gazbó.

Úgy is vót, az emberek ettek-ittak, heverték a gyepen, az asszonyok meg fonták a rengeteg kötelet. Amikor készen lettek, a bíró nagy hetykén:

– Hozzátok, emberek, a kötelet! Tekerjük jó körű a templomon!

Egyszerre rántsuk meg; hő-rukk!

A kötel persze engedett:

– Má gyött, emberek, hőj, má gyött!

De bizony nem ment a templom semmit.

Ott vót egy másik falubó két ember, kinevették a bírót.

– Egy ilyen ostoba bírót!

No, nagyon restellte a bíró, hogy nem sikerült a templomot árébb húznyi.

Silda községbe történt ez is. Nagy gyiófa állott a patak partján. Húzta a sok gyió, meg vót hajulva. A bíró meg:

– Emberek, emberek, nem veszitek észre, hogy az a nagy gyiófa minyő szomjan van? Gyertek csak, húzzuk le! Ketten menjetek fel a tetejibe, oszt húzzátok, nyomjátok lefele, hogy igyon szegény.

Az egyik szabadkozott:

– Én nem menek, mer fáj a lábam.

Egy nagy erős ember:

– Majd felmenek én, bíró úr, letolom én!

Fel is ment, aztán húzták-vonták a fát, nyomták mindenhogy. Végül egy nagyot pattant a gyiófa. Aki tolt a nagy derék ember – annak lehajította a fejit. Lezuhant, leesett ő maga is fej nélkül.

– Ugyan, vót-e ennek feji, mikor felment a fára?

Azt mondja a bíró:

– Nem tudom. Menjetek, kérdezzétek meg a feleségit!

Szaladnak kérdeznyi.

– Te Rozi, vót-e az uradnak feji, mikor elgyött itthonró?

– Honnan tudnám? Majd megnézem a kalapját.

Kereste, kutatta.

– Hát, nem tanáлом sehol, akkor csak a fejével mehetett.

Meg is tanálták a fejet, eltemették a gazdájával.

Aztán megint ez is Silda községbe történt. Ott járt egy vándor. Macska vót a hóna alatt. Silda községbe meg nagyon elszaporodtak az egerek. A magtárjokbó a búzát mind kiette, macskájok meg nem vót. Kérdezik az embert:

– Mit árol?

– Macskát.

– Minek a?

– Nagyon pusztítja az egereket.

– Úgy? Hát hogy adja?

– Egy véka aranyé.

A bíró:

– Húj, megvesszük, kifizetjük, megvesszük!

Adták neki a véka aranyat. Ammeg szegény, hogy a macskaé egy véka aranyat kapott, ugyancsak kilépett, nehogy a falusiak meggon-dolják a dolgot.

A bírók meg ott tanakodtak, hogy mit ehet az állat.

– Szaladj csak utána, fiam, oszt kérdezd meg, mit eszik az állat!

A gyerek szedte a lábát, kiabált:

– Mit eszik az állat? Mit eszik az állat?

A vándor még jobban szaladt előtte, oszt visszakiáltott:

– Egyet s mást!

Ammeg úgy értette, hogy embert, marhát!

Szalad vissza.

– Bíró úr, mit tettünk? Embert meg marhát eszik a macska!

– Jaj, jaj, végőnk! Azér szaladt el az az ember! Mindegy, el kell pusztítanónk a gonosz állatot!

A macska bent vót egy házba, rágyútották a házat. A macska valahogy kimenekült, a magtár tetejire szaladt. Felgyútották a magtárt is. Szinte az egész falut leégették. Olyan szegények maradtak, mint a templom egeri, kezdhették újbó az életüket.

Ez is Silda községbe történt. Azt mondta a bíró:

– Most olyat gondoltam ki, hogy a legelsők leszünk az egész vármegyébe. Felmenek a holdba.

– Hogy, bíró úr?

– Hogy, emberek? Látjátok, milyen kishitűek vagytok? Szerzőnk hordókot. Látjátok ott azt a nagy hegyet? Minyő közel van ahho a hold. Egymásra rakjuk a hordót, majd én a botomval felhúzogatom, oszt feljutok a holdra.

A szegény emberek szót fogadtak a bírónak, hordták a sok hordót, gurungatták fel, fel, tolták a nagy hegy tetejére. Ott oszt a bíró szedte, szedte.

– Emberek, adjatok még vagy kettőt, mindjárt fent leszek!

– Hát, bíró uram, má nincsen.

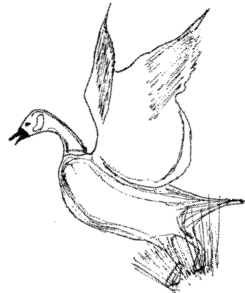
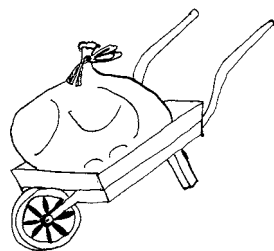
– Ó, ti ostobák, vegyétek ki a két alsót, ammá úgy se kell!

Kivették a két alsót, a többi meg a bíróval együtt lezuhant, kitört a bírónak a kezi-lába, nyaka, meghalt.

Ha a bíró meg nem halt volna, még mindég olyan buta emberek lagnák Silda községet.

Így vót, mese vót, aki hallgatta, azé vót.

Lusta Jankó

Győcsi Gábor rajzai

Élt hetedhét országon túl egy igen-igen lusta fiú. Míg az édesanyja, édesapja élt, csak volt neki mit aprítani a tejbe, de mikor meghalt az édesanyja, édesapja, nem akart dolgozni, csak nekitámaszkodott a kapufélfának.

A szomszédjába lakott egy özvegyasszony. Azt mondja neki:

– Hallod-e, Jankó, keresztű szalmát nem csinálsz, ez így nem lesz jó! Fogj munkáho!

– Nem fogok én, majd ad az Isten.

– Ad az Isten? Hisz amit ad az Isten, azt el is veszi.

Elmegy az özvegyasszony, Jankó meg továbbra is támasztja a kapufélfát. Egyszer csak huss, egy sereg vadliba beszáll az udvarára. Megörül Jankó, szalad a szomszédasszonyáho.

– Gyöjjön csak, gyöjjön csak, adott az Isten!

– Mít, te Jankó?

– Gyöjjön, nem tudom én!

Megyen az özvegyasszony, nézi, csudálkozásába összecsapja a kezit:

– Jankó, hiszen ezek vadlibák!

A vadlibák megijedtek, huss, egyszerre elrepültek.

– No, látod-e, látod-e, Jankó, hogy amit adott az Isten, azt könnyen el is vette. Lásd csak munkáho!

– Nem dógózik én.

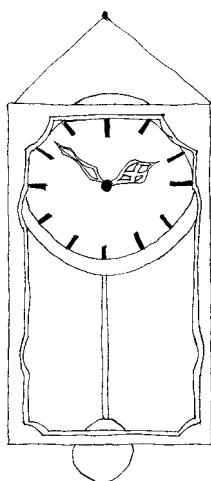
– Nem? Hát mit csinálsz?

– Lopok.

– Lopsz?

– Lopok.

– De hisz elcsípnek, tömlöcbe visznek.

Nagy Zoltán népmesekutató, pedagógus több mint három évtizede gyűjtője és tanulmányozója a folklór több ágának (népdal, népballada, gyermekdal, népi imádság, mese, monda). Számos kötete jelent meg az Akadémiai, Móra, Corvina és Palócföld Kiadóknál. Népmese lexikonja és határozója nélkülözhetetlen kézikönyve a mesét tanító pedagógusoknak. 2011-ben megkapta a Magyar Örökség-díjat.

– Majdcsak nem talán.

– De bizony, János. Majd a lopott jószág maga rád kiabálja, hogy te loptad.

– Nem bánom, nem dolgozok, lopok.

Az öregasszony csak a fejét csóválta, elment.

János még aznap este elment a szomszédjukba, lopott egy csirkét. Hazavitte, betette az ólba.

Másnap megint, hogy milyen jó lesz, lop egy libát. Hozza a libát a sötétbe, de az meg se mukkan.

– No, egy se kiabálja rám, hogy loptam. Nem is igaz az özvegyasszony beszédje. No, majd lopok még valamit.

Gondolkozik.

Nagy gazdag bíró lakott a falujukba, annak a hantbitjára ki vót téve egy falióra. Azon törte a fejét, hogy lophassa el. Mikor aztán leóttották a petróleumlámpát, odahúzódott, leakasztotta. Át a kereten keresztű elmenekült vele. Vitte haza nagy örömmel.

– No, ez se kiabálja rám, hogy loptam. Má nagyobb értékűt kelene kerítenem ennél is. A bírónak van sok disznaja, majd abbó lopok – így tanakodott magába.

Másnap gondolkozik még sötétedés előtt, hogy hozza el azt a disznót. Visz egy zsákot, a szomszédasszonynak meg van egy talicskája, majd azon eltolja.

El is lopta sötétedéskor a talicskát. Tolta a kertek aljának fel végig. Várta, hogy elaludjon a nagy gazdag bíróék. Aztán odasettenkedett a disznóólho. Nézegette, nézegette. Jó südők vótak.

– No, ez jó lesz.

Éppen aludtak, mer jóllaktak má. Ügyesen benyomott egyet a zsákba, fel a talicskára.

Gyorsan tolja a talicskát. A talicskának a kereke, hogy nem vót használva régen, nagyon nyikorgott. János úgy vette ki – mer mindég azt figyelte, kiabálja-e rá, hogy lopta –, hogy azt mondja:

– Úgy is csak el-csíp-nek, úgy is csak el-csíp-nek!

Hű, nagyon megijedt.

– Gyorsabban kell tolnom!

Nagyon gyorsan tolta, a talicska hangosan sivitott:

– Úgy is csak el-csíp-nek, úgy is csak el-csíp-nek!

Nagyon megijedt. Lekapta a zsákot a südővel együtt, fel a vállára, szaladás vele. A malac meg felérezett a zsákba, hozzáfogott visítani:

– Ére vííííí! Ére vííííí!

– Hű – az mondja János –, nem lehet ezt vinnyi tovább!

Eldobta a zsákval együtt a malacot, oszt szaladt haza eszeveszetten.

Bújt a szekrény hátáho, ahova az órát gyugta, nagy csendbe ott lapult. A nagyóra meg – ahogy mozgalódott Jankó – megindult.

Elkezdgi a ketyegőji:

– Lop-tak, lop-tak!

– Hű, gyerünk innen gyorsan, mer rámkiabálta, hogy loptam!

Fel a tyúkólra. A tyúk is:

– Kot-ko-dács, te lop-tá, kot-ko-dács, te lop-tá!

– Hű, ez is rámkiáltotta!

Le a libáho, bebújik a libaólba. A liba megijedt, csapdosott a szárnyával, azt gágogta:

– Gí-gá-gá, te lop-tá, gí-gá-gá, te lop-tá!

Húj, Jánost kiverte a hideg verejték.

– Jobb lesz, János, lusta János, ha menekülsz!

Futott lusta János ki az erdőnek, szedte a lábát. A tetőn megállott, de még a mejji is azt pihegte, hogy:

– Fuss, tolvaj, fussss, tolvaj!

Még most is fut, ha bírja szusszal.

Nagy Zoltán gyűjtése

(Nagy Zoltán – Nagy Ilona: Az ikertündérek. Akadémiai Kiadó, Budapest, 1990.)

Erdélyi templomokról

Különleges kiállítás a Néprajzi Múzeumban

A Néprajzi Múzeum 2011. szeptember 17-én nyíló kiállítása épített örökségünk egy-egy fontos helyszínét mutatja be, református, katolikus, unitárius, görög katolikus, ortodox templomokat, haranglábat, a soknemzetiségű és sokvallású Erdélyből.

Az 1880–1920 között készült akvarelek, tollrajzok, ceruzarajzok, külső és belső helyszíni felvételek egyrészt a dokumentálás, másrészt a művészi megőrkítés eszközeivel élve, a szakrális épületeket, templombelsőket és azokban rejlő régiségeket, freskókat, festett berendezéseket tárják a látogatók elé.

A dokumentumok jelentős hányada rajztanárok tevékenysége nyomán született, hiszen a XIX. század második felétől a műemlékvédelmi és néprajzi anyag gyűjtőinek és feldolgozóinak egy része közülük került ki. Munkájuk során az ecset és a ceruza mellett, többen használták a fényképezőgépet is, értékes felvételeket (üveglemezeket) hagyományozva az utókorra. Az alkotások má-

sik részét grafikusok, festőművészek készítették, akik szintén a magyarság kulturális kincseinek megőrkítését célozták meg. A XX. század elején, amikor megfogalmazódott az igény egy jellegzetesen magyar építészeti stílus megteremtésére, az építészet hagyományait keresték, a megújulás hiteles forrásait. E mozgalom keretében a művészek és az építészek a paraszti építészet formavilágát emelték ki, mutatták be és alkalmazták újra az építészetben. Az erdélyi népi építészet nagy hatással volt a magyar szecessziós építőművészetre is. A képzőművészek, építészek, rajztanárok egyaránt erdélyi tanulmányútra mentek, ahol az erdélyi viseletek, szokások, épületek és népművészeti tárgyak világával ismerkedtek meg. A műemlékvédelmi, néprajzi munkálatok során Malonyay Dezső „A magyar nép művészete” című, 1907–1922 között megjelenő kötetek illusztrálásába is bekapcsolódtak.

A kiállításon a látogató egyrészt az alkotók életrajzával, műveivel, másrészt az erdélyi templomtípusokkal ismerkedhet meg a

bemutatott festmények, grafikák és fényképek alapján.

Az alkotók munkássága jól szemlélteti, hogy milyen megfontolásból indultak te-repre rajzolni, gyűjteni. Huszka József rajz-tanár a templomokat fontos kutatási hely-színnek tekintette, nemcsak a Szent Lászlót és a magyar szenteket ábrázoló falkép-kutatásai miatt, hanem azért is, mert a régi egyházi textiliák díszítményein is az „ősmagyar” motívumokat kereste. Katolikus, re-formátus, unitárius, görögkeleti templomo-kat, kolostorokat, kápolnákat is felkeresett, hogy minél régebbi anyagokat dokumentál-hasson. Szinte Gábor rajztanár, népi építé-szeti kutatása úttörő volt ezen a területen, fi-át, Szinte Gábor fiatal mérnököt is magával vitte gyűjtőútjaira. Az 1910-es évek elején ők végezték el az erdélyi fatemplomok és ha-ranglábak első alapos összegzését a Mezősége-n, Kalotaszegen és Székelyföldön végzett gyűjtéseik alapján. Telegdy Árpád bánffy-hunyadi rajztanár és Bokros Ferenc grafi-kus, bélyegtervező grafikái a kalotaszegi fia-

Hende Vince: Templomba menet, Magyarvalkó (Văleni), 1911–1912, akvarell, 30x38 cm (reprodukciók: Sarnyai Krisztina)

Huszka József: A dési román fatemplom, 1878, akvarell, 26x39 cm

tornyos templomokat, haranglábakat, az egyszerű román fatemplomokat örökítették meg. Makoldy József építész, rajzoló, haditudósító a Barcaság központjából, Brassóból kiindulva tanulmányrajzokat készített, 1912-ben készült sorozata szászöldi erődtemplomokat, székelyföldi vártemplomokat, műemlékeket mutat be. Edvi Illés Aladár és Hende Vince festőművészek a gödöllői művésztelep irányából kerültek kapcsolatba Kalotaszeggel. A természetbe illeszkedő népi építészeti és a vidéki népviselet festői ábrázolása jellemző műveikre. Festményeik érzékeltetik a templomba vonulás lassú ritmusát, a táj, az ünnep és a viselet együttes szépségét.

Kós Károly építészként formát és tartalmat egyaránt a népi kultúrából merített, figyelembe véve a táji-nemzeti sajátosságokat. Már végzős egyetemista korában, 1907-ben fél évi erdélyi tanulmányútra kapott ösztöndíjat, melynek során Segesvár, Torockó, Székelyföld és Kalotaszeg építészetét, néprajzát tanulmányozta. Visszatérve kéziratot írt, „Erdélyország népének építése” címmel, melyet Koronghi Lippich Elek miniszteri tanácsosnak ajánlott, így köszönve meg a támogatást. A kis könyvecskét kalotaszegi fodorvászonba kötötte, és menyasszonya (későbbi felesége), Balázs Ida írásos hímzéssel díszítette. Ez a kéziratot a Magyar Országos Széchényi Könyvtár őrzi, látható a kiállításon, gyönyörű tollrajzaival

és kalligrafikus betűivel illusztrálva a fiatal építész elhivatottságát, aki vallotta: „Környező etnikumok régi építészetéről való tájékozódás nélkül a saját etnikum népi építészetének jellemzése is elképzelhetetlen.”.

A kiállítás végül az erdélyi tájegységek templomtípusait ismerteti meg a látogatóval. Az egyes alkotóknál látott épületek típusait összegzi, bemutatja a kalotaszegi, mezőszéki és szilágysági fatemplomok, székelyföldi vártemplomok és szászöldi erődtemplomok jellemzőit. Itt kaphatunk képet a monumentális, kőből készült erőd- és vártemplomokról amelyeket a XV. században az állandóan fenyegető török betörések miatt a határszéli szász és székely lakosság épített a védekezés érdekében. A templom általában központi helyen állt, s így a legalkalmasabb volt arra, hogy védelmet nyújtó várfallal, bástyákkal, tornyokkal erősséggé építsék. További tematikus egységet képviselnek a kiállított anyagban a XVIII. századi fatemplomokat, tornyokat ábrázoló grafikák, melyek a népi építészeti jellegzetes alkotásait ábrázolják. Részletes tollrajzok illusztrálják, az egyetlen vasszög nélkül, csapolással, faszeggekkel összeillesztett szerkezeteket, melyeket gyakran lecseréltek, eladtak, más településre költöztettek. Megtudhatjuk, hogy ezek készítői a magyar és román falusi ácsok, a faragással foglalkozó molnárok, akiknek speciális mesterségbeli tudása volt a faragás, faépítés.

Az 1900-as évek elején a magyar néprajztudomány foglalkozott a románok és általában a Magyarországon élő nemzetiségek építészetével, ezen belül a fatemplomokkal, hiszen ezek alapján a magyar faépítészeti múltjára is következtetni tudtak. A lakóház alaprajzát követő falusi fatemplomok építési idejüknel jóval korábbi formákat öröztek meg, szerkezetükben a nagy stíluskorszakok elemei is megfigyelhető, így például a gótikus eredetű, magasba ugró templomtorny vagy a tornác, amely reneszánsz stíluselem.

A korabeli levelekből, dokumentumokból jól látszik, hogy a Magyar Nemzeti Múzeum Néprajzi Osztálya elsősorban a rajztanárok dokumentáló gyűjtéseit támogatta. A gyűjtött anyagot – rajzokat, tárgyakat, fotókat – megvásárolták tőlük, így őrződtek meg napjainkig a festmények, grafikai lapok, helyszíni felvételek. Az alkotások azt mutatják, hogy kellő hozzáértéssel és felkészültséggel, a dokumentálás (rajz, fotó, leírás) eszközeivel a rajztanárok, mérnökök és építészek nagyon fontos művelődéstörténeti munkát végeztek. Átépitett és lebontott templomok, haranglábak, mára már elkallódott templomi berendezések, képeit és rajzait is az utókorra hagyományozták. A látványos fényképnagyítások, a színes akvarellek és a finom aprólékos tollrajzok 2012. március 18-ig tekinthetők meg a Néprajzi Múzeum földszinti kamaratermében.

Tasnádi Zsuzsanna

MAGTÁR

SZÉKI SOÓS JÁNOS:

ELÖLJÁRÓBAN

Itt látható a falu egy nagy szögletes (kép)keretbe zárva. Ez megkönnyítheti rálátásunkat, mert belelátni úgysem tudunk. Ami a kép mögött van, az titok, rejtelem. Ugyan, ki látna be a kép mögé? Ennek a nagy szögletes keretnek sok kicsinyített mása van, ott lógnak minden tengerkékre meszelt széki szoba falán. Ha a naiv festő üvegre mázolt Rákóczi-képe tárul szemünk elé, mögötte akkor is a székiek vannak, akár a vetett ágyon tornyosuló, hímzett párnacsúpokkal szemközti falra akasztott fekete-piros keret mögött is, bár jól látjuk: üveglapja alatt rozmaringból fűzött menyasszonyi párta és völegényi bokréta fakul. Évszám nélkül. Mintha csak ennyit engednének megmutatni magukból. Vagy csak ennyit látunk?

Földjük szikes. Garcos. Egyszerre köti és taszítja őket. Esős évszakban utcái mélyen átáznak, amitől a sár is barátságos lesz, akár a széki ember. Vetés előtt a sovány dombokról minden tavasszal le kell hordani a követ, hogy helyette a völgyből termőföldet cipeljenek rá. Vállon, mert oda sem embernek, sem Istennek állata, gépe fel nem kapaszkodik. A hűséges feleség, az igen! Délben ebédet visz férjének, s ahogy lépdel a sárga földön, ura úgy látja, mintha a süppedő rézpatkó nyomában piros tulipánok nyílnának. Szeretni való asszonyának még a járása is káprázatba ejti. Felocsúdván énekelni kezd: „Nem járok én, nem járok én sírva rajta...”.

Egy napon, a jobb élet reményétől fűtve, hátára akasztja lapos tarisznyáját és a falu felett örökös Szőlőhegyen

át Bonchida felé veszi útját, végig a zsuki padon, egyenesen neki Kolozsvárnak, hogy erejét és szorgalmát a hóstáti földésznél kamatoztassa tovább, akitől pénzre és tudásra tehet szert. A kopár Szőlőhegyről még egyszer visszanez, s megígéri a vele farkasszemet néző „Székvárosi sudár tornyoknak”, hogy nem örökre távozik.

A szerencsét próbálók valamennyien így cselekedtek, néhány éven belül hazatértek, tarisznyájukban egy-két hold föld ára, fejükben pedig a sok hasznos tudnivaló lapult. Szántottak, vetettek, táncoltak, utódokat nemzetek tovább. 1896 előtti őseik még közbirtokossági területet műveltek, amelynek javaiból egyenlő arányban részesült a falu minden lakója. De a munkából is! A földdel való gondoskodást sohasem nevezték bajlódásnak. Még nem feledték őseik régmúltban megélt történelmüket. A rend gyökerei a mélyben kapaszkodnak. Volt idő, amikor Szék közösségi életének időbeli folyása is szigorú „keretek” közé volt szorítva, negyven egyezményes jeles nap határozta meg a közbirtokok használatát. Az erős közösséget egyben tartó abróncsokból az 1896. július 2-i források gyűlés után kezdtek szétpattanni az elsők. Ekkor jelenti be az utcagazda, hogy fellebbezésük hiábavaló volt, a tagosítás elkerülhetetlen, a Kolozsvári Tábla „nem a nép és Szék város javára ítél”. A közbirtokossági időkben eredeztethető a máig példátlan összetartásuk, egymás segítségére való fogékonyságuk, váll-váll melletti kapaszkodásuk. A rang utáni kapaszkodás, a falu szája fegyelmelmeztséget ad a közösségnek, olyan életminőséget, amely a legszegényebb réteget is ösztönzi a szebbre és a többre, ezáltal távol tartva őt az önpusztító beletörődés mély gödrétől. Egész életüket a rend erős szálai hálózák be, tudják, csak együtt lehetnek erősek!

A rég elsüllyedt harang földdel tömött gyomrából tör fel hozzájuk a megmaradáshoz való erő? A székiek hallják az elnémított harang szavát, ma is gyűlöre hívta őket. Ránk is számítanak, álljunk melléjük, ha tudunk!

KOVÁCS ISTVÁN: PRÓBATÉTEL

Ha Székre gondolk,
látképét egy villanásra
mindig eltakarja
hozzá vezető utam kezdete:
a világháborúban kirabolt bonchidai kastély,
„az erdélyi Versailles”
tehetetlenül vicsorgó romprotézise,
légifotókon felnyitott kriptakolosszus...
Egyetlen saroktornya volt ép,
amelyet egy nyugati filmstáb
kedvéért és pénzén hoztak rendbe
nemsokkal azelőtt,
hogyan először arra jártam.
Újkori rémfilmeket forgattak
a hatalom folytonosságának bizonyítékaként
örökéletű Drakuláról.

1968 reményekkel ijesztő nyarán
e kísértet-torony tövéből indultam el
abba a községbe,
amelynek városi rangját
elnyelték hajdani sóaknái,
de viselete, zenéje, táncrendje
újra és újra ismertté teszi
a mit sem sejtő nagyvilágban.
Többször feldúlták a tatárok,
s fűzték rabszíjra életben maradt lakóit –
hallhattam én is nemegyszer
az asszonyok ruhaszínének
mindennapi magyarázatát.

Gyász és vér.
Hegedűhúrba font
fekete-piros dallama
a mindegyre közeledő halálnak,
s hajnalköszöntő lassúi azoknak,
akik a holnapot megérik.

Felértem az első domb
háromszögelési pontjához,
amely egy botjára támaszkodó juhász
fehérszűz szelleme volt.
Köszöntem illón,
s szólítottam őt,
mint a mesében:
öregapámnak.
Végtelenbe hullámzó
dombveretek óvták
a Mezőséget,
mint alig elhantolt
óriás-vitéz vértete,
aki a feltámadás kürtjére vár.
Parázsló lármafa-pecsételtől sistergett a föld
egész a láthatárig...
Rajtuk lépkedve ki ér büntelen előbb
Felszeg,
Forrószeg,
Csipkeszeg
lebonthatatlan égi táncházába?
Úgy ropják,
hogyan beleremeg a felhő-vakolat...

Próbatételem
az örök úton-lét...
Oda.

(Megjelent a Székelyföld 2011. augusztusi számában.)

Fotó: Henics Tamás

Az „aventinusi tündér”

Szőnyi Zsuzsával a budai teraszon – II. rész

Örök titok és kifürkészhetetlen rejtély számomra, hogy ki mellé szegődik a szerencse életének hosszabb, rövidebb idejére, olykor csak egy-egy sorsdöntő pillanatra. Szőnyi Zsuzsa élettörténetét hallgatva többször is megállapítottam, hogy férjével, Triznya Mátyással együtt nagyon szerencsés emberek voltak egész életükben. Beszélgetésünket azzal folytatjuk, hogy mi történt velük, s hogyan tartották a kapcsolatot szüleikkel, miután 1949-ben elhagyták Magyarországot.

*

Hamarosan újabb csempéssel ismerkedtünk meg. Egy szombathelyi pék menyje, aki úgy látszik, sok pénzt akart összedni, azzal foglalkozott, hogy embereket vitt ki a határra. Vett magának egy hálókocsijegyet, a kocsiba engem is beültetett. A férjemnek külön kellett utaznia egy másik emberrel, akit egyáltalán nem ismert. Amint megérkezett a vonat Szombathelyre, engem az asszony azonnal elvitt a pékségbe, a férjemnek ott kellett maradnia egyedül az állomáson. Szörnyen rettegett szegény, rettenetesen félt, hogy újra elviszi az ÁVÓ. Engem a pékségben elhelyeztek egy parányi szobában, nyugtatgattak, hogy hamarosan jön a férjem is. Valakit elküldtek érte és valóban, nemsokára megérkezett. Boldogok voltunk, hogy újra együtt vagyunk. A kis szobában húztuk meg magunkat egy ideig, arra kellett várnunk, hogy a pékék által ismert határőr legyen szolgálatban. Úgy emlékszem, Németlövőnek hívták a helységet, ahol át lehetett szökni.

Végre eljött a várva-várt este, amikor elindulhattunk Németlövőre. Nekem buszra kellett szállnom, a férjemnek kerékpárral kellett jönnie egy másik kíséreléssel. Most nem a pék menyje jött velem, hanem az egyik unokahúga, aki úgy tett, mintha a közelbe, egy esküvőre utazna. Én is úgy szerepeltem, mint az esküvő meghívottja. Amikor leszálltunk a buszról, a megállóban álldogáló emberek között valaki megszólalt:

– Megérkezett a pesti nagysága! – ez én voltam. Mindjárt bevittek egy kis helyiségbe, ahonnan egy őrtoronnyra lehetett látni. Ott vártam remegve, hogy mikor jön már végre a férjem. Amikor megérkezett, hamar elbújtatták egy tehénistállóba, csak amikor már senki se látta, akkor hozták be hozzám. Hála istennek, megint együtt voltunk! Most ismét várnunk kellett egy napot. Másnap egy Félix nevű fiatalember elvezetett a határ menti kocsmába, ahol majdnem egy hétig vesztegeltünk. Ott egy autóra vártunk, hogy elvigyen Grazba. Mondanom se kell, rengeteg izgalmat éltünk át. Akkoriban Ausztria négy zónára volt felosztva. Nekünk a szovjet zónán is keresztül kellett jutnunk, hogy végre biztonságban legyünk.

Grazban volt egy házaspár, akiket nagyon jól ismertünk, Szilasy Nadinka korcsolya-bajnoknő és a férje, Konradsheim báró. Tőlük akartunk segítséget kérni. Az volt a baj, hogy Nadinka minden télen Svájcban dolgozott mint korcsolyatréner, igen jól keresett ezzel a munkával. Pillanatnyilag nem volt otthon, mert éppen kinn volt. A férje nagyon kedvesen fogadott, mindjárt megmondta, hogy hol lehet megszállni. Egy kis hotelben találtunk is szobát. Éreztük azonban, hogy Grazból egyhamar nem tudunk továbbmenni, ezért albérletbe költöztünk egy asszonyhoz. Jó sokáig laktunk nála, mert az európai országok egyáltalán nem fogadtak be menekülteket. Kivándorolni csak Ausztráliába, Amerikába vagy Brazíliába lehetett volna.

Szőnyi István 1949-ben – Gink Károly fotóművész felvétele

Két nagy menekülttábor működött, az egyik Bécs, a másik Graz mellett. A Graz melletti láger az angol zónához tartozott. Próbáltunk tájékozódni, hogy hová is mehetnénk tovább. Nem akartunk semmiképpen Európán kívülre menni. Mit csináljunk? Szerencsére a férjem még diák korában kétszer vagy háromszor volt Angliában, és nagyon jól tudott angolul. Az angol parancsnokság Klagenfurtban volt, a férjem elment oda, hogy beszéljen velük. Egy nagyon kedves tisztre talált, aki azt tanácsolta neki, hogy próbáljon valami protekciót találni Olaszországban, mert Anglia a háború miatt nagyon elszegényedett, egyáltalán nem fogad be menekülteket. Az olaszok hamarosan megkapják a Marshall-segélyt és talpra állnak, náluk talán még lehet helyet találni. (Valóban, hamarosan jött is a nagy olaszországi jólét, a „boom”.)

Menjünk Olaszországba! Menjünk, de hogyan?! Nem lehetett sehogy beutazási engedélyt kapni. A szerencse ezúttal is a segítségünkre sietett.

Apámnak volt egy régi festőtársa, Korda Vince, a nagy Alexander Korda filmesnek volt az öccse. Apám írt Korda Vincének, hogy ott van ez a két szerencsétlen Grazban, próbáljon meg valahogy segíte-

Triznya Máttyás Vittorio De Sica oldalán,
a Csoda Milánóban forgatásán (Róma, 1950.)

Szónyi Zsuzsa és Triznya Máttyás (Róma, 1949 karácsonya)

ták, adtak neki állást, munkát, így az életünk kezdett rendbe jönni. Ez a film ma is kultikusnak számít, kis moziban még mindig vetítik Olaszországban. Komoly társadalmi kritikát fogalmazott meg, de nem tragikusan. Miközben a gazdagok és a szegények feloldhatatlan szembenállását mutatja be, vidám, szórakoztató, klasszikus mesealakokkal teli álomvilág. A főhőse egy Toto nevezetű árva, kamasz fiú, aki sokféle csibészéget elkövet, de mégis szeretnivaló, jószívű. Mindig biztatja a szegényeket, hogy egyszer majd csak jobbra fordul az életük. Sok kedves, mesei elem, „csoda” szerepel a filmben. A végső, nagy csoda az, amikor a szegények a milánói dóm előtti téren föl pattannak az utcaseprők seprűire, felépülnek a dóm tetejére, s akkor megnyílik az ég és valamennyien elszállnak.

Azt, hogy ezt a „csodát” hogy lehet megcsinálni, az olaszok nem tudták, ezért hívtak egy híres amerikai szakértőt. „Special effects”, úgy hívták ezt a szakértelmet. És jött egy Ned Herbert Mann nevezetű neves filmes Amerikából, ő próbálta elmagyarázni az olaszoknak angolul, hogy mit kell csinálni. Azok meg nem értették, mert Mussolini idejében az olaszoknak nem volt szabad angolul tanulni. Anglia akkoriban Olaszország ellenségének számított. Hála istennek, ott volt az én férjem, aki nagyon jól tudott angolul, Ned Mann-nel nagyon jól megértették egymást. Ned, mivel egyedül élt egy hotelben, azt akarta, hogy a férjem minden este menjen oda hozzá és beszélgessenek, whiskyzzenek. Matyim el is ment hozzá, ő meg mindenféle titkát, amit ezek az emberek a szakmában egymásnak nem szoktak elárulni, elmesélte neki. Már csak azért is, hogy mutassa, ő milyen okos, mennyire tud mindent! Matyi persze fülelt, meghallgatta és mindent megjegyzett. Két vagy három hónap múlva De Sica és Ned Mann összeveszttek egymással, Ned azonnal visszautazott Amerikába. Ott maradt egyedül az én férjcském, a „nagy tudós”, aki most már minden trükköt tudott. Akkor jött csak az igazi megmérettetés, amikor jöttek azok a felvételek, amelyekben az embereket fel kellett repíteni a dóm tetejére! Matyi az addigi tapasztalataira támaszkodva meg tudta csinálni. Hat hónapig éltünk Milánóban, amíg a film elkészült, azután visszatértünk Rómába.

Ezt követően egy Catalucci nevű ember meghívta a férjemet a filmes laboratóriumába, hogy dolgozzon náluk. Hát, ez is-

Triznya Máttyás és Ned Mann a Catalucci Stúdióban (Róma, 1952.)

ni, hogy Olaszországba mehessenek. Korda Vince a legnagyobb jóindulattal elintézte, hogy kapjunk egy csak odaútra szóló kis papírt, amivel bemehettünk Olaszországba. Rómában, egy kedves olasz házaspárnál kivettünk egy cseppnyi lakást. Jó ideig éltünk náluk. Jók voltak hozzánk, mindig adtak egy kis spagettit, ezt-azt. Valahogy megéltünk. Tudták, hogy nagyon kevés pénzünk van. Magyarországról egy vasat se lehetett kihozni. Ha elkapott valakit az ÁVÓ, hogy pénzt vitt ki az országból, húsz évre is lecsukták a szerencsétlent.

Kordáék Rómában, a Cinecittában éppen filmet forgattak Vittorio De Sicával, a Csoda Milánóban-t. Korda Vince beajánlotta Matyi férjemet, hogy vegyék fel díszletfestőnek. De Sicáék be is fogad-

mét hatalmas szerencse volt! Az uramnak minden hónapban volt rendes fizetése, fizették a betegsegélyzőjét, s hamarosan olasz állampolgár lett.

Amikor mi Rómába kerültünk, úgyszólván az első héten, egy bárban egy lengyel férfi tört olaszággal megszólított bennünket. Hallja, hogy mi magyarul beszélünk, ő tudna nekünk egy jó állást. – Nagyszerű! – mondta neki a férjem. Elmondta ez az ember, hogy ő az olasz rádió, a RAI lengyel adásában dolgozik, ahol van magyar adás is. Jelentkezzünk, mindenképpen szerződteni fognak, mert egyszerűen nincs emberük. Tényleg így is lett, egyik napról a másikra bekerültem a RAI magyar adásába. Akkoriban Olaszországban egyszerűen nem voltak magyarok. Annyi volt a dolgom, hogy az olasz szöveget le kellett fordítanom magyarra, és a híreket minden este be kellett olvasnom. Igaz, akkor én még nem tudtam nagyon jól olaszul, de a latint nagyon szerettem a gimnáziumban. A mi időnkben hat évig tanult az ember latinul, ennek alapján kibogarástam a szavakat, hogy mi mit jelent és nagyszerű adásokat tudtam készíteni minden estére. Így hát én is elkezdtem a hivatásos életemet.

Még a rádiós korszakom elején történt, hogy nagyon megbetegedtem. Méghozzá olyan betegségem volt, amiről senki nem tudta, hogy micsoda. Egyre gyengébb lettem, állandóan rosszul éreztem magamat. Volt egy magyar orvos, aki azt mondta, hogy ezt ki kell vizsgálni a poliklinikán, mert ez valami komoly dolog lehet. Kisült, hogy szívbélhártya gyulladásom van, amit a sok átélt megpróbáltatás okozott. Bevittek a poliklinikára és ott voltam négy-öt hónapig, amíg ez a betegség lezajlott. A penicillint akkor találták fel, hála istennek! Ha nem találják fel, akkor végem van. Nekem a klinikán mindent megadtak, amit csak lehetett, és én voltam az első, akit ebből a betegségből, nagy dicsőségükre, sikerült kigyógyítaniuk. Éppen az első római karácsonyunkra gyógyultam meg.

Akkorra már volt néhány magyar ismerősünk. A férjemnek volt egy Gyuri nevű barátja, talán a piaristáktól, aki szintén akkoriban került ki Rómába. Volt egy másik is, aki később elment Ausztráliába, végül egész kis társaság verődött össze körülöttünk. Ezért nem is voltunk kétségbeesve, hogy nekünk nincs senkink. Gyuri lakásán közösen ünnepeltük meg a karácsonyt. Az ötödik emeleten lakott, én olyan gyenge voltam, hogy nem bírtam felmenni. Emlékszem, a fiúk cserkészfogással felemeltek és felcipeltek, hogy én is ott lehessenek velük. Számomra az a karácsony nagyon emlékezetes maradt. Akkor én újra föltámadtam, a betegségből, a halálból tértem vissza! Hamarosan erőre kaptam és visszatértem rádiós munkámhoz. Tizenöt évig dolgoztam az olasz rádióban.

Az egész rádió a miniszterelnökségtől függött, befolyásos politikai adó volt. Egy nap hívott a miniszterelnökségtől egy nagyon kedves úr, és arra kért, hogy menjek át a miniszterelnökség sajtóosztályára dolgozni. Oda rengeteg külföldi újság érkezik minden nap, és ők kíváncsiak arra, hogy a külföldi sajtó mit ír róluk, olaszokról. Tehát azokat a cikkeket kellett lefordítanom, vagy legalábbis jeleznem, ami Olaszországról szólt. Ez remek hivatal volt. A szobában egy másik hölgy a francia sajtót figyelte. Én átnéztem a magyar sajtót, az angolt is, akkor már franciául is jól tudtam. Hát ugye, francia szakos voltam Pesten, az egyetemen. Jó hivatal volt, békében üldögéltünk, nézegettük az újságokat.

Az olaszoknak olyan munkarendjük van, hogy délben hazamehetsz, majd visszatérsz négykor vagy ötkor. Este nyolcig lehetsz a

Szőnyi Zsuzsa a via Ostiense-n (Róma, 1953.)

hivatalban, hogy kitöltsd a munkaidődet. Az olasz hivatal isten áldotta, nagyszerű hely. Ott voltam jó pár évig, onnan mentem nyugdíjba, úgyhogy olasz nyugdíjat kapok.

Miközben mindketten dolgoztunk a férjemmel, nálunk folyamatosan működött a „Triznya-kocsmá”, amire majd még külön kitérek. Odajárt hozzánk többek között Szabó Ferenc jezsuita atya is, aki a Vatikáni Rádióban dolgozott. Azt mondta nekem egy nap, miután negyven év után nyugdíjba mentem:

– Mit lustálkodsz itthon? Gyere a Vatikáni Rádióba dolgozni!

– Jól van! – válaszoltam, s ezután még ott is dolgoztam hét évig.

Negyvenkilencben apám már híres festő, a főiskolán tanár volt. Amikor mi kijöttünk, hogy mit kérdeztek tőlük, mi történt velük, ők azt nekünk soha el nem mondták. Akármi volt, ők azt nem akarták a mi terhünkre írni. Furcsa, de apám akkor még Kossuth-díjat is kapott. Direkt azért – úgy vélem –, az volt a hatalomnak a gondolata, hogy akkor biztosan nem megy el az országból. A Kossuth-díj mégiscsak odaláncolja. Pedig apám soha nem is akart elmenni Magyarországról. Nem tudott idegen nyelveken, egyáltalán nem érdekelte őt a külföld. Még amikor 1929-ben olasz ösztöndíjat kapott, akkor is csak néhány hónapig maradt Rómában. Azt mondta, hogy Olaszországban nincsenek rendes fák. „Vagy csukott esernyők (a ciprusok), vagy nyitott esernyők (a pínéak) vannak!” Hiányoztak neki az igazi magyar fák és a magyar táj.

Azt tudtuk másoktól, hogy telefonon nem érkezhettünk az otthon maradtakkal, ezért leveleket írtunk egymásnak. A levelek jöttek, mentek. Úgy látszik, hogy erre a hatalom nem volt túl kényes. Igaz, soha semmi olyat nem írtunk, ami kompromittáló lett volna szüleinkre nézve. Ilyeneket írtunk, hogy reggel lementünk sétálni és mit tapasztaltunk, mit reggeliztünk, milyen szomszédaink vannak. Megírtuk, hogy az olaszok milyen kedvesek velünk. Szinte hihetetlen, hogy ezeket a leveleket nem ellenőrizték. Vagy ha mégis, akkor sem találhattak bennük semmi kivetnivalót.

Én írtam minden héten egy levelet a szüleimnek és néha egyet-egy Matyi szüleinek is, hogy őket is értesítsük mindenről. Ebben az időben a szüleink nagyon jóba lettek egymással. Matyi szülei gyakran kimentek Zebegénybe és olyankor összeolvasták a leveleinket. Sajnos Matyi nem ért rá írni, mert dolgozott. Ő csak a levelek aljára írta oda, hogy „Sok csók: Matyi” vagy „Szeretettel: Matyi”. Ezzel kész! Én voltam a nagy levelező mindig is. Azt gondoltam, hogy ez az én feladatom, hogy mint egy krónikás, a mi életünk meséjét elmondjam a szüleinknek. Ezért nagyon részletes, fantasztikus leveleket írtam, amelyeket kiadnak hamarosan,

Szónyi Zsuzsa a szüleiével és „Kuka” becenevű Fiat-jával (Fiumicino, 1959.)

A képek forrása: *Levelek otthonról. Szónyi István és Bartóky Melinda levelei Szónyi Zsuzsához és Triznya Mátyáshoz* (PMMI – Szentendre, 2009.)

„Leveleskönyv” címen. Anyámék levelei nemrég már megjelentek. Az olasz életről olyan életteli meséket írtam a szüleimnek, hogy el tudják képzelni, hogyan élünk Rómában. Minden kis örömünket megírtam, a kétségbeeséseinkről már inkább hallgattam. Például nem írtam a nagy betegségemről se. Űgyse tudnának segíteni rajtunk, csak izgulnának.

Anyám is írt minden héten nekünk; apám szintén nem volt nagy levélíró. Anyám írt az ő dolgaikról: például Zebegényben megszületett a kisborjú, mi lett a neve, a bejárónő Juliskáéknál mi történt a családban, és így tovább. Űgyhogy tökéletesen tudtuk, mi van Zebegényben, ők tudták, hogy mi van nálunk, Rómában.

Amikor dolgozni kezdtem a rádióban, akkor a szüleinkkel valahogy tudattuk, hogyha az olasz rádiót hallgatják, akkor minden este hallhatják az én hangomat. Magyarországon nagyon nehezen, de azért lehetett fogni azt az adást. Nem zavarták annyira, mint a Szabad Európa Rádiót. Erre apámék vettek egy hatalmas készüléket, még ma is megvan Zebegényben, lesték, várták minden este, hogy fél tíz legyen és hallhassák a hangomat. Tudták, hogy jól vagyok, megvolt minden nap az örömük. Sokáig, közel nyolc évig nem találkozhattunk egymással.

Szegény szüleim nagyon szerettek volna kijönni Olaszországba, de először csak ötvenhét végén kapott anyám útlevelet. Annyi idő után végre találkozhattunk vele! Amikor meglátta, hogy mi hogyan élünk, még mindig albérletben lakunk, nincs egy kis lakásunk, ahol berendezkedhetnénk, azonnal intézkedni kezdett. Ű mindig nagyon jó szervező volt, mindig igyekezett mindent megszervezni, hogy jó legyen. Hiába mondtuk neki, milyen jó az albérletünk, ő nem hagyott minket békén, könyörtelen volt. Kell egy kis lakás! Akkor nekiindultunk és hamarosan találtunk is egy nagyon szép, kedves kis lakást, ahová az ő segítségével és parancsnoksága mellett beköltöztünk. Vettünk egy pár bútort, szintén az ő segítségé-

vel, mert neki nagyon jó ízlése volt. Az olaszok akkoriban nem szerették a régi dolgokat, inkább újakat vettek, és így nagyon olcsón lehetett kapni nagyon szép régi bútorokat. Még ma is megvannak itt, a szomszéd szobában. Berendezkedtünk szépen, anyám néhány hónapig itt maradt velünk és azután hazautazott.

Nagyon szerettük volna apámat is látni. Ű csak ötvenkilencben, karácsony előtt tudott kijönni, akkor kapott útlevelet. Persze boldogok voltunk nagyon, és ő is nagyon boldog volt. Dolgozott is többször. Vittük kirándulni mindenfelé. Mindig hozta magával a mappáját, akvarellt, tusrajzokat, skicceket készített. Fiumicinóban, a dokkban gyönyörű szépek voltak a kikötött vitorlás hajók. Azokat is lerajzolta hirtelenjében. Amikor esett az eső, mert Rómában télen is sokszor esik az eső, lehúztuk az autó ablakát, s ő az ablakon kitekintve hamar felvázolta azt, ami megragadta. Ezeket a vázlatokat azután gyönyörűen kidolgozta. Ma is megvannak ezek a szép képek.

Érdekes, hogy ötvenkilencben apám már nagyon élvezte az olasz életet, nagyon tetszett neki minden, mert akkor már rajtunk keresztül, a mi szemünkkel látta Itáliát és nem a saját érzésein keresztül ítélte meg. Az is nagyon tetszett neki, hogy van autónk. Számára ez azt jelentette, hogy ezek a „pupákok” – ezek voltunk mi – egy kicsit összeszedték magukat. A családban addig senkinek nem volt kocsija.

A boldog római napok letelte után nem sokkal apám súlyosan megbetegedett és 1960. augusztus 30-án meghalt. Nagy állami temetést akartak rendezni neki, de anyám nem engedte. Nagymarosról hozatott egy egyszerű koporsót és még aznap este felvitette apámat a zebegényi temető halottasházába. „Oda temették, ahonnan mindig láthatja az Ű szürke Dunáját.”

Lejegyezte: Kóka Rozália
(folytatása következik)

Adok néktek aranyvesszőt

Kallós Zoltán gyűjteménye – Korniss Péter fotói

A választói Kallós-kúriában 1998 augusztusában nyitotta meg kapuit az a néprajzi kiállítás, amely csakhamar élénk érdeklődést keltett nemcsak Erdélyben, hanem Európában, valamint más földrészek magyar és más nemzetiségű közösségeiben is. A kiállítás a 2010 májusában felújított átadott múzeumban teljesedett ki. Korniss Péter fotóművész végigfényképezte gyűjteményt, s ebből a munkából született meg 2011-ben „Adok néktek aranyvesszőt” címmel egy fotóalbum a Kallós Alapítvány gondozásában. Az alábbiakban Andrásfalvy Bertalan előszavát közöljük, színes oldalainkon pedig ízelítőt nyújtunk a kötetből, vagyis a kiállítás tárgyaiból.

Tündérváros. Nemegyszer nevezték a régmúltban így Erdélyt, ezt az erdős, nagy hegyek koszorúzza földet, mely minden háború és viszály ellenére mégis emberi találkozásokat, a megértés, az üldözöttek menedékhelye és a szabadságvágy bástyája maradt. Pedig a csaknem kétezer évvel ezelőtt megindult nagy népvándorlás útjába esett. Dákok, gótok, gepidák, a Római Birodalom telepesei, Bizánc, az avar, a hun, a bolgár, a kazár fejedelemség, a magyar királyság, majd a kunok, a tatárok és az Oszmán Birodalom, a Habsburgok császárságának hadai küzdöttek érte, miközben néptörzsek menekültek oltalmába és találtak itt menedéket: besenyők, úzok, szászok, latinná vált (romanizált) vlachok, ruszinok, hitükért üldözött galíciai zsidók, kaukázusi örmények, anabaptisták (habánok), cigányok különféle törzsei. Összehasonlítva Európa békésebb tájaival, itt a távoli hatalmi központoknak mégsem sikerült egymás ellen uszítaniuk az egymás mellé került népcsoportokat.

Nem véletlen, hogy Európában, de talán a világon is elsőnek itt foglalták törvénybe a lelkiismeret, a vallás szabadságát; Tordán, 1559-ben, majd 1571-ben. Az itt élő, különböző nyelvű, eredetű, műveltségű és művészi ízlésű emberi közösségek nem igyekeztek másokat a magukéba „beolvasztani”, az

Visai pásztortarisznya – fotó: Korniss Péter

övéktől eltérő műveltségű embereket eltéríteni sajátjuknak vallott művészetüktől, inkább rácsodálkozva a másikéra, sajátjukat próbálták még szebbé formálva felragyogtatni, miközben tagadhatatlanul tanultak is egymástól, legfőképpen igényességet. Ennek a békés együttélésnek köszönhető Er-

dély páratlanul gazdag és változatos népművészete. Erről kapunk meggyőző képet a választói múzeumban. Egy-egy kis szobába sűrítve a mezőségi, széki, kalotaszegi, moldvai csángómagyar, román, szászföldi német szobabelső és népviselet egymástól jól megkülönböztethető gazdagsága mögött felsejlenek közös vonások, gyökerek is. A több ezer, pótolhatatlanul értékes, művészi kézimunka, bútort, szöttek, hímzések, cserépedény, faragás és ékszer mögött hasonlóan gazdag, látványos gyűjtemény rejtezik, az a hangzóanyag, amit Kallós Zoltán e tárgyak mellett felvett énekesektől és muzikásoktól. Ugyanaz a sokszínűségben felfedezhető, távoli tájakra is mutató zenei és táncgyománnyal: a messzebb, Keletre mutató magyar ötfokú énekkincs, a Délre és az antik világra emlékeztető lánccsörgő és körtáncok, a hosszú küzdelmekre utaló katonai és férfitanccok zenéje, Erdéllyel kapcsolatba került híres olasz zenészekre, Palestrinára és Mostóra visszavezethető, késő reneszánsz, barokk hangszeres muzika és harmonizáció.

Mindez így együtt Európa és megálmodott lényegének, a hagyományos, egymást biztató sokszínűségének ritkán megtalálható, messze, a határokon túlmutató példája: a Választói Kallós Alapítvány Múzeuma.

Andrásfalvy Bertalan

ÚJ ÜZLETBE KÖLTÖZÖTT A NÉPTÁNCOSOK KELLÉKBOLTJA!

1137 BUDAPEST KATONA JÓZSEF U. 21.

Bizományos értékesítésre átvesszünk használt, kinőtt lábbeliket, eredeti viseletdarabokat. Terembérleti lehetőség a Folkkuckóban max. 6 fő részére. Bérleti díj: 2000 Ft/óra.

Tel: 06-1-2391199

E-mail: info@neptancokellek.hu

www.facebook.com/neptancosok.kellekboltja

NYITVA TARTÁS:

Hétfő-Péntek: 10-18

Szombat: 10-13

Vasárnap: Zárva

Folklórt mindenkinek!

www.folkkucko.hu

www.facebook.com/folkkucko

Kallós Zoltán a kalotaszegi szobában

Kallós Zoltán látogatókkal – fotó: Korniss Péter

Moldvai fanyereg

Mezőségi, visai derékszíj – fotó: Korniss Péter

Moldvai csángómagyar szobabelső

Kalotaszegi, györgyfalvi szobabelső – fotó: Korniss Péter

A használható és a hulladék

Utak, tévutak és lehetőségek a kortárs népzeneben – II. rész

Annak megítélése, hogy melyik irányzatot fogadjuk el, és melyiket nem, melyek a jó irányba vivő utak, és melyek vezetnek az erdő sűrűjébe, az mindenkinek saját joga. Így ebben soha nem fog konszenzus születni. Végül úgyszólván a közönség dönt, nem a szakma, tehát egyet tehetünk csak: néha elmondjuk a véleményünket és próbálunk minél nagyobb játékteret, több megnyilvánulási lehetőséget kiharcolni a szerintünk értékes produkciók számára.

Nehéz dolgunk van persze a mai közegben, mert a szenzációk, a kamu információk, az alkotói blöffök pillanatsikereinek sorozatai alakítják a közvéleményt, amely ezáltal folyamatosan deformálódik. Néhány jellegzetes példát kiragadva szeretném ezt a folyamatot megvilágítani, anélkül, hogy bárkit is megbántanék.

Nem lehet eléggé becsülni az újságírók leleményességét a szlogenek megalkotása terén. Új formanyelv, új stílus hódít a műfajról megjelenő írásokban. A *Szájról szájra* produkció három fantasztikus előadója kapcsán (Herczku, Bognár és Szalóki) például bedobták az „*etnodivák*” és a „*három az egyben*” találmányukat. Ügyes, mert az ember agya egyből sztereotípiákhoz társítja az új információt, ezért ezek a szlogenek az sugallják, hogy minimum világklasszisokat láthatunk, ha megvesszük a jegyet. Tán még a „három tenor” és Marlene Dietrich is eljönnek vendégként. A Csík zenekar egyértelműen a *fenntartható szellemi fejlődés kultúrnapköveté*. Büszkéek lehetünk, mert tele vagyunk követekkel. Palya Bea például 2007-ben az *Esélyegyenlőség Nagyköveté* volt. Ez nem újságírói ötletbonbon, hanem valóságos kinevezés volt. Az akkori miniszter, Kiss Péter február 27-én nyújtotta át neki a megbízólevelet. Hogy ez a megbízás aztán milyen feladatokkal, honoráriummal és eredménnyel járt, arról már nem értesültünk.

Unger Balázst nemes egyszerűséggel a cimbalom *Chuck Berryjének* illik újabban becézni. Szalóki Ágit és Palya Beát a Marie Claire, az újjgazdagok kedvenc női magazinja is megszólította, sőt azt is megértük, hogy e magazin címdoldalán egy világhírű kozmetikai cég Bea arcával reklámozta egyik szépségápolási cikkét. Ezt a képet gigantikus méretben sokszorosítva már a lap megjelenése előtt megcsodálhattuk büszke fővárosunk házfalain, hirdetési felületein.

Palya Bea lába előtt hever egész Európa! Így kommunikálta a sajtó, hogy a legnagyobb angol világművészeti szaklap, a fRoots európai listájára felkerült Bea egyik albuma (*Adieu les complexes*, 2008). Nem egy magyar album szerepelt már ezen a havonta cserélődő listán. Egyébként nem vitatom eme siker jelentőségét, de ha tényleg elhinnénk az újságíró szavait, akkor Európának egyfolytában hasonló kéne kúszni-mászni a magyarok előtt, mivel többek között a Ghymes, Besh o droM, Parno Graszt, Ternipe, Kerekes Band lemezei is listások voltak.

Ide kívánczik még a Terasz Klub egyik blikkfangos műsorajánlója: *Kortárs örömezené népi motívumokkal*. Ezen az estén fellép velük (mármint a Csík zenekarral) Ferenczi György, ki a „*kezével citterázik, az orrával orgonázik, a fülével figurázik, a szemével gurgulázik, a szájával vacsorázik*”.

Megjegyzem, nap mint nap garmadával jelennek meg az újságokban az ilyen és ezekhez hasonló szellemességek, nagyotmondások és csúsztatások, de az internetes portálokon még több. Ezzel szemben a komoly riport vagy elfogulatlan kritika elenyészően kevés a sajtóban.

Őszintén bevallom, engem egyre jobban zavarnak a különféle üzletszagú, alkalmi és erőltetett fúziós kísérletek. Az EU például hatalmas vehemenciával nyomatja a *kultúrák közeledésére* kitalált, hiteltelen projektjeit, óriási összegekkel támogatva olyan pályázatokat, melyek a népek barátságát hivatottak elmélyíteni. Hát, elismerve ugyan a pénz serkentő hatását, nekem mégis az a véleményem, hogy ha a barátkozás nem lelki indíttatásból és őszinte kíváncsiságból, hanem pénzért történik, akkor hosszú távon nem sok hasznát vesszük itt a békétáborban. Sok olyan spontán egymásra találást hallottam már életemben különböző fesztiválokon, ahol mondjuk egy lengyel, néger és magyar cigány közös játéka frenetikus élményben részesített, vagy Peter Gabriel és Paul Simon koncerteket, ahol a szenegáli dobos az indiai hegedűssel, a vallon tekerőssel és az Andok kenás indiánjával új és megismételhetetlen gyönyörűséget hoztak létre. A pénzzel támogatott barátkozásban azonban nem hiszek.

Az utóbbi években, főleg a nagyobb fesztiválokon divatosabbá váltak az úgynevezett *crossover* koncertek. Nagy kíváncsian meghallgattam néhányat, mert azt reméltem, hogy a különböző zenei stílusok neves képviselői tényleg együtt hoznak létre valami csodát a muzsika nyilvános vegykonyhájában: a szimfonikus zenekar a népzenezzel, a Muzsikás Jandó Jenővel vagy Bálánescuval, a Jánosi együttes és Lantos Zoltán Haydnal stb. Hát, sajnos néhány percet leszámítva sehol sem muzsikáltak együtt, hanem csak egy műsorban egy színpadon, külön-külön, egymás után. Csalódtam, a csoda elmaradt. Persze, amit én várok, ahhoz szükség lenne egy nagy tudású alkimista zeneszerzőre is, aki kitalálja, megírja, hangszereli és levezényli a produkciót. Őt és a feladattal járó plusz munkát, időt és pénzt eddig minden esetben megspórolták.

Táncdalfesztivál retró Palya Beával, Karádi Katalin Szalóki Ágitól, avagy Budapest Bár. Mindhárom műsor és lemez arról szól, hogy népszerű énekesek és muzsikusaink múltbéli dalokat adnak elő újrafogalmazva, saját modorukban. Lányok, kedveseim! Tudjátok, hogy nagyon szeretlek benneteket, és tisztelem mindkettőtök hihetetlen teljesítményét, de miért volt szükség erre a szerepjátéokra? Köztudott, hogy azok a dalok, amiket próbáltok ma teljes átéléssel, hitelesen előadni, egykor valóban a magyar szórakoztató vagy könnyűzene slágerei voltak. Szüleitek, nagyszüleitek számára biztosan sokat jelentenek ma is. De könyörgök, ez egy giccses kultúrkör! Szinte ragad a máztól, Hamis Revü, amely mint húsevő virág zabálja fel az igaz érzelmeket, csillog a flittertől, vagy nyöszörög a fülledt erotikától, s végül belefut az ezernyi hamvadó cigarettavég dekadens füstjébe. Miért kellett ezeket éppen nektek előszedni és leporolni?! Mire volt jó a rátok jellemző hatalmas kitartással és alapos-sággal azt a rengeteg munkát beleölni és újraéleszteni ezeket?

Hasonló véleményem van a századelős hangulatú Pest kávéházi, orfeumi dallamait és operettslágerait felidéző *Budapest Bár* produkcióról is, amelyben szintén énekes szerepet vállalt Szalóki Ági. Farkas Robi zenekaráról hitelesen hangzik ez a fajta muzsika, meg talán még a Kistehén Tánczenekar énekesétől is. Azonban Kiss Tibitől (Quimby) vagy Kiss Erzsitől és Lovasi Andrásról, az alternatív és underground elkötelezett figuráitól, meg Ágitól egyaránt hahisán szólnak ezek a dalok. Vigyázat! A mulatós zene favoritjai, a Galambos fivérek Bangó Margit közreműködésével újraindítják az

országos *Dávidót* az egyik kereskedelmi tévécsatornán. Jó lenne abból kimaradnotok!

Az opera és a népzene is frigyre lépnek hamarosan. Biztosat még nem mondhatok a nász gyümölcseről, mert maga az esemény csak április elején, a Pécsi Tavaszi Fesztiválon kerül megrendezésre. Rost Andrea *Pannon dalok* című műsorára gondolok. [Lásd *folkMAGAZIN* 2010/6., 8. o. – a szerk.] A műsor a művésznő koncepciója szerint „három népcsoport különböző karakterén átszűrve rajzol belső képet Magyarország és a közép-európai régió zenei hagyományairól” – írja róla az ismertető. Ezt a belső képet (?) – számomra elég furcsa módon – az archaikus magyar népdalok előadása mellett elsősorban cigány és klezmer dallamok megidézésével szándékozik megfesteni. Csak halkán kérдем, félve: nem fognak a tótok, rácok, románok, svábok, kunok, vendek és palócok megsértődni ezen? Partnerei többek között: Bognár Szilvia, a Budapest Klezmer Band, Szokolay „Dongó” Balázs, Bolya Mátyás és Lukács Miklós. Nem titkolom, vannak kételyeim az eredményt illetően, és szívből kívánom, hogy ne a tévutakat gyarapítsa a próbálkozás. Egy dologban biztos vagyok: óriási siker borítékolható már előre is. Viszont tartok attól, hogy a sznobok fogják leginkább véresre tapsolni a tenyerüket.

Ennyi nyavalygás után szeretnék néhány pozitív példával és jó hírrrel is szolgálni. A *Két Szokolay*, azaz Szokolay Balázs Liszt-díjas zongoraművész és Szokolay „Dongó” Balázs népi fúvós hangszeres közös koncertje még a laikust is eljuttatja a művelzet és műértés szintjére. Nem megrendelésre készült a műsor, hanem hosszas baráti beszélgetések és együttjátszások során épülgetett pillérről pillérré. Az előadás során Bartók műveit népzenei párhuzamok és improvizációk ölelik körbe. A meditatív vagy melankolikus hangulatokat mindig jókor váltják a parasztzeneire jellemző szikár, nyers, gyakran vad, barbár hangzások. Aki nem ismerte, esetleg nem szerette vagy nem értette Bartókot, de szeretné megismerni, megszeretni, megérteni, az rengeteg időt spórol meg azzal, ha meghallgatja a két muzsikus hangversenyét. Ugyanígy tudom ajánlani mindenki figyelmébe *Fassang László orgonaművész Palya Beával* közösen készített rendkívül szép műsorát, illetve a *Fassang–Szokolay duó* együttes játékát. Ihletett, emelkedett muzsika mindkettő. Ezek mind azok az utak, amelyekre érdemes rátévednünk.

A másik legtekintélyesebb világzenei lap, a londoni Songlines márciusi számához mellékelte egy világzenei válogatás CD-t, tizenhét magyar dallal. Huszonöt ezer példányban jelent meg, és hetven országban terjesztik. A fizikai megjelenésen túl kétszázötvenezer emberhez jut el az újság online változatában (ott félperces behallgatási lehetőséggel), illetve tízezren hallgatják meg az újság podcastjét, amelyben szintén szerepel több dal a válogatásból. A dalokat a ma már a PANKKK-hoz tartozó Magyar Zene Exportiroda által felkért zsűri válogatta. A Songlinesnak mindössze annyi kikötése volt, hogy folk- és világzenei tartalmazzon az összeállítás, amely ugyan mozdulhat a pop és a dzsessz irányába, de a harsány rockkal és metállal való fúziót kerülje. A brit lap és a PANKKK közti megállapodás része az is, hogy a dalok nem az Amazonon jelennek meg, ahol több magyar előadónak nem kapható a lemeze, hanem aki vásárolni szeretne, azt egyenesen a songs.hu oldalra irányítják.

A válogatásra végül a következő előadók kerültek fel: Balogh Kálmán and the Gypsy Cimbalom Band, Bognár Szilvia és zenekara, Besh o DroM, Budapest Klezmer Band, Dutar, Fókatelep, Folk Error, Herczku Ágnes, Kalyi Jag, Karaván Família, Kerekes Band, Kiss Ferenc és az Etnofon Zenei Társulás, Palya Bea, Parno Graszt, a Rendhagyó Prímástalálkozó egyik felvétele, Söndörgő & Ferus Mustafov, a Szájról szájra formáció és a Somogyindia.

Simon Broughton, a Songlines főszerkesztője egyébként éppen ezekben az órákban találkozott Budapesten a magyar szakmával,

hogy bővebben tájékoztassa az érintetteket a jelen trendjeiről, a magyar előadók esélyeiről a nyugati piacon, és értékelje a kiadványt. Ő egyébként a Napra és a Muzsikás zenekarokat hiányolta kissé az összeállításból, különben – mint kritikus – a válogatást erősek tartja, bár furcsának találja azt is, hogy tradicionális táncmuzsika nem szerepel a lemezen. Gondolom, ebben maximálisan egyetérthetünk vele mindnyájan. Szerintem abban is, hogy lehetőleg minél több ilyen kiadvány lásson napvilágot. Sokkal nagyobb hatással terjeszti jó hírünket a világban, mint a vagyoni felemelő nemzetközi alibirendezvények.

Itt meg kell azonban jegyezni, hogy a válogatás anyaga aránytalanul sok balkáni, román és délszláv zenei elemet tartalmaz. Ezzel melleleg hűen tükrözi a hazai világzenei állapotát. A zenekarok többsége, mondjuk a Cimbalibandtól Ágoston Béláig azért is használja szívesen ezeket a témákat, mert pörgősebbek, dinamikusabbak, mint az archaikus magyar népzene, s így könnyebben és gyorsabban érhetnek el sikert a közönségnél. Ez is a hígulási folyamat része, de nem feltétlenül elítélendő. Ezáltal is szélesedhet a népzene kedvelők tábora.

Örömdetes fejlemény, hogy a Magyar Hanglemezgyártók Szövetsége (MAHASZ) hétről hétre összeállított top 40-es listáján Madonna, Shakira, a Queen, Michael Jackson, Hobo, Ákos, a Republic és Zorán neve mellett egyre gyakrabban szerepelnek világzenei előadók. Az utóbbi hónapokban stabilan állják a sarat Palya Bea, Szalóki Ági, a Csík zenekar és a Holdviola lemezei! Ez utóbbi formáció *Bánat utca* című dala még a Class FM top5 harmadik helyezettje is volt legutóbb! Csoda történt? Inkább a népzene kedvelők tábora szélesedett ki szerintem. Sok apró eredményünknek köszönhetően kialakult egy olyan számottevő közönségréteg, amely nem táncol és nem zenél ugyan, de mindennapjaihoz hozzátartozik a népzene. Sokévi huzavona után elértük azt is, hogy a *Fonogram – Magyar Zenei Díj* kategóriái között adjanak ki *Az év hazai világzenei albuma* és *Az év hazai autentikus népzenei albuma* díjat is. 2010-ben a nyertesek: Szirtes Edina „Mókus” – Tesséklássék (Sony Music), a Tükrös zenekar – A mi Mezőségünk (FolkEurópa), valamint a Magyarpalatkai Banda – Palatkaiak a Fonóban (Fonó), *Az év hazai gyermekalbuma* pedig Szalóki Ági Gingalló című lemeze lett (FolkEurópa). A nagy állami kitüntetések mellett ezek az elis-

merések is azt jelzik, hogy rangja lett a népzeneinek, foglalkoznak vele, hallgatják az emberek, szeretik a népek. Egyszóval: kikerülhetetlen. Már csak a mindenkori kormányt kell meggyőzni arról, hogy jelentőségéhez mérten támogassa...

Két fontos dolog kapcsán néhány gondolatot még hadd osszak meg a türelmes hallgatósággal! Több cikkemben írtam már arról, hogy a kortárs magyar zeneszerzők mennyire eltávolodtak a népzene-től, mennyire nem használják ki azokat a lehetőségeket, amelyek – többünk számára nyilvánvalóan – benne rejlenek. Kevesen ismerik, még kevesebben tanulmányozzák a népi dallamkincset, a hangszeres játékmódokat vagy a parasztzene egyéb előadási sajátosságait. Pedig a nemzetközi porondon ebben látnék kiterjesztési lehetőséget. Néhány mesteri munkát azért az utóbbi évek terméséből megemlítenék. Az egyik ilyen Dubrovay László *Dudaszó hallatszák* című – dudára, tülökre, köcsögdudára, töröksípra, citerára, furulyára, tekerőre és ütőgardonra írt – kompozíciója. A 2002-es kortárs zenei minifesztivál legnagyobb sikerét aratta vele. Nem csoda, mert egy felépítésében egyszerű, sok humoros ötlettel fűszerezett, közérthető muzsika. A másik fontos művet – függetlenül a koreográfiát ért kritikáktól – Sárly László komponálta az Állami Népi Együttes *Labirintus* című előadásához. Az eklektikus, több zenei stílust és hangképet integráló táncszvit (magyar népzenei hagyományokat, Vivaldit, XX. századi repetitív zenét, városi közlekedés zajait, mobiltelefonok csengőhangjait stb.) Herczku Ágnes és Hetényi Milán operai szintű énekes betéteivel és a táncosok kórusával színezve egy olyan új, nagylélegzetű oratorikus-szimfonikus szintéziskísérettel, mely több szállal is kötődik zenei gyökereinkhez. „Földszagú”, mondja róla a szerző, aki eredeti népi dallamot (egy gyimesi keserve) mindössze a mű egy tételében használ régi formájában.

Utolsó örömhír: úgy tűnik, hogy kortárs zeneszerzőink végre újra felfedezték a cimbalmot! Legnagyobbikaink mindig is szívesen használták ki a hangszer rendkívüli lehetőségeit és különös, egyedi hangzását, de most ráakadtam egy olyan nagyszerű lemezre, melyen *fiatal magyar zeneszerzők cimbalomra írott művei* hallhatók (Meskó Ilona, Zombola Péter, Bella Máté, Horváth Balázs, Dinyés Dániel és Kerékfy Márton). A rangos előadók névsorában (Szakály Ágnes, Fábíán Márta, Farkas Rózsa, Herencsár Viktória mellett) persze legjobb népi cimbalmosaink neve is szerepel: *Balogh Kálmáné, Lukács Miklósé és Szabó Dánielé*.

A másik fontos dolog, ami ne kerülje el a figyelmünket, mert érdemes rá építenünk, hogy a *muzsikus cigány dinasztia*k negyedszázados vergődés után most találtak újból magukra. Eddig sok tehetséges, képzett roma muzsikust szippantott fel a dzsessz, a mulatós zene és az egy-két személyes szintipop. Remélhetjük, hogy viszontlátás a vendéglátásba az akusztikus élőzene, s ott ismét feltámad a hagyományos cigányzene értékes vonulata is. Az majdnem biztos, hogy a zenész romák viszonyulása az eredeti népzenehez sokat javult az elmúlt évtizedek során. Az én indulásom idején még lenéztek, túl egyszerűnek tartották technikailag. Azóta láthatják, hogy világsztárijai is vannak a műfajnak, és rájöttek sokan, hogy egy mezősegít nem is olyan könnyű szépen és stílusosan eljátszani, de Balogh Kálmánék sikere, elismertsége is nagyban hozzájárult ahhoz, hogy megváltozott a véleményük. Ha minden jól alakul, akkor főleg vidéken visszaszerezhetik régi hegemóniájukat. Persze, ehhez az kell, hogy a megfelelő intézményekben szakemberek képezzék őket a parasztzeneire is.

Röviden összefoglalva az itt elhangzottakat: mindenki arra törekszik, hogy megvalósuljon Román Sándor álma, a *világbir*...

Közös hát a cél, meg kell építeni a hozzá vezető utat. Lehetőleg minél kevesebb selejtet és hulladékot termelve.

Ehhez kívánok mindenkinek sok sikert!

Kiss Ferenc

NEMZETI TÁNCSZÍNHÁZ – SZÍNHÁZTEREM

november 19. szombat, 19.00 óra

Feketető – Duna Művészegyüttes
MOLNÁR ISTVÁN BÉRLET (1)

november 24. csütörtök, 10.30 és 15.00 óra

A suszter álma – Fitos Dezső Társulat
PITYPANG BÉRLET (1)

november 26. szombat, 15.00 óra

Tititá – Foltin Jolán, Novák Péter (Bemutató)

november 27. vasárnap, 10.30 óra

Lúdas Matyi – Honvéd Táncszínház
NAPSUGÁR BÉRLET (1)

november 27. vasárnap, 19.00 óra

Gyimes – Élő Martin Archivum VI.
Honvéd Táncszínház

november 29. kedd, 19.00 óra

In memoriam Mosóczi

december 4. vasárnap; 9. péntek, 10.30 óra

Tititá – Foltin Jolán, Novák Péter
(Utána játékos táncház és kézműves foglalkozások)

december 11. vasárnap; 12. hétfő, 10.30 óra

14. szerda, 10.30 és 15.00 óra
Holle anyó – Budapest Táncszínház
KINCSKERESŐ ÉS PINOKKÍÓ BÉRLET (2)

december 13. kedd, 19.00 óra

Carneval – Közép-Európa Táncszínház
Beavató Táncszínházi Program KI-II-III/4.

december 17. szombat, 19.00 óra

60 év – A Magyar Állami Népi Együttes jubileumi műsora
MOLNÁR ISTVÁN BÉRLET AJÁNDÉK ELŐADÁSA

december 30. péntek; 31. szombat, 19.00 óra

A varázslat (Bemutató) – Varidance – Vári Bertalan Társulata

MŰVÉSZETEK PALOTÁJA – FESZTIVÁL SZÍNHÁZ

december 6. kedd, 19.00 óra

Álomidő – Magyar Állami Népi Együttes

december 8. csütörtök, 19.00 óra

Monarchia – Népek tánczai – Honvéd Táncszínház

december 14. szerda, 19.00 óra

Naplegenda – Magyar Állami Népi Együttes

december 15. csütörtök, 19.00 óra

Dózsa – Honvéd Táncszínház

december 28. szerda, 19.00 óra

Örökkön-örökké – Duna Művészegyüttes

A műsorváltoztatás jogát fenntartjuk.

www.nemzetitancszinbaz.hu

„Kukorica, édes málé...”

Régi kukoricás ételek

Kukorica. Ez a szó sok régi emléket idéz fel bennem. Apámat látom, amint az ekekapának feszül, s magyarázza, hogy vezessem egyenesen a lovat. Vagy a fattyazás, kapálás a „háztáji”-ként emlegetett kukoricaföldünkön, ami derékfájdító, izzasztó, „nemszeretem” munka volt. De aztán beköszöntött a nyár, a kukoricacsövek hízni kezdtek, s alig vártuk, hogy végre hazavihessünk belőlük főtt kukoricának. A még zöld csuhéból, „bajuszából” selymes hajú, rövid életű babákat fabrikáltunk, miközben nagyapánkat lestük, aki komótosan nyeste le a megfőtt kukoricaszemeket a csutkáról, hogy kanállal ehesse meg. Mi is utánóztuk néha, de a kukoricát jó bőven megszórtuk kristálycukorral, s úgy lapátoltuk befelé.

Aztán eljött az ősz, a hűvös, nyirkos reggeleivel; mi tisztára separtuk a görét és készültünk a kukoricatörésre. A cseppet sem könnyű, mégis vidám munkában mi, gyerekek is részt vettünk. Persze, leginkább piros kukoricára vadásztunk, vagy az elmaradt, rakodás közben lehullott csöveket gyűjtögettük össze. Mi már nem tartottunk kukoricafosztást. Törés közben azzal a csuklóra kötött, hegyes bontófával bontottunk ki minden egyes csövet a burkából, amely állítólag az Amerikát megjárt földművesekkel került hozzánk.

Aztán az esti beszélgetős kukoricamorzsolások, a sparheltbe vetett égő kukoricacsutka pattogása, illata, amelynek tűzénél a nyitott sparheltajtónál kenyeret szoktunk piritani...

S még egy emlék: nagyanyám a hátsó – még kemencés – kiskonyhában készíti elő a hajnali sütésre a kenyeret, s közben arra is időt szakít, hogy a kukoricadarát forró vízzel leöntse, dunyha alá rakja „csipásodni”, hogy a másnapra megédesedett masszából édes málét süthessen a befűtött kemencében.

Most pedig nézzünk körül a Kárpát-medencében, kóstoljuk meg képzeletben, vagy a receptek segítségével a saját konyhánkban, hogy milyen ételek is készültek a kukoricából.

*

Kukorica – tengeri – málé – törökbúza

Az újvilági kultúrnövények közül a kukorica vált legkorábban az európai paraszti gazdálkodás szerves részévé. Amerika felfedezése után más növényekhez hasonlóan a kukorica is különleges dísnövényként kezdte európai pályafutását a nemesasszonyok kertjeiben. A velencei kereskedők szorgalmas ténykedése folytán előbb Dél-Európában és a Balkán-félszigeten, majd a XVII. század elejétől Erdélyben és a Dél-Dunántúlon is a paraszti kertek hasznónövényévé vált. A korabeli források sertéstakarmányként és emberi táplálékként is megemlékeznek a Szamos völgyében, a Rákóczi-birtokokon és a Maros völgyében termesztett kukoricáról. A Dunántúlon és az Alföldön szintén hamar teret hódított a kukorica – főként a szegényebb népesség kisgazdaságaiban. A növény megnevezése a magyar nyelvterület legnagyobb részén kukorica (Dunántúl, Duna-Tisza köze, Felföld), a Tiszántúlon *tengeri*, Erdély nyugati részén, Szatmárban és a Szamosközben *málé*, a Székelyföldön *törökbúza*.

A kukorica szokatlanul gyors elterjedését és népszerűvé válását annak köszönhetjük, hogy a török pusztítás nyomán elszegényedett lakosság igaerő nélkül is művelhető tápláléknövényre szorult. A kukoricából mindazokat az ételféleségeket el lehetett készíteni, amelyeket addig árpából, kölesből, tönkölyből, alakorból [egyszemű búza, ősi gabonaféle – a szerk.] állítottak elő. A többi gabonaféléhez képest jóval nagyobb terméshozamokat tudtak vele elérni, ráadásul

Moldvai tűzhely puliszka-főző edényekkel (fotó: Pákozdi Judit)

kerti termesztése miatt egy ideig adózni sem kellett utána a földesúrnak.

A korábbi századok tájfajtaíait (így például a táplálkozásban fontos, kemény *magyar kukoricát*) a XIX. század végétől a takarmányozásra szolgáló bőtermő, puhább fajták, mint például a *lófogú kukorica* váltották fel. A termés betakarítására általában szeptemberben került sor. A régi parasztgazdaságokban a csuhéval együtt tördelték le a csöveket, hogy mielőbb végezzenek, és szekérrel szállították haza. A betakarítást követő esténkénti kukoricafosztásokon a rokonok, szomszédok vidám társas munkával bontották ki a felhalmozott csöveket. Ilyenkor szokás volt a mesélés, dalolás, sőt sok helyütt a *maskarázás* is, amikor a beöltözött legények a lányokat ijesztgették. Fehér lepedőt vettek magukra, a kukorica selyméből szakállt és bajuszt ragasztottak, esetleg tökből halálfejet vagy álarcot vágtak ki, így jártak egyik helyről a másikra. A fosztáshoz egyéb hagyományok is kapcsolódtak, például, ha valaki piros csövet talált, azt jelentette, hogy a következő évben a szerencsés legény megházasodik, illetve a leány férjhez megy. A piros csövet a ház elejére akasztották, annak jeléül, hogy férjhez menendő lány van a házban. A segítőkét rendszerint megkínálták gyümölcssel, főtt krumplival, főtt morzsolt kukoricával, amit mákkal szórtak meg, és mézzel édesítették. Néha sütemény és egy-egy pohár bor is került. A munkavég-

MOLDVAI KÁSALEVES

Hozzávalók: 1 l savanyúkáposzta-lé; 15-20 dkg kukoricadara; 1 fej hagyma; 1 jó evőkanál zsír, vagy 2-3 evőkanál olaj; 1,5 evőkanál liszt; pirospaprika, só

Elkészítése: A káposztaléhez 1 l vizet adnak, sózzák, beleszórják a kukoricadarát és puhára főzik. Eközben a zsiradékban üvegesre párolják (megpergelik) az apróra vágott hagymát, pirospaprikával, liszttel megszórják, majd egy kis levessel felengedve az egészet a levesbe öntik és egy-két perc alatt összefőzik. Ezt a levest sok helyen sűrűbbre elkészítve is fogyasztják.

Az olajjal készült kásaleves az egyik legnépszerűbb böjtös étel, amelyet hamvazószerdán szinte kötelezően készítettek.

BOSZTÁNMAGOS, KENDERMAGOS GALUSKA (moldvai böjtös étel)

Hozzávalók: 1 kg káposzta (lehet savanyú is); 10-15 db káposztalevél (lehet savanyú is); 20 dkg kukoricadara; 1-2 fej hagyma; 50 dkg bosztánmag (tökmag) vagy kendermag, de lehet vegyesen is (Klézsében dióbéllel is készítették); só, őrölt bors, szárított, apróra morzsolt és átszitált csombor (borsikafű)

Elkészítése: Az apróra vágott káposztát kinyomkodják, összekeverik az apróra vágott hagymával és sóval, borssal, csomborral ízesítik. Az olajos magvakat mozsárban jól megtörik és hozzászítják a keverékhez. Ez lesz a töltelék, amellyel a félbevágott káposztaleveleket megtöltik. A kacsatojás méretű töltött galuskákat kevés lével kb. másfél óra alatt puhára főzik. Ha nem savanyú káposztával készül, kb. egy óra főzés után fél liter borcs-csal [erjesztett korpálé, receptjét ld. Nyisztor Tinka könyvének 92. oldalán], paradicsomlével, kovászos uborkaléval, vagy citromos vízzel savanyítják. A galuskát leve nélkül tálalják, tejjel öntözhetik és puliszkával vagy kenyérral fogyasztják.

zést követően gyakran citra, régebben duda hangjánál táncra perdültek. A nagyobb fosztókban még zenészt is fogadtak. A multság ritkán tartott éjjel utáni, hiszen másnap kora hajnalban folytatni kellett a törést.

*

A kukoricaételek

A más gabonafélék termelésére kevésbé alkalmas hegyvidéki területeken a kukorica kenyérpótló szerepe hosszú időn keresztül megőrződött, máshol csak a szegények fogyasztották, főként ott, ahol a kása és a pépes ételek már ezt megelőzően is kedveltek voltak. A kukoricalisztből és -darából készített rendkívül változatos főtt és sült ételek tulajdonképpen az ősi gabonafajtákra épülő hagyományos táplálkozási módot konzerválták. Egyes kukoricafajták vízben főtt, illetve pattogatott formában viszont régóta általános elterjedésű csemegeként ismertek. A hegyes szemű, pattogatni való kukoricát *egérfogúnak*, vagy *soproni kukoricának* nevezték (Zempléni hegyvidék). Külön vetették és takarították be, majd szárítás után tűzön

MOLDVAI ÁLIVÁNKA (aludttejes lepény)

Hozzávalók: 1 l aludttej vagy tejföl; 15 dkg cukor; 1 tojás; kb. 1,5 kg kukoricaliszt; 1,5 dl olaj vagy olvasztott zsír; 1 kávéskanál só; 1 teáskanál szódadikarbóna (1 csomag sütőporral helyettesíthető); 1 nagy marék apróra vágott kapor

Elkészítése: Az aludttejbe szórják a sót, szódadikarbónát, a cukrot, beleütik a tojást és folytonos keverés közben annyi kukoricalisztet adnak hozzá, hogy a massza híg palacsintatészta sűrűségű legyen. Jól kiszírozott tepsiben, kaporral megszórva, a zsiradék másik felével meghintve forró sütőben (régén kemencében) sütik. Nagy káposztalevelekre öntve is készítették.

lában vagy parázs fölé tartott szitán pattogatták ki. A csöves főtt kukorica ma is közkedvelt. Régen közönséges kukoricából főzték, amikor még nem keményedtek meg a szemek. Ma csemegekukoricát természetesen erre a célra. A pattogatott kukorica a böjti napok egyik étel volt, különösen december 24-én és nagypénteken.

*

Kásák, pépek

A legősibb eledeleink közé tartozó kásák alapanyagát durvára őrlik, de például rizs vagy köles esetében az őrleést el is hagyják. Az Alföldön elsősorban a kölest főzték kásának sós vízben. Mikor a víz már teljesen lefőtt róla, akkor kiborították, vagy a fazékban hagyva zsírral, tejjel fogyasztották. A *puliszka* a főtt, tört lisztpép egyik változata, a keleti magyar nyelvterület paraszti táplálkozásának főétele ettől alig különbözik. A zubogva forró vízbe a finomra darált kukoricalisztet egyszerre dobják bele, és így az egyetlen nagy csomóba összeállva fő meg. A főzés végeztével az edényt a tűzről levesszik, a lisztcsomót és a vizét erőteljesen összekeverik a keverővel, egy deszkalapra fordítják, cérnával felszeletelik. A puliszka az erdélyi, moldvai parasztságnál a közelmúltig olyan szerepű és jelentőségű étel volt, mint nyugatabbra a kenyér. Naponta kétszer-háromszor frissen főzték, reggelinél, vacsoránál ez volt a főétel, ebédnél leveshez, főzelékhez, húshoz ették. Mezei, erdei munkánál, fuvarozásnál hideg étel mellé hidegen tarisznyázták. A főételként tálalt puliszkához tejet tálaltak, a puliszkaszetelekbe juhtúrót göngyöltek, vagy mákkal, nyers és pirított káposztával, szilvalekvárral ették. A kihűlt puliszkát pirították, vagy a hozzávalókat melegítették.

A puliszkát kezdettől fogva kedvelték, értékelték a nem paraszti társadalmi rétegek is. Az étel neve legtöbb helyen puliszka, vagy ennek alakváltozatai (*pujiszka*, *pujiszka*, *pulicka*, *pujicka*), Csíkban, Háromszéken, Moldvában és Bukovinában málé, a Felső-Tisza menti magyaroknál pedig *tokány*. Azonos kivitelben, hasonló táplálkozási szereppel Észak-Itáliában (*polenta*) és számos balkáni övezetben a kukoricatáplálék fő formája. Az alföldi kukorica-puliszka nem tört pép, hanem eresztett pép, akárcsak az erdélyi *bálmós* nevű eledel. Ennek számos elkészítési módja közül a leggyakoribb, amikor a savót visszaöntik a sajtához, és hagyják újra lecsöpögni. Az így feljavított levet felforralják, és ebbe csorgatják bele a szitált kukoricalisztet.

*

Kukoricafosztás egy székkutasi ház udvarán (Csongrád megye, 1913.)

Fotó: Plohn József – Országos Széchényi Könyvtár, DKA-004339

SZILÁGYSÁGI BÖJTÖS TÖLTÖTT KÁPOSZTA

Elkészítése: Olajban sok hagymát (nyáron zöldpaprikát is) megdinsztelünk, ebbe a durva szemű kukoricadarát beleforgatjuk, sóval, borssal, pirospaprikával fűszerezzük és savanyú vagy édes káposztalevélbe töltjük. Kevés sós vízben a dara puhulásáig főzzük. Hagyományos energiatakarékos megoldás, ha a töltött káposztával tele fazekat kb. fél-háromnegyed óra főzést követően még forrón vastag pokrócokba göngyöljük, vagy dunna közé tesszük, mint a málét, és pár órán át, vagy akár egy teljes éjszakán keresztül így hagyjuk. Az így eltett félkész étel garantáltan megfő, elővételkor még forró, azonnal tálalható. Ezt az általam is sokszor kipróbált módszert bármilyen más sűrűbb étel (pl. rizsköret, rizses hús, pörkölt stb.) elkészítéséhez is melegen ajánlom.

Lepényfélék

Az egész magyar nyelvterületen közkedvelt lepényféléket lisztből, só és víz hozzáadásával gyúrták, majd kisebb-nagyobb formára szaggatva sütötték ki. Alapanyaguk a helyi uralkodó gabonafajtáknak megfelelően sokféle lehetett, így az Alföldön búza-, másutt rozslisztből, kétszeresből [*búza és rozs keveréke*], árpából, a Nyugat-Dunántúlon hajdinából, majd a kukorica és burgonya terjedésével ezekből is országszerte készítettek.

A kukoricalepények közül a málé a legismertebb, amelynek számos változata készült a Kárpát-medencében. Készítésénél a kukoricának azt a tulajdonságát használják ki, hogy a lisztjéből készült, forró vízzel kevert, pár órán át melegen tartott tészta a természetes bomlási folyamatok eredményeként megsütve kifejezetten édes ízű. A készítés menete tehát a következő: a kukoricalisztet este meleg vízzel elkeverték, reggelig melegen tartották (pl. ágyban, dunna között), majd megsütötték. A tepsis fenekét kizsírozták, és ebbe öntötték bele a masszát, szépen elegyengették, majd a tetejére zsirt csorgattak. Általában kemencében sütötték ki, de egyes vidékeken áttűzesített kőlapra tették. Ha nem lett elég édes, cukrot, régebben mézet, a Bácskában, Bánságban sütőtököt kevertek hozzá. A málé megédesedése olyan fontos volt, hogy keveréséhez egész elterjedés-területén ráolvasás kapcsolódott, „Málé, málé, édes légy...” kezdősorral. Ez a kukoricalepény parasztságunk egyik első, hétköznapi is elérhető édes süteménye, ezért rangos étel volt az olcsó répacukor elterjedése előtti időszakban.

Források:

Ecsedi István: *A debreceni és tiszántúli magyar ember táplálkozása. Debrecen, 1935. Újranyomva: 1996. Magyar Környezeti Nevelési Egyesület, Budapest.*

Kardos László: *Az Őrség népi táplálkozása. Államtudományi Intézet Táj- és Népkutató Osztálya. Budapest, 1943.*

E. Keményfi Katinka: *A Kibéd vidéki székely köznép táplálkozása. In: A megindult falu. Szerk.: Egyed Ákos. Kriterion, Bukarest, 1970.*

Kisbán Eszter: *Táplálkozáskultúra. In: Magyar Néprajz IV. Életmód. Akadémiai Kiadó, Budapest, 1997.*

Kisbán Eszter: *A kenyér a táplálkozási struktúrában. Népi Kultúra – Népi Társadalom 1970.*

Néprajzi Lexikon I–V. Főszerkesztő: Ortutay Gyula. Akadémiai Kiadó. Budapest, 1977–1982 (bájos, görhe, kukorica, málé, prósza, puliszka címszavak).

Nyisztor Tinka – Pákozdi Judit: *Csángó galuska: moldvai magyar étkezési hagyományok és receptek. Budapest, Babér, 2009.*

Szigeti Andor: *Népi konyha. Tiszán innen – Tiszán túl. Budapest, Planétás, 2001.*

Szigeti Andor: *Népi konyha. Dunántúli tájak ételei. Budapest, Planétás, 2001.*

Viga Gyula: *Tájak, ízek, ételek Borsod-Abaúj-Zemplén megyében. Miskolc, BAZ Megyei Múzeumi Igazgatóság, 2004.*

Moldvai puliszka-főző eszközök (fotó: Pákozdi Judit)

Az édes tészta-masszából alapvetően kétféle süteményt készítettek. A tepsibe öntött változat neve mindenütt *málé*, a Szatmári síkságon *máléédes*. A másik sütemény legtöbbször pogácsa, *görhemálé*, *görhe*, *görhöny* néven. Néhol búza- vagy rozslisztből gyúrt tészta-héjban sütötték (*bocskoros málé*, *laskás málé*).

Érdekes, hogy ez az önédesített kukoricásütemény sem a nagy kukoricafogyasztó Pó-síkságon, sem Erdélyben nem ismert és hiányzik a magyar nyelvterület nyugati szélén is.

Erdélyben savanyú (*vert*) vagy édes tejjel készítették kukoricalisztből a *tejesmálé* nevű süteményt. Ezt érlelés nélkül, korábban a kemence földjén, a bordás cserépedények elterjedésével azokban sütötték meg. Észak-Dunántúlon a *prószát* a XX. században kukoricalisztből tejjel, cukorral keverték, Kelet-Dunántúlon zsírral gyúrták. Mindegyiket tepsiben, azonnal sütötték. Délnyugat-Dunántúlon aludttejjel, sósan kukoricalisztből készítettek lepényt (neve *málé*, *prósza*). Csaknem ugyanilyen a bukovinai székelyek és a moldvai magyarok aludttejjel vagy különféle savanyú tejekkel kevert, sós, kapros, román kölcsönszóval jelölt *alivánka* süteménye. A bukovinaiak, moldvaiak *pitán*, *bosztánpitán*, *toros pitán* tésztaja kukoricalisztből, főtt marhatökkel keverve, váltakozva lepénykenyér, illetve kenyér módjára készült, kenyér szerepében fogyasztott, halotti torban elmaradhatatlan sütemény.

A kukoricásütemények elsősorban a téli hétköznapi ételei voltak, azonban a Bodroghöz–Nyírség környékén szilveszter-újévi ünnepi süteményként a kántalókat is ezzel kínálták. Ehhez az ünnepi máléhoz mondókák is kapcsolódtak: *Újesztendőbe / Bújj a kemencébe / Szedd ki a málét / Rakd a tekenőbe / Adj egyet belőle* (Zsurk, 1968.); *Újesztendőbe / Bújj a fűttőbe / Szedd ki a málét / Oszd ki a pulyát* (Kocsord, 1968., Kisbán Eszter gyűjtései).

*

Tájanként sokféle egyéb kukoricaételt találhatunk a hagyományos táplálkozásban. Gasztronómiai kalandozásunkhoz most a recepteket Nyisztor Tinka moldvai és Turai Tünde szilágysági gyűjteményéből válogattuk. A költségtakarékos, egészséges és finom ételek elkészítéséhez sok sikert és jó étvágyat! Ha valakinek további receptjei vannak, azokat szívesen fogadjuk!

Juhász Katalin

Szelíd neheztelés

... avagy „Én is piros rózsá voltam”

Magam sem gondoltam volna, hogy a pávakörök mozgalma ma is ennyire eleven; de egy budapesti, regionális minősítő koncerten a műsorközlő egyre-másra az elmúlt évtizedfordulóban létrejött daloló közösségekről adhatott számot.

Fényesre vasalt, keményített, tarka népviseletben lépett a színpadra, lépkedett megannyi piros rózsá, s a Páva-mozgalom hőskorára jellemző odaadással, lelkesedéssel adta elő röbnyire jól, szakszerűen szerkesztett műsorát.

Megható volt látni a népdal éltető erejét. A szó szoros értelmében.

Hiszen a daloló közösségek bizony teljes joggal énekelhették: „Én is piros rózsá voltam / Jaj de régen elhervadtam”. Meglehetősen régen, állapíthatta meg a rokonszenvező néző. A csoportok tagjainak átlagéletkora óvatosszámításokkal is meghaladta a hatvanat, tán a hetvenet is. Ebben a kontextusban már nem is cseng olyan fiatalosan a második sor, a „jaj, de régen” hovatovább történelmi időt takar. A viselet tarka kavalkádja fiatal menyecskéké, olykor még a hang is legyőzi az idők múlását, de az arcok, a mozgás – bármilyen odaadóak is az előadók – a szépkort tükrözik vissza. (Bizonyára a szóban forgó

észak-magyarországi települések – nagyon helyesen – bizonyára a nyugdíjas klubnak, az öregek otthonának adtak szép tartalmat, s nem csupán felidéztek a régi szép idöket, de vitán fölül – vagy csaknem vitán fölül – színpadképes zenei produkciót állítottak elő.) Jól van ez így.

De vajon jól van-e az, hogy ennek a korcsoportnak is csak az ifjúság, az ifjúkor dalait fűzi csokorba a szerkesztő, az agilis csoportvezető. Mert bizony egész más jelentést ad a dalnak a látvány, amikor így szól: „Már T...-ben nincs több kislány, csak három”. Nincsenek a színpadon, ök maradtak otthon. S már-már morbid asszociációi vannak a mégoly jóindulatú nézőnek is, ha ezt hallja az alkalomra kifényesített fakó hangokon: „Sej, jövő őszre a gyöngykoszorút veszem fel”. (Ne emlegessünk koszorút e kedves nénik körében!) S más dimenziót hordoz a múlt idejű létige ebben a körben: „Te voltál az igazi szerető”. Voltál, voltál, igaz, de mikor, kedves néném, kedves mamikám! Az idézett sorok mind e koncert anyagából valók. Már-már megalázó – belepirulok – hallgatni a következőt: „Ki látott már télen gólyát szállni?”.

Az „őszbe csavarodott fejű” kedves asszonyok és férfiak ajkán a szerelmes, évődő, udvarló, párkereső dalok – valljuk be – más-képp hangzanak. A látvány és a hang ellentmondásán nem tud, legalábbis nehezen tud felülemelkedni az esztétikai élmények keresője. Félreértés ne essék! Nem arra gondolok, hogy Muszorgszkij Gyerekszobáját óvodások adják elő, mert úgy hitelesebb, a hajlott korú basszista megrázóan tudja énekelni az imádkozó kisfiú dalát, a Rémkirályban se gondoljuk, hogy gyerekhangon szólaljon meg a nagybeteg gyermek. De a népdal mégis közvetlenebb azonosulást igényel az előadó és a szöveg világa között, legalábbis így gondolom.

Vajon nem lenne-e szükséges e közösségek szakmai segítségével a repertoárra vonatkozó tanácsadás, amely mégiscsak a dalban megélt önazonossághoz, s nem csupán e furcsa nosztalgiához vezet el a dalosokat? Félreértés ne essék! Világért sem siratókat énekeltenék velük, hanem például balladákat. Az epikus énekek gazdag választékából frissíteném fel repertoárjukat. Talán ök is jobban éreznék magukat e dalok „bőrében”, s a közönség sem feszengene.

Hiszen azt akarjuk, hogy kedves nénénk, anyánk, nagyanyánk, apánk életük alkonyán is énekeljenek. Maguk kedvére is és a mi gyönyörűségünkre is.

Trencsényi László

Kedves táncot és zenét szerető férfiak!

Nemrég írtam egy felhívást a folklistára, és meglepődtem, hogy milyen sokan jelentkeztek. Hiányzik azonban még négy vagy öt férfi a csapatunkba. Társulatot szeretnénk alakítani olyan műhelymunkához, amelyből konkrét műsor válhat valóra.

A téma a párkapcsolatok, emberi kapcsolatok – táncban és általában. Ebben a projektben különösen fontos a közösség, az egyediség-egyniség, a személyek kibontakozása és fejlődésük, a szabad táncolás, a színészet, hogy az ember tudatosan bánjon saját megnyilvánulásaival (próbája: havonta egy szombat); a színház mint játéktér, a néptáncokkal kapcsolatos újszerű kutatómunka, a felfedezések beépítése a gyakorlatba, erdélyi táncokon (Vajdaszentivány, Bonchida, Szék, Kalotaszeg, Sóvidék, Órkő, Gyimes) keresztül, hivatásos férfi tánctanárokkal, akik az adott táncokkal különösen sokat foglalkoztak, valamint önállóan gyűjtések alapján, közös munkában, „adatközlöktől” és egymástól tanulva. (A próbák ideje: kedd, csütörtök 19.00-22.00 óráig, helye: SIN Kulturális Központ, 1139 Budapest, Gyutacs u. 10-18.)

A néptáncokkal, és néphagyománnyal tehát nem hagyományörző tánc csoportként foglalkozunk. A belső élmények és kifejező gesztusok felől közelítünk a tánchoz, amelyek életünk egyetemes kérdéseit érintik. Mennyire vágyom kapcsolódásra a társammal, és mennyire vágyom szabadságra mellette? Hogyan egészítjük ki egymást, és ha kiegészítjük, az mennyire stabilizál, vagy mennyire segít alakulni, fejlődni? Szabad-e megmutatnom magam, meddig segít az alkalmazkodás? Akit mindez érdekel és szeretne egy olyan csapat része lenni, ahol a többiekkel együtt inspiráló légkörben megoszthatja, amit tapasztalt, az írjon a redo juli@ gmail.com e-mail címre! Szeretettel várjuk a jelentkezéseket!

Redő Juli és a Társulat

IV. Télköszöntő Fesztivál Újbudán

2011. december 17. szombat 10:00 óra
Muzsikás Gyermekek Karácsony

2011. december 17. szombat 19:30 óra
Muzsikás Együttes karácsonyi koncertje

2011. december 28. szerda 19:00 óra
Évzáró tánc házi mulatság

2011. december 31. szombat 20:00 óra
Szilveszteri Csángó Bál

Helyszín: TEMI Fővárosi Művelődési Háza
1119 Budapest, Fehérvári út 47.

A fesztivál megvalósulását Budapest Főváros XI. kerület Újbuda Önkormányzata támogatja.

Liszt Ferenc a hátsó udvarból

Sebestyén Márta október végi koncertjén a pécsi Kodály Központban

Varázslatos személyiség. Mindannyian miatta vagyunk itt, az új pécsi Kodály Központban, ahol első koncertjét adja, és ahogy körbenézek, boldogan nyugtázom, hogy nem látok üres helyeket. Miatta vagyunk itt, a világ által is megcsodált hangja miatt, de a hang, amely CD-ről szólva is lenyűgöző, most intenzív jelenléttel párosul. (A 2011. október 24-én megtartott koncerten közreműködtek: Gombai Tamás – hegedű, Havasréti Pál – bőgő, Balogh Kálmán – cimbalom, Andrejszki Judit – ének, csembaló, Company Canario – historikus táncgyűttes)

Sebestyén Márta énekel a színpadon. Énekel, történetet mesél, háttérbe vonul, előrejön, szemmel és mosollyal tartja a kapcsolatot a zenészekkel is. Akkor még nem tudom, hogy Brüsszelben megfázott, Barcelonában sem volt meleg és a katalán hegyek között sem, ahol az ezeréves apátság falai között magyar gregorián énekkel érintette meg a hallgatóságot. Csak a műsor után tudom meg, hogy a szünetben egyik karjában az infúzió, a másik kéz pedig jegyzetel, a második részre készülve. Mindezeket nem tudja senki, de nem is látható-hallható. Van a világon néhány áldott ember, akinek jelenlétében jó lenni, a percek „bársonyon futnak” és minden perccel, dallal, zenével valahogy valami jóból több lesz bennünk. Ők azok, akik építenek minket, önzetlenül, olyan természetességgel, ahogy a szőlőtőke minden évben megérleli fűrtjeit. Isszuk szavait, hangjait, mint a tüzes bort, és olyankor döbbenünk rá, hogy szomjúság volt az, ami minket addig kínozott.

Tulajdonképpen mindegy, hogy most egy Liszt-élményműsoron ülünk, bár nem mindegy, hogy ki az, aki Lisztről beszél, ki az, aki vezetőnk egy utazáson a múltba, aminek történéseit, hangulatait ma már szinte nem is értjük. Szelíden kézenfog minket és a kiváló zenészekkel együtt – a gyémánthoz gyémánt illik – máris ott találjuk magunkat történelmünk boldog, várakozásokkal teli korszakában. Ez a kor a magyar nemzeti öntudat ébredésének kora. Bár Liszt nem gyűjtött népzene-t és nem is tudott róla, hogy a hátsó udvarokon túl, vályogfalú házakban lakik az ősi magyar zene, mégis ráértett valamire, ami akkoriban a leve-

Rendes-Szabó Gabriella felvétele

gőben volt: arra a szomorúságra, melabúra, ami a vesztes háborúk után terjed, arra a szilaj indulatra, ami ezt legyőzni kívánja és arra az eufóriára, ami az egyre gyorsuló zene hangjaira táncolókat eltölti.

Sebestyén Márta magyar énekesnő. És mégis, amikor görög, román vagy cigány dalokat énekel, ezek a népek beleborzonganak a gyönyörűségbe, hallván az édes szavakat, futamokat. Felmegyek a hegyre, lenézek a völgybe, s ott látom a kedvesemet, ott látom házamat, felülről, távlatban: akkor tudom meg igazán, hol is van az otthonom. Aki ki sem mozdul házából, erről mit sem tud, neki csak a falvédő képei jutnak...

Sebestyén Márta áldott ember. Áldott és áldozó, aki képes arra a csodára, hogy mindennel, amit ad, ő maga is gazdagodik. Vannak, akik zenélnék-dalolnak, jól-rosszul, de ő egy személyben érett nő, és szép-komoly szavai mögül cinkosan kikapcsintó bakfis, egyszerre a zene papnője és a mezítláb, a távoli falvak porában a földéről hazatérő, pendelyes

kislány, egyszerre méltósággal viselkedő dáma és a tánc forgatagába sikamlós csujjogatóssal belefeledkező, széles jókedvvel mulató egyszerű asszony. A nagy dolgok egyszerűek, mondják a bölcsek, mégis manapság, a ránk özönlő képek és hangok bonyolult korában nehéz eljutni az egyszerűséghez: ahol az énekhang a szívhez ér, ahol a hangszerek lelkünk húrjait pendítik, ahol a csendnek súlya és jelentősége van.

Énekelj még sokáig, kismadár!

Szávai József

A Népművészet Mestere-díj 2011-es kitüntetettjei

özv. András Jánosné (András Elizabete) - népdalénekes, mesemondó

Anyalai Sándor - népzeneész, prímás

Bodor Béla Péter és Bodor Erzsébet - néptáncos páros

Gadányi Pál - dudás, dudakészítő

Kovács József - zenész, tanító

Maneszes Józsefné (Tóth Mária) - népdalénekes

Párniczky Józsefné (Nunczás Ilona) - hímző népi iparművész

Szigethy Istvánné (Anda Erzsébet) - csipkekészítő, varró népi iparművész

Schmidt Sándor - fafaragó

Sütő Levente Lehel - festő-bútorasztalos, fafaragó

Magyar szívdobbanások

„Hangvetés” a világzenei vásáron

2011. október 26-án Magyarország rendezhette a World Music Expo (WOMEX) nyitógáláját Koppenhágában. Liber Endrével, a rendezés jogát elnyerő Hangvető Zenei Terjesztő Társulás egyik ügyvezető igazgatójával, a „Magyar szívdobbanások” (Hungarian Heartbeats) címet viselő gálaműsor szerkesztőjével még a rendezvény előtt beszélgettünk.

– Mivel foglalkozik a Hangvető és hogyan kapta meg a WOMEX nyitógálájának rendezési jogát?

– Azzal a céllal hoztuk létre, hogy a piaci űrt kitöltve a magyarországi, jó minőségű népzene és világzene kikerüljön a boltokba, a nagyközönség elé, itthon és külföldön egyaránt. Munkánk kicsit karitatív jellegű is, hiszen a húzókiadványokon kívül ezeknek a zenének körülbelül nyolcvan százaléka egy nagyon szűk közönség-retegnek szól. A WOMEX-en először 2001-ben, Lelkes András alapító igazgatótársam képviselével jelentünk meg. A tájékozódás, ismerkedés, külföldi partnerek szerzésének éveit megfogalmazódott bennünk, hogy nem elég a zenekiadás és a terjesztés. Akkor teljes a paletta, ha magunkkal a zenekarokkal, felléptetésükkel is tudunk foglalkozni. Hatalmas lehetőséget kaptunk, amikor a WOMEX igazgatósága alkalmasnak talált minket a nyitónap egyetlen rendezvényének létrehozására. Versenyeznünk kellett a rendezés jogáért, e célból májusban a Művészetek Palotájával rendeztünk egy koncertet, ahol a megjelenő WOMEX-képviselőknek megmutattuk, hogy mire gondolunk. A koncert után egy táncházba is elvittük őket, ahol az élő, testközelbeli élmény szintén meggyőző hatást tett rájuk. Mellettünk döntöttek, hamarosan küldték a szerződést, mely szerint rengeteg feltételnek kell megfelelnünk, és rengeteg pénzt is kell előteremtelnünk – ezen dolgozunk május óta.

– Ez lesz az első magyar színpadi bemutatkozás a WOMEX-en?

– Nem, az úgynevezett Showcase koncerteken – amelyekre szintén pályázni kell – már több alkalommal kaptak lehetőséget magyar zenekarok, de nyitógálát még magyar rendezők és előadók nem mutattak be. 2008-ban az akkor harmincöt éves Muzsikás együttes első európai előadóként kapta meg a WOMEX-nagydíjat, a világzene fejlődésének szempontjából is számottevő munkásságáért. A Muzsikás a magyar világzene első képviselőjeként úttörő módon nyúlt a népzenehez, kiváló feldolgozásokat készített, a mi generációnk ezeken nőtt fel. Óriási húzóerő volt, hogy nem csak az autentikus népzene van, hanem valami más is, ami a gyökereket szervesen használja, és nem szakad el annyira, hogy idegen legyen – ezáltal egy sokkal szélesebb közönség számára segítette a befogadást. Most olyan produkcióval szeretnénk előrukkolni, amellyel szolistáink és zenekaraink hasonló hatást érhetnek el, mint amilyen a Muzsikás megjelenése volt a világzene születésekor.

– Hogyan választottátok ki a koncert fellépőit a sok kiváló magyar előadó közül?

– Nemcsak konkrét zenekarok, hanem összesen húsz zenész lesz kint velünk, akiket úgy válogattunk össze, hogy a sokféle előadó ellenére koherens műsort tudjunk velük összeállítani. Lesznek tehát olyan számok, alkalmi formációk, amik csak ezen a koncerten lesznek hallhatóak. Világos, hogy Magyarországon ennél sokkal több nagyon jó zenész van, de természetesen képtelenség volt mindenkit beilleszteni egyetlen műsorba. Egyórás időkeretben kell megmutatnunk magunkat úgy, hogy a hallgató egységes koncertélményt kapjon, tehát nagyon fontos a műsor szerkesztettsége. Az igazgatóság kikötéseit is szem előtt kellett tartani – például olyan zenekar nem jöhetett szóba, aki már önállóan koncertezett a WOMEX-en, azokat a zenekarokat lehet csak felléptetni, akikről valamelyik neves zenei szaklap már jelentetett meg szemlét, akiknek megjelent lemezük, saját koncertszervezőjük van...

Magyarországnak azt az oldalát próbáltuk kidomborítani, ami jellegzetesen a magyar népzenei hagyományokban gyökerezik. Olyan embereket gyűjtöttünk tehát össze, akik pontosan tudják, hogy mi a magyar népzene, ugyanakkor megvan a saját elképzelésük arról, hogy ezt hogyan lehet igényesen feldolgozni. Például Dresch Mihály egyaránt elfújja a gyimesit a legautentikusabb módon és jazzbe ágyazva is. A fejében lévő népzenei tudás kell tehát ahhoz, hogy ő ilyen egyedi módon játsszon.

A zenei élményhez látvány is társul. A háromszintes színpadon központi szerepet foglal el a cimbalom. Sőt, kettő is, Balogh Kálmán és Lukács Miklós cimbalomduója okán, akik mind feldolgozott népzene, mind saját kortárs szerzeményeiket is játsszák, de ez a hangszer megszólal a tisztán hagyományos zenét játszó Tükrös zenekarnál is. A magyar vonószekari táncmuzsikát a délszláv tamburazenekari felállású Söndörgő ellenpontozza, Tompos Kátya sugárzó erejű énekével. A tamburamuzsika után előveszik a klarinétot, a szaxofont, és előadnak egy teljesen más hangszerelésű produkciót is. A cimbalom megszólal Both Miklós és Szokolay „Dongó” Balázs újszerű és szokatlan elektromos gitár - furulya duója mellett, és Dresch Mihály páratlan szaxofonjátékával együtt is. Szalóki Ági dalai közt lesznek cigány és magyar népdalok, egy szál kánával és zenekari kísérettel egyaránt. Megjelenik a színpadon diszkó táncren a tánc is, épp csak jelezve, hogy mennyire szervesen illeszkedik zenei világunkhoz. Hégli Dusan, a pozsonyi Ifjú Szívek Táncszínház vezetője rendezi mindezt színpadi egészszé.

A koncertet a jelenlévő szakmai közönség számára szervezett fogadás követi, melyre magyar borokkal, kóstolóval készülünk, és egy szokatlan meglepetéssel: Baranyai Barbara és Kádár Ignác táncosaink elkapják a vendégeket egy fordulóra.

– Gondolom, a nyitógála után sem dőltek hátra karba font kézzel...

– Azért óriási dolog megkapni a nyitógála lehetőségét, mert ezzel a rengeteg résztvevő között reflektorfénybe kerül a teljes magyar nép- és világzenei paletta, kicsit Magyarországról szól majd az egész WOMEX. Fontos, hogy a szakmai közönség első nap olyan élményt kapjon, amitől ne tudja megállni, hogy a magyar standnál érdeklődjön a zenészek iránt.

A második napon egyórás prezentációt tartunk, amelyen többek közt a Tükrös zenekar tagja, Árendás Péter a Liszt Ferenc Zeneművészeti Egyetem Népzene Tanszékének adjunktusaként beszámol az oktatási háttéréről, a tanszék munkájáról, az „Utolsó óra” gyűjtéssorozat eredményeiről és az Új Pátria lemezsorozatról.

Ebben az évben kezdeményeztük egy kelet-európai szekció létrehozását, amit a WOMEX keretében indíthatunk el. Ehhez úgynevezett „speed-dating” is kapcsolódik: öt perces találkozók, amelyek célja az ismerkedés és a hatékony tájékozódás, a már meglévő ismeretségi kör bővítése. A koncertet közvetíti a MR2 Petőfi Rádió és egy televíziós stáb is tudósít majd. A WOMEX-en néhány magyar lemezkiadón és zenekari menedzseren, valamint a Hangvetőn kívül jelen lesz még a Művészetek Palotája, a Port.hu és a Sziget is.

Remélhetőleg emlékezetes lesz majd a magyar gálakoncert, de ahhoz, hogy hosszú távon is profitáljanak ebből a magyar előadók, szükséges a felkészült szakembergárda és a komoly promóciós háttér, amely itt most adott lesz.

Strack Orsolya

Bartók útja

Írta: Vermesy Péter

Bardócz Lajos: Bartók (1970)

Halála után huszonöt évvel talán már fel lehet tenni a kérdést: mi az, ami Bartók zenéjének különleges helyet biztosít a huszadik század művészetében? Saját korában a legszembeszökőbb kifejezőeszközeinek újdonsága és merészsége volt – egyben a zenéjével szembeni értetlenség oka is. Később, halála után már azt is sokan felmérték, hogy megteremtett egy zenei nyelvet, amelynek természetéből fakad mindaz, ami előzőleg csupán szokatlannak, bizarrnak tűnt. Ma, egy negyedszázad távlatából már az is általánosan elismert, hogy ezt a zenei nyelvet internacionális közkinccsé tette. És ha Bartók értékelésében megkísérelünk ezúttal talán valami újat mondani, felmérve egész életművét és behelyezve korának forrongó izmus-áradatába, meg kell állapítanunk, hogy Bartók a szó rendkívüli értelmében klasszikus: izmusokon fölüli, zárt és tökéletes zenei világ, amely egyben minden korabeli művészi áramlat részletigazságát magában rejt – és mindezt a forradalmi újtó spontánságával és a modern művész végsőkig fegyelmezett lényegretörésével.

Bartók zenei nyelvének eredői után kutatva megállapíthatjuk, hogy nem lehet őket csupán a népdalra és a klasszikus-romantikus zenei hagyományok természetesen felhasználására szűkíteni. Bartók zenei szókincsének forrása az egész hangzó világ, a maga sokrétűségében. Vajon túlozunk, ha ebben a konkrét zenei kísérletek előrevezetését látjuk, mégpedig nem a kísérlet, hanem a művészet szintjén?

S ha már a mai modern irányzatoknál tartunk, vajon nem áll-e ugyanez a Bartókra olyannyira jellemző „szférikus” hangzások és az elektronikus zene vonatkozásában?

Örök időszerűségének egy másik okát a zenei formálás csodálatos egyensúlyában és logikájában kell keresnünk. Az „arany metszés” forma-elvének következetes és többdimenziós alkalmazása – már sokak által taglalt kérdés – valóban a modern zeneművészet egyik nagy csodája.

Természetes tehát, hogy az utána következő zeneszerző-nemzedék számára Bartók kiindulópont. Természetes, ámde korántsem egyszerű. Zenei nyelvezetének szuggesztivitása olyan „veszélyt” jelenthet bárki számára, hogy folytatás helyett egyszerű epigonizmusba sodródik. (És a Bartók-epigónia meglehetősen gyakori jelensége még csak nem is kizárólag az eredeti tehetség kérdése!) Hol van tehát a határ a zenei anyanyelvünket megteremtő Bartókhoz mint a „gyökerekhez” való ragaszkodás – és a szimpla utánzás között? A másik kényes és lényeges kérdés: hol van az a pont, ameddig az új, modern áramlatokkal kísérletezhetünk anélkül, hogy elszakadjunk e gyökerektől?

A kezdő zeneszerző számára valóban nehéz helyzetből a kiút eleve adva van: Bartók útja. Lehetetlen elszakadni a gyökerektől, ha Bartók gyökerein indulsz: a népdalon. Lehetetlen epigonná válnod, ha éppolyan vaskövetkezőtességgel keresed az újat és a magad igazságát, mint Bartók, akinek egész életműve az önmagával soha meg nem elégedő és az önmagát soha nem ismétlő művész attitűdje.

Bartók „iskola”-volta egyébként nem csupán absztrakció. Sokan méltatták már sokoldalú zenepedagógiai munkásságát. A *Gyermekeknek*, a *44 hegedűduó*, a *Gyermek-karok* – Kodály Zoltán „biciniáival” együtt – a helyes zenei nevelés olyan útját nyitják meg, amely feltétlenül folytatásra kötelez. A *Mikrokozmosz* hat füzetében a modern pianisztika mindmáig egyedülálló iskoláját teremtette meg – és ez egyben a modern zenei formaszervezés, a logika, a tömörség, a formai egyensúly tankönyve is.

És végül, a legmagasabb iskola: Bartók, az ember. Aki nemzet vagy faj különbségét nem ismerve teremtett kultúrát ott, ahonnan végül a nemzetek és fajok közötti különbségtevéis üzte el. Aki az embertelenség legsötétebb korszakában is művészetével a humánus „tisza forrását” adta örökül.

(In: Korunk, 1970. augusztus)

Bartókot mondani

Írta: Banner Zoltán

Készülök Bartókot mondani egy estén át, s Bartókot mondva, idézve, hódolva, támasztva – felidézni a mélységet, amely fölött Ő sértetlenül átlépett, amely áttekinthetőbbé vált ugyan, de semmivel sem veszélytelebbe ma sem..

Két pillére lesz ennek az estnek, amelyet megpróbálok a mélység fölé kifeszíteni, védőhálóként, kései bátorításul és biztonság-kínálásként, bizonyosság és hit erős kötelékéül a hajmeresztő vállalkozás hőséneke, két pillérrel próbálok majd magamat fenntartani a Bartók-zene szédítő magasságában, zongora (Búzás Pál), hegedű (Ruha István) és énekhang (Guttman Mihály leánykórusa) fogózkodói közt: Juhász Ferenc Szarvasénekével (Bartók: Cantata profana) és Szilágyi Domokos Bartók Amerikában című tagolatlan, illetve ritmus-tagolású ciklusával.

Előbb arra gondoltam, hogy erre a két pillérre Bartók szavaiból építkezzünk, Őt szólaltatom meg közöttünk, Őt szólaltatom meg leveleiből, vallomásaiból, írsaiból, szövegeiből, hogy tehát a zene mögött, a második síkban a mű vércéplete is kirajzolódjék, szembesítve szavainak kemény, szívós, érzékeny egyszerűségét a művészi építmény monumentalitásával, világot átérő méreteivel, bejáratatlanságával. Titokban egy új arcképet szerettem volna gyúrni az én művészetem anyagából róla, kis-tiszteletlenül, fölbontva az arc klasszikus anatómiáját, amelyet a halála óta eltelt huszonöt év alatt az emberiség meghatározott és íróasztala fölé függesztett. Vannak levelek, amikben a zene hivatásáról vall a legnehezebb időkben is, életét ajánlva fel e hivatás oltárán, máshol meg papucsát kéri vissza, amelyet Pozsonyban felejtett hangverseny után a barátja lakásán. Dallamképleteket közöl a török gyűjtésből, és megtiltja, hogy utcát nevezzenek el róla Magyarországon, amíg a fasizmus a hatalom. Személyes apróságok és az egész emberiségnek szóló üzenetek változtatásával próbáltam megeleveníteni a többé meg nem szólalót, megnyilatkoztatni az életét, amelyet egyrészt a Mű, másrészt az amerikai temető kert zárt magába, beleélni magamat az Ő szerepébe, és meglibbenteni a szavakat takaró indulatok fátyolát.

Aztán rádöbentem, hogy Bartókot nem lehet megszemélyesíteni, nemcsak, mert életében is menekült mindenféle nyilvánosság elől – kivéve a hangversenyek nyilvánosságát –, hanem elsősorban azért, mert egy olyan életmű, amely teljes tengelyével közösségek sorsának a sarkába illeszkedik, s bárhol nyit szíjra, a Mindenség zajai, süketsége, robogása és fagyott csikordulásai áramlanak tudatodba („Némítsd el trombitáidat / Ásd mélyre zongoráidat /

Fűrészd hegedűidet / Pusztítsd csak el a Dallamok Szívét / Ne legyen agy / Ne legyen agy / Csak ülep / Vagy adj / Vagy adj / Adj Uram / Egy Harmadik Fület!” – Páskándi Géza: Bartók – félfüllel), az életmű, melyben naponta meghalt hárommilliárdszor, s melyből naponta született hárommilliárdszor – megbonthatatlan. Nem ismer alkotástól független cselekvést és mozgást, a zenének kell tehát szólnia („csak zene, zene, zene, olyan mint a tietek... zene csak, zene csak, zene, a bányamély ősz hevével tele...”), s utána kíséreljük meg mi is hangot adni, teremként rezonálni a zenére, a magunk falain ütköztetni meg hangtömbjeit, visszaverni az echót, mely a mélység fölött és huszonöt év fölött is oly tisztán érkezik hozzánk, mintha forrása most, itt, közvetlen közelünkben hangzana, buzogna s robbanna szét a Concerto füstölgő szivárványává.

Juhász Ferenc és Szilágyi Domokos verse, a két nagy pillér között tehát most másfajta montázs kockái szövődnek. Hozzá és róla írt sorok egy régi barát leveléből („LÁTTALAK dolgozni. Áldott az én sorsom... Mert hihetek az emberben. Szememmel láttam az ember legmagasabb erkölcsi értékét.” – Balázs Béla), egy Hunyad megyei paraszt, Petru Onişan visszaemlékezéséből („1913-ban jött hozzánk, Cerbalba Pestről egy tanár. Letelepedett a község házában, valami gépféllével, valami olyan vót mint egy patefon... Elkezd az az úr kérdezősködni a községben, kérdi a jegyzőt is, lennének-e olyanok, akik legjobban tudják az énekeket, karácsonyi kántálásokat meg kurjongatást a tánca...”), Kodály írsaiból („Bartók neve – függetlenül évfordulóktól – nagy gondolatok szimbóluma. [...] Jelenti [...] a népből való megújulás elvét és követelményét művészetben és politikában. Jelenti végül a zene áldásának kiterjedését a legszélesebb néprétegekig.”), és Péntek Ferentől a körös-fői nyarokról („Népszerű, eccerű ember vót. Nem vót nagyobb úgy 164-65 centiméternél, nem nagy ember vót. Borotvált bajsa vót, körhajat viselt. Művészhatat. Kis barna, magas homlokú, fémlott a homloka mindig, az erei dagattak, csizmába járt, kis puha csizmába.”).

Persze, az ember így is átéli Bartók személyiségét, adott pillanatban, próba közben a szövegekből felderengenek fényképei, mosolyai, haja fehérsége, a metsző vonalú orr, érzem parancsoló megszállottságát, szemének gyűlölködő villanását a hazug, a patetikus, a túlfeszített vagy elködösített szó hallatára, s hogy méltó lehessen az Ő hangjára és az Ő egyszerűségére (amikor átlépek az Ő szakadékait), minduntalan belehallgatok a parasztdalokba vagy az egyenemű kórusokba, fölcsatolom magamra a Concerto sztetoszkópját és a Kékszakállúval suttogom: Judit szeress, sose kérdezz!

(In: Korunk, 1970. augusztus)

A „Tót népdalok” folytatása

Bartók Béla kéziratban maradt szlovák gyűjteményének kiadása

Az 1920 előtti Magyarország – a szlovák nyelv Uhorsko-nak nevezi – két etnikumának, a magyarnak és a szlováknak nem volt külhoni anyaetnikuma. Ezért és régióink ismert geopolitikai sajátosságai, főként a Felföld, a mai Szlovákia királyi Magyarország létének századai következtében kialakult „hungarus patriotizmus” főként magyar-szlovák-német etnikai gyökérezetű szellemi szimbiózis. A „magnum decus Hungariae”-nak, Magyarhon nagy ékességének tartott Bél Mátyás „presspürský kazatel”-nak, pozsonyi hitszónoknak nevezte magát¹, Rudnay Sándor bíboros esztergomi érsek nyitrai korában szlovák prédikációban köszöntötte a Szent Koronát és az országgyűlést². E szellemi szimbiózis megragadható a kéziratok énekköltészet anyagában és a népköltészetben, illetve annak nemzeti interpretációiban is. Előbbire hosszú példasor a Fanchali Jób-kódex³, a Teleki-énekeskönyv, a Vietórisz-kódex, a Hungarici saltus, Amadé László énekeskönyve, a Kelecsényi-énekeskönyv, Kazinczy Ferenc kéziratok énekgyűjteménye, Szokolczai István, Perczi József, Furuglyás Péter⁴ stb. két- és többnyelvűsége.

A népköltészet magyar-szlovák szimbiózis-tanúsítását, a szlovák népköltészet „uhorsky”, „hungarus” közösségének tiszta forrását Bartók Béla szlovák népdalgyűjteménye dokumentálja. És miként Bartók egész életműve mindmáig további feltárandó adalékokul szolgál régióink és Európa sokrétűségében is egységes szellemi kincsének megtalálásához, tanulságos a szlovák népköltészet magyar fogadtatásának vázlata. Bartók egyértelműen fogalmazott, amikor kijelentette, hogy a parasztok dalaiban nincs szó nemzeti ellentétekről⁵. A szlovák és a magyar, meg a többi régió-beli nemzetté válás viszont egyértelműen a nemzetek ellentéteinek, küzdelmének folyamata. És mivel a történelem rendeltetése szerint a politikai nemzetállam létrejötte volt a korparancs, jelentős aszimmetria alakult ki. A magyar politikai nemzet minden „nemzetiség” fejlődését akadályozta, a szlováknak „csak” a magyarral kellett küszködni. Ebben a helyzetben különös szerepe volt a szlovák népköltészetnek.

Kazinczy Ferenc⁶, Csokonai Vitéz Mihály⁷, Dugonics András és mások minden hazai etnikum népköltészetére felfigyeltek. Dugonics 1770–1773 között három szlovák népdalt is lemásolt magyar helyesírással, ugyanakkor ingerült megjegyzést tett Miskolc eltótosodásáról⁸. Kerek fél évszáz-

ad múlva Székács József szerb népdalfordítás-kötetében hívta fel a figyelmet Ján Kolár szlovák népdal-kiadására⁹. Rummy Károly György szlovák regékről, mondákról írt¹⁰, Pulszky Ferenc¹¹, Halászy József¹² ugyancsak szlovák népmondákról.

1866-ban jelent meg a Kisfaludy Társaságnál a „Tót népdalok” című gyűjtemény¹³. Ez az a kor, amikor az 1848–49-es szembe fordulás után mind a magyar, mind a szlovák nemzetivé váló elit utoljára kísérlete meg olyan nemzeti ökumené létrehozását, amelyben a „hungarus”, „uhorsky”, „magyarhoni” identitástudatba belefér a magyar és a szlovák nemzettudat egyaránt. Ekkortájt született többek között Madách Imre „A civilizátor”-a, István gazda és a Janók meg Mitrulák udvarházáról¹⁴. Ekkor nevezte a szlovákok aranyjánosi lelkeségű költője, Andrej Sládkovič Pestet a Szent Korona legszebb ékességének¹⁵. Sőt! Mivel a szlovákság ugyanazt kapta jutalmul Béctől, amit a magyarok büntetésül¹⁶, felmerült egy magyar-cseh-szlovák együttműködés elképzelés is¹⁷, és a nemzeti önvizsgálatnak, a kiengesztelődésnek is mutatkoztak jelei. Ján Palárik, pesti szlovák pap egyik vígjátékát aratási népünnepély zárja a magyar-szlovák megbékélés, a becsületes szlovákok és magyarok testvériségének tiszteletére, természetesen népdalénekléssel¹⁸.

Ebből a szempontból különösen tanulságos a népköltészet, a népi kultúra egyetemes emberi és egyben nemzeti értékeinek felismerése a Kisfaludy Társaság fent említett kiadványa kapcsán. Greguss Ágost titkár beköszöntőjében néptársnak nevezte a haza nem magyar etnikumait, s egyenrangúságot ekképp érzékeltette: „...a szláv, oláh, német ajkú népekkel [...] az országos élet egysége a magyart egy ezredéve összeforrasztotta a melyeknek költészete, valamint táplálkozott a magyar népköltészetből, úgy viszont maga is táplálta azt.”¹⁹. Varró Sándor ismertetésében a magyar aszimmetria kiegyenlítésének fontosságára mutatott rá: „Nagy fontossággal bír tehát a velünk egy hazában élő testvérnépek költészetének a mienkkel való összehasonlítása; nagy fontossággal bír kimutatni azon határvonalakat, melyek azokat egymástól elkülönítik.”²⁰.

A szlovák nemzettudatban a negatív magyarkép, az elzárkózás, az ellenségeskedés, a sérelmi politika a XIX. század hetvenes-nyolcvanas éveitől terjedt el, amikor a „tót anyanyelvű magyar honpolgárok” státusa vált gyakorlattá. Gáspár Imre talá-

ló megfogalmazásában „tótok és pánszlávok”²¹, vagyis minden pánszláv, ami a szlovák nemzeti kultúrához tartozik. Ami a népdalokon, a népművészetben, a népszokásokon túli szlovák művelődést, oktatást illette, arra legfeljebb állami ellenőrzéssel juthatott némi támogatás. Ki is alakult a hazai közvéleményben a jámbor, dalos kedvű, dolgos nép szereotípiája, a napi sajtóhírektől, színes tudósításoktól, a népszínművektől, Jókai Mór, Mikszáth Kálmán, Gárdonyi Géza kedves Janóitól, drótosaitól²² egészen akár Blaha Lujzáig. A nemzet csalogányának szlovák volt az édesanyja, s különösen akkor éltette a közönség, amikor a „tót virágáruaslány” dalát énekelte²³. A Budapestre munkát keresni vándorló szlovákok is énekelnek. Gáspár Imre leírásában következnek a „dallamos mesék. [...] Az idegen tájakról, falukból összecsdített utasnép úgy tudja a nótaszöveget, mintha együtt tanulták volna. És így dalolgatnak, mesélgetnek egész estig.”. Gáspár szerint „népdalaik búsongók, de néhol egészséges tréfába csapnak át. Néha rövid felsőhajtás, egyetlen mondat, de mindig megkapóan szelíd hang ömlik el rajtuk.”²⁴.

Bartók Béla már a tízes évek elején felismerte, milyen értéke a régióinknak, de a világerökségnek is a szlovák népdalkincs. Tudta,

A FOLK KFT.
**Hangszerek, Tokok,
Kellékek, Javítás**

**Népzenei CD-k teljes választéka
ÓVODÁKNAK, ISKOLÁKNAK
KEDVEZMÉNY**

Cím: Budapest VII., Dohány u. 84.
Bejárat az Almássy utca felől
telefon/fax: 351-3341,
Mobil: 06/30 954-9903, 06/30 399-5042
E-mail és Web Site:
pro@t-email.hu, http://www.afolk.hu

Nyitva tartás:
hétfőtől csütörtökig: 10:00-17:30,
pénteken: 10:00-17:00

hogy műkedvelők gyűjtik, adják ki, állami támogatás nélkül. Munkájukhoz rendelkezésükre bocsájtotta addig elkészült anyagát. Tudta, milyen akadályokat kell leküzdenie a gyűjtőknek, infrastruktúra, iskolák, intézmények nélkül²⁵. Szorgalmasan tanult szlovákul, mert csak a népnyelvet ismerte. Egy alkalommal egyik fiatal gyűjtőjét, a váci piarista gimnáziumba járó Anton Augustín Baníkot fogadta lakásában. Javítani kezdte Baník helyesírását, és amikor a fiatal diák a szlovák középiskolák hiányával mentegette nyelvi hibáit, Bartók nem értett vele egyet: az anyanyelv elsajátítása iskola nélkül is köteleesség²⁶.

Bartók végtelen szeretettel, minden erejével dolgozott szlovák adatközlői között, éppúgy, mint más etnikumok körében.

Gyűjteménye a legtisztább „hungarikum”, hiszen hazája egykorú valóságában született, amelyben a szlovák nép nyelve nem volt idegen nyelv. A szövegek, a dallamok rokonságot mutatnak a környező etnikumokéval, közel fele részben a magyaréval is²⁷.

1921-ben szerződést kötött a turócszentmártoni Matica slovenská kulturális-tudományos egyesülettel gyűjteményének kiadására. A szerződésben foglaltakat az átvevők nem tudták betartani, ezért Bartók 1938-ban arra gondolt, hogy Budapesten maradt jegyzetei alapján maga publikálja az anyagot²⁸. Erre nem került ugyan sor, de támlapjainak átadása után is tovább dolgozott gyűjteményén, Amerikába is magával vitte. A több évszázados magyar-szlovák szellemi közösség konkrét megvalósu-

lása: a magyarral főként hanganyagában rokonnak nevezhető²⁹ szlovák nyelv lágyágát és dallamosságát sokszor jelezte is e munkapéldányban. Bartóktól ugyanúgy távol állt a kor nemzeti-politikai otrombasága, mint anyagának paraszti előadótól. Jegyzetei arról tanúskodnak, hogy még az 1918 előtti világ „ungarisch” ~ „magyarisch”, a szlovákoknak oly kínos „uhorský” ~ „maďarský” magyar egybeértelmezésének rendezésére is kísérletet tett, sőt észrevehető toleranciája énekesei szlovákosabb névformáinak használatában és a földrajzi magyarosítások helyretételében is.

A „Piszkozat” [*Szlovák népdalok. Bartók Béla Tót népdalok című gyűjteményének „piszkozata” I. Szerkesztette: Käfer István, Sztaikovics Erika. Germardus Kiadó, Szeged, 2011.*] kiadásának célja e dokumentum közreadása valamennyi érintett tudomány számára, érdemi feldolgozásra. A kivitelezés igényessége tiszteletadás Bartók Béla munkája előtt és kiváló eszköz két egymással meghasonlott nemzet viszonyának rendezésében. Nem utolsósorban hozzájárulás „a legteljesebb hagyatéknak”³⁰ méltó bemutatásához.

Annak idején e sorok íróját Bartók Péter kérte fel Voit Éva és főként Voit Krisztina közvetítésével és szervezésében a „Tót népdalok” szövegének magyar nyersfordítására. A terv az egész anyag kiadása volt, a magyarból készített angol nyersfordítással. Folytak tárgyalások a zenei anyagról is. Bartók Péter kísérleteket tett édesapja eredeti kéziratának megtekintésére a Szlovák Tudományos Akadémián, amely abból addigra már két kötetet kiadott³¹. Az adott körülmények között erre a betekintésre nem kerülhetett sor, s a fordításokat magam is a „Piszkozat” alapján készítettem, alkalmazva a „76-os boríték” szöveggel kapcsolatos utasításait. Időközben publikáltam egy munkabeszámolót, 1993-ban előadást is tartottam a pozsonyi szlavista kongresszuson, várva a két szlovák kötet szerkesztőinek reakcióját, de az elmaradt. Az anyag kétharmadánál tartva a munkálatok megszakadtak.

Két évtized elmúltával, a Szeged-Csanádi Egyházmegye Gál Ferenc Hittudományi Főiskoláján létrejött Hungaroszlavakológiai Kutatócsoport munkája nyomán adódott lehetőség a magyar-szlovák szellemi közösség eme alapdokumentumának közrebocsátására. Véletlenül e kötettel egyszerre hagyta el a nyomdát egy részletes beszámoló a Bartók Archívum ötven évéről a Muzsika című folyóiratban. Az ott olvasható ellentmondásokat oldja ez a kiadvány, amely Denijs Dille munkásságának szerény folytatása a hungaroszlavológia keresztény művelődéstörténeti interpretációjában.

Käfer István

JEGYZETEK

1. Biblia sacra, to gest: Biblj Swatá [Halle] 1745. Az előszó aláírása [1722. szept. 6.]: Milownjk Božich Prikázanj [=Matěj Běl, prešpurský kazatel]. OSzK Bibl. 585
2. Kázne prihodné ai iné, to gest: 82 reči duchovních... W Krušowcáh prednesenich... w Trnawe 1833. OSzK 310.547
3. MIŠIANIK, Ján–ECKHARDT Sándor–KLANICZAY Tibor, *Balassi Bálint Szép magyar komédiája. A Fanchali Jób-kódex magyar és szlovák versei*. MTA Irodalomtud. Int., Bp. 1959
4. A szlovák kéziratok énekköltészet kézikönyve részletesen felsorolja a forrásokat. MINÁRIK, Jozef, *Piese a verše pre múdrych i blázno*. Tatran, Bratislava 1979
5. Bartók Béla válogatott zenei írásai. (Összeáll. SZÖLLŐSY András) Művelt Nép, Bp. 1956 15–17.
6. BALÁZS, J. P., *Eine slowakische Volksballade im literarischen Nachlass von Kazinczy*. In Studia Slavica. 1959 401–427.
7. SZIKLAY László–VARGHA Balázs, *A Szerlemdal a csikóbőrös kulacshoz két szlovák fordítása*. In A Szegedi Tanárk. Főiskola Tud. Közleményei, 1963 135–150
8. SIPOS István, *Három szlovák népdal Dugonics András fiatalkori versei között*. In Filológiai Közöny. 1958 350–351.
9. *Szerb népdalok és hősrögök*. Kunoss, Pest 1836
10. *A tót nép regéi*. In Hasznos Mulatságok. 1835 II. 22.
11. PULSZKY Ferenc, *Népmondák*. In Athenaeum 1840 I. 11. 161–169.
12. HALÁSZY József, *Úti rajzok Nógrád, Zólyom s Bars felsőbb vidékéről*. In Társalkodó 1842 48. 189–190
13. *Tót népdalok* (ford. SZEBERÉNYI Lajos, LEHOCZKY Tivadar, TÖRS Kálmán). Kisfaludy Társ., Pest 1866 (A hazai nem-magyar ajkú népköltészet tára I.)
14. MADÁCH Imre, *Összes művei*. (s.a.r. HALÁSZ Gábor). Révai, Bp. 1942; *A civilizátor. Komédia Aristophanes modorában*. I. 463–508.
15. SLÁDKOVIČ, Andrej, *Svätomartiniada*. In SLÁDKOVIČ, Andrej, Poézia. Tatran, Bratislava 1976 429., 435.: „Ide a kezet, testvérek és polgártársak! Ruszín, horvát, szerb, magyar és román! Fogjuk össze szent pánttal e szent edény magyarhoni szívárványait, amit 'hazának' hívunk... A büszke Budát szenteli Pest, Magyarhon diadéjának gyönyörű arája.”
16. Erről bővebben: KOVÁČ, Dušan, *Szlovákia története*. Kalligram, Pozsony 2001 118–120.
17. Ludovít Kubáni (1830–1869) *Walgalha* című regényében ábrándozik Hunyadi László szlovák közvetítéssel történő cseh házassági tervéről.
18. Ján Palárik (1822–1870) *Dobrodružstvo pri obžinkoch* (Aratóünnepi kaland)
19. Tót népdalok i.m. 1.
20. VARRÓ Sándor, *A tót epikai népköltészet*. In Fővárosi Lapok. 1866 190. 765–767., 191. 770
21. GÁSPÁR Imre, *Hazánk tót népe. A tót nép, a tót költészet*. Tettey és Tsa, Bp. 1879 514.
22. Utalunk többek között Jókai Mór *Gazdag szegények* című regényére, Mikszáth Kálmán számos prózájára, Gárdonyi Géza *Egy szál drót* című novellájára stb.
23. Blaha Lujza szlovák kötődéseit számon tartotta a szlovák nemzeti sajtó. Jellemző példája ennek Svetozár Hurban-Vajanský (1847–1916) és Daniel Bachát (1840–1906) levelezése: *Korespondencia S. H. Vajanského... 1860–1916*. Veda, Bratislava 1977 76. sz. I. (Blaha Lujza fellépése Almási Tihamér *A tót leány* c. népszínművében)
24. GÁSPÁR I., i.m. 52–54.
25. *Bartók Béla levelei III. Magyar, román, szlovák dokumentumok*. (Szerk. DEMÉNY János) Zeneműkiadó, Bp. 1955 229–230.
26. BANÍK, Anton Augustín, *Niekoľko spomienok, dokumentov a úvah o Bélovi Bartókovi*. In Hudobnovedné štúdie, Bratislava 1960; részletek magyarul: Nagyvilág 1981 5. 741–744.
27. V.ö. *Bartók Béla válogatott zenei írásai*. uo.
28. *Bartók Béla levelei III*.
29. NOVÁK, Ludovít, *Jazykovedné glosy k československej otázke*. Matica sl. Turč. Sv. Martin, 1936 115.
30. J. GYÓRI László, *A legteljesebb hagyatéknak. Somfai László és Vikárius László az ötvenéves Bartók Archívumról*. In Muzsika 2011 9. 15–18.
31. BARTÓK Béla, *Slovenské ľudové piesne I., II*. Slovenská akadémia vied, Bratislava 1959, 1970; a III kötet: ASCO art and science, Bratislava 2007

Kuruzs bekente unalomzsírral

Azt beszélnek, hogy a régi öregasszonyok hittek a kuruzsba, de olyanok is voltak, akik értettek hozzá. Tudtak keverni unalomzsírt. Úgy tartották, hogy a dísznóban ördög van, s a foghagymában is, mert ha nem szedik ki mihelyt leszáradna róla a zöld, a száraz foghagyma eltűnik a földből. Azt mondják, hogy elviszik az ördögek jó mélyre a föld alá. Így mind a kettő alkalmas a kuruzslásra. Egy kis dísznózsírba foghagyma levét kevernek, valami gyökeret reszelnek bele, okusz-bokusz, és még keresztet is vetnek rá.

Ezt egy egészen idős román asszony mesélte nekem:

– Hej, te kicsi menyecske, nem is nagyon árulták el a kuruzskeverés fortélyát, mert tudod, akkor nem használ. De olyan unalomzsírt kevertek, amiknek meg volt a nagy ereje. Te tudod menyecske, hogy tiltották a román legényt, hogy magyar lányt vegyen el. Nem másért, csak hogy mindegyik maradjon meg a maga fajtája, nyámja mellett, ne szédelegjen. Hiszen még a marhák között is van különbség. A tehenet nem fogják járomba a bivallyal. A tehén a tehénnel, a bivaly a bivallyal – magyarázta az asszony.

A román legénynek hiába beszéltek, hogy hagyja el a magyar lányt. De hogy hagyhatta volna el, amikor már megkérte? Elveszi feleségül. Az igaz, hogy ezelőtt járt egy román lányhoz, aki őt nagyon szerette és sokat sírt utána. A szülők igen megharagudtak a legényre, mert éppen egy magyar lánnyal cserélte fel az övéket:

– Na, ezt megbosszuljuk! – mondták.

A legény előtűnik haladt el, amikor ment a menyasszonyához. Egy román vénasszony egy este megleste a legényt, megkente jól unalomzsírral a kezét, és kiment az utcára, hogy szembe kerüljön a legénnyel.

– Na, mész, mész, lelkem-fiam? – simogatta a fiú két karját. Még a vállát is megveregette:

– Hallom, lelkem-fiam, hogy vőlegény vagy. Szép párok lesztek, nem számít az, hogy magyar. Sok szerencsét, jó estét, – szorongatta az unalomzsíros kezével a fiú kezét. – Na, hogy összefutottunk, mit hoz a véletlen? Jó estét! – mondta, és avval besietett.

A menyasszony hallotta, hogy jön a vőlegénye, mert nagyot csattant az utcaajtó. Éppen font. Felugrott a helyéről, lelökte a guzsalját, szaladt az anyjához:

– Anyám, én elhatároztam, hogy nem megyek férjhez, nem kellem nekik – mondta sírva.

A vőlegény belépett. A lány sírva kiáltotta:

– Nem kellesz többet, nem vagyok a te menyasszonyod, utállak! Olyan unalmas vagy, unalom lettél, ne gyere közel hozzám, érted?! Tedd be az ajtót kívülről!

Megbűdösödött köztük a szerelem. A vőlegény lesütött fejjel távozott. Ő tudta, hogy hol a bibi, hogy a lány magyar, de a kuruzsról nem tudott egyikük sem.

A menyasszony azt beszélte, hogy megunta a pletykaságot, pedig ez nem volt igaz. Az unalomzsír választotta el őket.

– Hej, kicsi menyecske, nagy hatása van a kuruzsoknak! A fa is kiszárad, ha megkuruzsolják.

A vőlegény tovább járt a tánra, mint legény járta a négyest és ezt fújta:

*Megérem még azt az időt,
Sírva jársz el kapum előtt,
Megöleled kapum fáját,
Megsiratod a gazdáját.*

Kocsis Rózsi (1996. augusztus 16.)

Mezítláb (részlet)

Anyám kint hevíti a kemencét. Be-bejön, megnézi kel-e a tészta. Kitakarja a teknőt:

– Na, itt lesz jó kenyér.

– Csináljon ked cipót is, langalót is süssön, édesanyám!

– Vagy cipó, vagy langaló. Nem lehet mind a kettőt, honnan annyi tészta? Sütök én nektek szilvaízes langalót és még túróst is. Van egy pléhkanálnyi túróm, az elég lesz egybe. De csak úgy, ha bent ülsz kicsi fiam, ki ne tedd a lábadat, mert meghúlsz, beteg leszel. Olyan hideg ez a sár, pedig én tűznél vagyok.

– Hát ked is mezítláb van, édesanyám.

– Én már meg vagyok acintasodva [edzve]. Nekem, gyermekem, még a puskagolyó sem árt. Gyere, kicsi Rózsi, nyisd ki az ajtókat, vigyem ki a tésztákat!

De hát, persze mind sütekor csak a lisztet, csak a tollseprűt, csak ezt csak azt, s ahányszor kimentem, futott utánam Pista is, hogy ő biza egyedül nem ül bent, s ő is kell lássa, hogy hogyan sütik a langalót. Én sem értettem meg, hogy Pistának nincs csizmája, és bent kell ülnie. Futkostunk a hideg porondos tornácon, vártuk, hogy süljön a langaló. Anyám vette a sütőlapátot, a lapjára egy káposztalaput tett, a kezét megvizette, a tekenőből szakasztott egy kis tésztát, egy diónyi túrótt tett a közepébe, összehajtogatta, rátette a káposztalapura, s ott lapítgatta két kézzel vékonyra. A piszkafával elvarizsálta a tüzet, s a vonóval kijebb húzta a szenet. A lapá-

tot bedugta a fűtött kemencébe, lassan lerázta róla a langalót. A langaló nőtt, nőtt, pirosodott a parázs körülötte. Terjedt a jó szag. Én anyámat figyeltem, kicsi sovány asszony, de hogy jár a keze, ide-oda kapdos, és a szilvaizes langaló már az is a lapáton van. Drága édesanyám kiabál:

– Betakarodjatok a tornácról! Jaj, fiam, meghűlsz, gyertek be, egyetek, megsült a langaló, de maradjatok itt bent a házban!

Kettétörte a langalót, a kezünkbe nyomta, s máris sietett kifelé. Egy fél kupa tej volt főve, ott párolgott az asztalon. Most csak azt vártuk, hogy süljön ki a málé, mert két kenyeret, és három málét vetett be a kemencébe.

– Nincs is jobb, mint a hideg forralt tej, a meleg málével! – szokta mondani édesapám.

Megsült a málé, anyám a késsel keresztet húzott az aljára, és úgy kezdte meg. De nem lehetett vágni, mindegyikünk tördelt belőle, ahogy tudott. Egy csupor hideg tejet kaptunk hozzá.

– Egyetek, drága gyermekeim!

De nem is ettem olyan jóízút tán soha...

Anyámat hívhatja Mihály Károly tiszteletes úr. Hát persze, anyám az egyházi adót is dívánpárna varrással fizette meg. Na, de most mégsem ez, hanem az volt a baj, hogy kopott, csúnya a forrószegi fekete lobogó. Fel kéne újból szegni az alját, új bojtokat tenni rá, s még meg is kéne festeni feketére. Elhagyta a színét. Anyám föl is vállalta, hogy megcsinálja. S ott varrogatja az udvaron, öltögeti, aki látta, mindenki megkérdezte:

– Te nem félsz attól a lobogótól? Miért hoztad a házhoz? Ez nem jót jelent!

Még a rokon Mányi néni is csodálkozott, s mondta:

– Hej, nem szeretem! Inkább mentél volna nap-számba, fizettétek volna úgy a papi adót. Én emlékszem, amikor az a Sári igazított valamit ezen a lobogón. De meg is halt az édesanyja. Pláné nem szabad a házba bevinni!

– Hát, látja ked, meg is csináltam egy nap alatt! Másképpen két hétig is kéne, hogy varrogassam a dívánpárnákat. Könyörgött nekem a pap, hogy csináljam meg, mert már minden asszonyt megkért, és nem vállalták.

Pista bebújt a lobogó alá, és onnan kiabál:

– Kapjál meg, Rózsink!

Mányi néni összecsapta a kezét:

– Uram Isten, ne hagyj el! Vége a kicsi Pistádnak!

– Mit beszél ked? – agyarkodik anyám kipirulva. – Hallja, ked? Nekem ne jósoljon, én úgysem hiszek a babonának! Kuvikolhat itt a bagoly, orgonálhat a más kutyája az ablak alatt! Most meg ked is kezdi?

Mányi néni hosszasan nézett bennünket:

– Ne haragudj, Rózsik! – s elment. De anyám még mindig mondtott utána:

– A vénasszonyok mind babonásak, s a gazdag asszonyoknak nem kell ilyesmiket csinálni, azoknak van pénzük. De a drága jó Isten minek teremtett szegénynek bennünket? Ha az ember fogózik valamihez, úgy sincs jól. Ez csak babonáság!

Anyám csinálja a vacsorát:

– El kéne menj Henche, igaz én kellene, hogy menjek, de hát nem hagyhatom félbe az enivalót. Apád örökké a piacon van, nem számít, hogy itthon dolog van.

Illusztráció: Juhos Kiss Sándor

– Én elmegyek, de félek a kutyáktól! Mire visszafelé jövök, be lesz sötétedve.

Kint a henci tanyán, volt egy mezőgazdasági iskola, házak nem is voltak arrafelé. Pénzér küldött anyám, a tanárnénak varrt, s holnap megy a városba, kell a pénz. Egyedül indultam el, de Pista utánam futott mezitláb:

– Rózsink, én is megyek!

– Menj vissza!

– Nem megyek, mert azért sem! Hát, hogy is ne! Hogy megegyenek téged a kutyák?

Reszketett, fázott mellettem, én egy pocsolóban megmostam a lábát, odaadtam neki a csizmámat. Most én fázok, de úgy, hogy még a hasam is fáj, minden izmom reszket. Most én mosom meg a lábamat, visszahúztam a csizmát. Most megint ő volt mezitláb. Úgy cseréltünk, de ezt is meguntuk, a víz is hideg volt, a kezünk is fázott. Visszafele futni akartunk, de nem lehetett, mert nyakig sárosak lettünk volna, s mivel megyek holnap iskolába? A csizmát hoztuk a kezünkben, és nem akartam már lábat mosni, Pista sem.

– Rózsink, dúdoljunk, hátha akkor megmelegsünk egy kicsit! Egymás kezét fogva, dúdolva cammogtunk hazafelé. Apám elénkbe jött, mert már be volt jól sötétedve...

Kocsis Rózsik (Szamosújvár, 1985.)

Közreadja: Juhos Kiss Sándor és Juhos-Kiss János

A Rákóczi-induló

Voltaképpen mi köze van a Rákóczi-indulónak Rákóczihoz? Miért jelent meg Liszt első Rákóczi-induló feldolgozása Erkel Ferenc lejegyzésében? És hogyan került Berlioz világhíres Rákóczi-indulójának eredeti kézírata éppen az Országos Széchényi Könyvtárba? A gyönyörű korabeli kéziratok és kottanyomtatványok megtekintése közben mindezekre is választ kaphat, aki meglátogatja a nemzeti könyvtár Zeneműtárának olvasótermében látható kamarakiállítás. A Zeneműtár az Országos Széchényi Könyvtár (Budavári Palota, F épület) VI. emeletén található. A 2011. június 14-én megnyílt „A Rákóczi-induló” című kamarakiállítás augusztus 23-tól lesz ismét látogatható egészen december 22-ig. Nyitva tartása az olvasóteremével azonos: keddtől péntekig 10 és 18 óra között, szombaton 10 és 15 óra között.

A Rákóczi-induló történetével kapcsolatos dokumentumok bemutatását a dátumok véletlen egybeesése motiválta, hiszen az idén egyszerre emlékezünk a Rákóczi-szabadságharcot lezáró szatmári béke háromszázadik, illetve Liszt Ferenc születésének kétszázadik évfordulójára. Az Országos Széchényi Könyvtár Zeneműtára gazdag gyűjteményéből válogató kiállítás ennek megfelelően különös figyelmet szentel az indulót

több alkalommal is feldolgozó Liszt személyének: a hat témakör közül a harmadik és a negyedik kifejezetten a zeneszerző és az induló kapcsolatával foglalkozik, míg az első kettő a Rákóczi-induló kialakulását és népszerűvé válását, az utolsó kettő pedig a Liszt műveivel párhuzamosan más komponisták által készített Rákóczi-feldolgozásokat mutatja be.

*

AZ INDULÓ SZÜLETÉSE

A ma Rákóczi-indulóként ismert dallam az úgynevezett Rákóczi-nótából származik. Utóbbi története legalább a XVII. század közepéig nyúlik vissza: a *Vietórisz-kéziratban*, a *Kájoni-kódexben* és Náray György *Lyra Coelestis* című gyűjteményében (1695) egyaránt felbukkannak a később „Hej, Rákóczi, Bercsényi” szöveggel ismertté vált „nóta” változatai. A dallam használatban maradt egészen a XIX. század kezdetéig, amikor immár szövegtelen, cikornyás díszítésekkel elhalmozott, formai szempontból pedig egy lassú és egy gyors szakaszt egymás mellé állító hangszeres változatai is népszerűvé váltak – ezek legsikerültebbikét ismerjük ma Rákóczi-indulóként.

A Rákóczi-nóta nyomán írt induló szerzője nem azonosítható teljes bizonyossággal, de a legvalószínűbb feltevés szerint Nikolaus Scholl, a 32. számú császári és királyi gyalogezred Esterházy-szolgálatban álló karmestere alakíthatta ki a dallam ma ismert formáját a neves primás, Bihari János előadásától ihletve. Az erre vonatkozó adatok többsége az 1860-as évek elején kirobbant sajtópolémia során került felszínre, amelyet az 1860 augusztusában megindult *Zenészet* *Lapok* hasábjain követhetünk a legrészletesebben. A sajtóban folytatott vita visszatekintve ugyanakkor valamelyest okafogyottnak tűnik, hiszen az induló két legkorábbi zongoraváltozata, amelyek az 1820-as években Bécsben jelentek meg, egyaránt Schollt nevezi meg szerzőként. Ez a tudás azonban hamarosan feledésbe merült, s a '40-es évek kiadványaiban – így például Franz Jüllig *Ungarische National Melodien* gyűjteményében – már csupán mint „Rákóczy-induló” tűnik fel a mű a komponista nevének említése nélkül.

*

ERKEL FERENC

Erkel, aki az 1830-as években Magyarország egyik legkiválóbb zongoraművészeként vált ismertté, különösen sokat tett a Rákóczi-dallamok népszerűsítéséért. Mint a *Honművész* folyóirat beszámol róla, 1838. november 30-án a pesti Magyar Színházban „Erkel úr, hangszkarmester, saját szerzeményéből phantáziát és változatokat játszott zongorán, orchestrum kísérettel, Rákóczynak er-

délyies nótájára”. Néhány hónappal később, 1839. március 31-én pedig Erkel – egy Joseph Menter müncheni gordonkaművésszel közös hangversenyén – a *Phantasia klavirra az erdélyi Rákóczi-dal themájára* című művet tűzte műsorra.

Míg a fenti kompozíciókat csak címről ismerjük, a Rákóczi-induló egy későbbi, Erkel-féle feldolgozása 1840 januárjában már nyomtatásban is megjelent *Emlékül Liszt Ferenczre* felirattal. Liszt ugyanis (amint arra még visszatérünk) a pesti Nemzeti Színházban január 4-én tartott hangversenyén kirobbanó sikert aratott az induló előadásával, s Erkel ennek az élménynek a hatását próbálta megragadni a maga változatában, amely alig néhány héttel Liszt koncertje után került a boltokba. Mint a *Honművész* folyóirat recenzense fogalmazott, az „alkalmazó törekvése [az indulót] oly modorban, miként Liszt úr játsza, minél közelítőbbleg közölni s mint tapasztaltuk, Liszt úrnak egy-két sajátosságait leróva, mellyeket Erkel úr hibetöleg készakarva nem utánzott, nagyobb részint sikerülve is közli”. Az Erkelrel jó barátságban álló Wagner József által kiadott feldolgozás több kiadást is megért, és a kevésbé képzett billentyűs játékosok kedvéért egyszerűsített formában is megjelent *Rákóczy indulója könnyű módszerben zongorára* címmel – nem egyértelmű azonban, hogy a könnyített változatot vajon maga a zeneszerző készítette-e, vagy a kiadó mást kért meg a többnyire rutinszerű átalakítások elvégzésére.

*

LISZT FERENC ELSŐ FELDOLGOZÁSAI

Amikor Liszt 1839 decemberében – több mint másfél évtizedes távollét után – ismét Magyarországra érkezett, rendkívüli fogadtatásban részesült. Az ünnepségek fénypontja a már említett, 1840. január 4-i hangverseny volt, amelynek végén Festetics Leó gróf vezetésével hat magyar főúr drágakövekkel kirakott díszkardot vitt a színpadra (a pengébe vésett felirat szerint) „A' nagy művészek, Liszt Ferencznek, művészi érdeme' és buzgó hazafisága' méltatásául.” A zeneszerző számára bizonyára megható emlék maradt ez a jelenet, egy későbbi, 1847-ben a bécsi Haslinger kiadónál megjelent Rákóczi-feldolgozását ugyanis a kardot átadó hat arisztokratának ajánlotta.

A Rákóczi-indulónak a nevezetes pesti hangversenyen megszólalt változatát Liszt ugyancsak Haslingernél tervezte megjelentetni már 1840 januárjában, a bécsi cenzúra azonban közbelépett. Alighanem ennek is köszönhető a Liszt-féle előadást „modellező” változatok gyors megjelenése: Erkel imént említett *Emlékül Liszt Ferenczre* feldolgozása, illetve Georges Micheuz *Rákóczy Marsch* változata (a címlap szerint: „aho-

gyan azt maga Liszt úr a koncertjein játszotta”) egyaránt a betiltott Liszt-eredeti „pótlására” vállalkozott. A mai érdeklődő számára azonban már az annak idején kiadatlanul maradt forma is hozzáférhető, ugyanis az minden valószínűség szerint a kiállításunkban látható *Rakoczy Marsch* feliratú szerzői kéziratban fennmaradt (datálatlan) változattal azonos.

*

LISZT FERENC KÉSŐBBI FELDOLGOZÁSAI

1851-ben, négy évvel a Haslinger-féle kiadás után, Liszt újabb változatban adta közre a Rákóczi-indulót a lipcsei Kistner kiadónál: ez a *Marche de Rakoczy* igazi „népszerű kiadás”, amely a zongorázó nagyközönség igényeit és technikai lehetőségeit igyekezett szem előtt tartani. Alig két évvel később pedig a berlini Schlesinger kiadónál jelent meg újabb Liszt-féle feldolgozás a Rákóczi-indulóból, amely a *Magyar rapszodiák* sorozat 15. darabjaként vált közzismertté. Az eddigi, kivétel nélkül zongorára szánt változatok nyomán a zeneszerző a '60-as évek kö-

zépén végül zenekarra is átdolgozta az indulót. E minden szempontból teljesen új forma bemutatóját maga Liszt vezényelte Pesten 1865. augusztus 17-én, szűk két héttel később tartott szólóhangversenye után pedig éppen az új feldolgozás zongoraátirata kapcsán írta a *Zenészeti Lapok*, hogy „ami ez induló eljátszását követé, az nem volt többé taps, az egy nemzet egekig ható megdicsőítése volt, mellyel nagy fiát a legelső kiválasztottak dicső trónusára emelte”. A nagy siker ellenére a zeneszerző csak évekkel később, 1871-ben jelentette meg a zenekari változatot a lipcsei Schubert kiadónál, a halogatással bizonyára a Berlioz-féle (a következő pontban bemutatandó) zenekari feldolgozással való nyílt rivalizálást próbálván elkerülni. Amint egy a kiadás évében írott levelében megfogalmazta: „Amíg Berlioz – aki a maga »Rákoczy«-ját a »Faust elkárhozása«-ban nekem ajánlotta – életben volt, [...] nem akartam előrukkolni az én zenekari változatommal.”

*

HECTOR BERLIOZ

Berlioz 1846 elején Pestre látogatott, hogy február 15-én és 20-án két zenekari hangversenyen ismertesse meg a magyar közönséget műveivel. Amint az hasonló vendégszerreplekkor szokásos volt, a zeneszerző egy népszerű nemzeti dallam feldolgozásával is megpróbált a helyi publikum kedvében járni – így született meg a Rákóczi-induló máig legismertebb változata.

Emlékirataiban Berlioz részletesen beszámol róla, milyen izgalmat keltett Pesten a készülő Rákóczi-feldolgozásnak már csak a híre is. Petrichevich Horváth Lázár, a *Honderű* folyóirat szerkesztője például még a zenekari szólamokat sokszorosító másolót is felkereste, hogy mennél előbb megismerhesse az új kompozíciót. Látogatása után pedig mindjárt Berliozhoz szaladt, s aggódva faggatta a zeneszerzőt, a téma halk bevezetése vajon nem fog-e csalódást jelenteni a közönség számára, amely a Rákóczi-induló erőitől duzzadó, diadalmas előadásaihoz szokott. A hangverseny azonban Berlioz döntését igazolta, hiszen (mint memoárjaiban olvashatjuk) „*e váratlan bevezetésre a közönség néma maradt, de mikor egy hosszú crescendóban fúgaszerűen megszólaltak a téma töredékei, a nagydob tompa, távoli ágyúdörgéshez hasonló ütéseitől megszakítva, a teremben leírhatatlan moraj kezdett forrongani, s abban a pillanatban, mikor a felszabadult zenekar, mint valami vad kézítésében, nekieresztette oly soká visszatartott fortissimóját, hallatlan ordítózás, lábdobogás rázta meg a termet. [...] Bölcsen tettem, hogy a Rákóczi-indulót a hangverseny végére állítottam, mert bármi következtetést volna utána, elveszett volna.*”

Alighanem a nagy sikernek köszönhető az is, hogy Berlioz Rákóczi-indulójának eredeti kézírata végül is Pesten maradt: a zeneszerző minden bizonnyal további előadások reményében adta azt a Nemzeti Színház zenekarát vezető Erkel Ferencnek. A partitúra így Erkel hagyatékából került az Országos Széchényi Könyvtárba, 1904-ben.

*

AZ 1860-AS ÉVEK

Berlioz feldolgozásának sikere nyomán a Rákóczi-induló népszerűsége tovább nőtt szerte az országban – az 1848–49-es szabadságharc bukása azonban egy csapásra véget vetett a nyilvános előadások sorozatának, hiszen a forradalmi dallam bármilyen formában való felidézése immár politikailag veszedelmessé vált. A szigorú tilalom csak az '50-es évek végén, a Monarchia csapatainak Itáliában elszenvedett sorozatos vereségei nyomán vesztette erejét: az 1853-ban alapí-

tott Filharmóniai Társaság zenekara először 1859 novemberében tűzte műsorra az indulót (egyelőre tapintatosan mint Berlioz *Pesti emlékeit* tüntetve fel azt a plakátokon).

A hegedűs Reményi Ede, aki maga is emigrációba kényszerült a világoosi fegyverletétel után, 1860 januárjában amnesztiával hazatért, és első pesti hangversenyén a Rákóczi-indulót is előadta. Saját feldolgozását, amely néhány hónappal később nyomtatásban is megjelent, Mosonyi Mihály éles szavakkal bírálta meg a *Zenészet* *Lapokban*, hangsúlyozva, hogy az induló közismert dallamához a zeneszerzőnek a legnagyobb alázattal kellett volna közelítenie: „*A Rákóczy-Induló épen az a magyarnak, a mi Homér Iliádjá a görögnek, a Talmud a zsidó nemzetnek, a Biblia a kereszténységnek, s a Korán a törököknek. Nemzeti szent ereklyénk ez nekünk, melyhez mesészerű történeti emlékek csatolnak, s melynek eredetét sötét homály titka fedi. [...] Oly páratlan zenedarabunk az, melynek sem dallamán, sem összhangzati kíséretén, avagy épen kül alakján, nem szükség valamit változtatni; mert az első mérettől [azaz ütemtől] kezdve az utolsóig, egyformán mérész s méltóságos kifejezéssel bír, s a legszükségesebb tüzet egyesíti a zenei nagyszerűség eszményképével. Olyan az mint a szentírás, melynek szövege csak addig szent s valódi, míg meg nincs hamisítva. [...] Reményi úr, fent nevezett átiratával élet-eret sértő nehéz sebet vágott eme nemzeti szentélyünk oltárfáján, mert a Velencei farsang módjára, ugronc-polcot csinált abból, hogy rajta művészi halál ugrásokat mutogathasson a bámuló közönségnek.*”

A politikai légkör enyhülésével az 1860-as években már egyre-másra jelentek meg a Rákóczi-induló további feldolgozásai. Bizonyára az ekkor országszerte ismét megélt, különös érdeklődésnek köszönhető, hogy népzene kutatóink utóbb oly gyakran gyűjtették fel a Rákóczi-indulót egy különlegesen ünnepi, a lakodalmat lezáró funkcióban.

*

A RÁKÓCZI-INDULÓ SZÖVEGEI

A Zeneműtár folyosójának fali vitrinjeiben bemutatott dokumentumokat az olvasóteremben két állóvitrin is kiegészíti, az induló későbbi befogadástörténetének egy különleges aspektusába engedve bepillantást. A Rákóczi-nótából való kialakulásakor addigi szövegét értelemeszerűen elvesztő hangszeres indulódallamra a XIX. század közepétől fogva ugyanis gyakran „húztak rá” új textusokat, amelyek szépen példázzák a politikai helyzet mindenkorai változásait is. Engeszer Mátyás az 1860-as évek elején megjelent férfikara például Szerdahelyi József korábbi

folkMAG[®]azin

2011/5, XVIII. évfolyam, 5. szám

Megjelenik évente 6+1 alkalommal

Kiadja a Táncház Alapítvány

Alapítványi gondnok: Nagy Zoltán
Kuratóriumi tagok: Sándor Ildikó, P. Vas János

Felélős szerkesztő: Grozdits Károly

Tervező-szerkesztő: Berán István

Munkatársak:

Bede Judit, Gósi Anett,
Havasréti Pál, Kóka Rozália
MAGTÁR – Széki Soós János

Budapest, I. ker., Szilágyi Dezső tér 6.

Levél cím: 1255 Budapest, Pf. 153

Tel./fax: (36.1) 214-3521

folkmagazin@mail.datanet.hu
www.folkmagazin.hu

Porszinter Nyomda

Tel.: 1/388-7632

ISSN - 1218 - 912X

Bankszámla-szám: 11701004-20171625

Külföldről: OTP I. ker. fiók,

1013 Budapest, Alagút u. 3. Hungary
Táncház Alapítvány (B.I.C.) OTPVHUHB
HU55 11701004 20171625 00000000

Támogatónk a Nemzeti Kulturális Alap
Népművészeti Szakmai Kollégiuma

szövegét használja fel, mely az indulójelleg helyett az ideális hazaszeretetet hangsúlyozza („*Üdv, hazánkon égi fény, / Nemzet öre, tiszta lény*”), s hasonlóan himnikus karakterű Huber Károly az 1880-as évek közepén kiadott kórusának szövege is: „*Szent szabadság, áldva légy! / Ez szíveink hű szava rég*”. A XX. század első éveiben azonban a militáris hangulat válik uralkodóvá. Hackl Lajos férfikarának Fáy Elek költötte szövege már kifejezetten harcba biztat („*Rajta magyar, jön az ellenség / Vedd a hazát, örök igazát*”), míg Jámbor Simon kiadása egyszerűen Petőfi közismert sorait illeszti a dallam alá: „*Trombita harsog, dob pereg, / Kész a csatára a sereg*”. A talán máig legismertebb – Wekerle László tollából – származó szövegből pedig nem nehéz kihallani a Trianon utáni esztendő revizionista elszántságát: „*Magyarok Istene, rontsd a labanc hadát! / Közéleg az óra, csatariadóra, / Hogy a magyar akarata, csatavasa, viadala / mentse meg a szomorú hazát! / Magyarok, hej!*”. Vavrinecz Béla az '50-es években született kórusművének Vargha Károly írta szövegében ugyanakkor a hasonlóan harcias tartalom („*Riad a kürt szava, dobban az ifjú szív*”) immár félreérthetetlen mozgalmista felhangokat nyer, amikor újra meg újra a vörös ég és a lobogó tábornút kerül szóba.

Mikusi Balázs

Hátsó borító: Bartók Béla kézzel írt lejegyzése a „Tót népdalok” című gyűjteményhez

ERKEL FERENCZ

a magyar dalmű megteremtője, a nemzeti színház főzeneigazgatója,
az országos magyar királyi zeneakadémia igazgatója,
Ferencz József rend lovagja, az összes hazai dalárdák főkarnagya stb stb.

Az országos kir. zeneakad. hallgatói
ERKEL FERENCZ igazgató és tanár úr
névnapjának alkalmára
1878. október 4^{én}

$\frac{6}{1-5}$

N° 376.

3 3 3

F: 14242)

A felvétel helye: *Flédel kölyön m., 1915. VII. Gy.: Bartók*

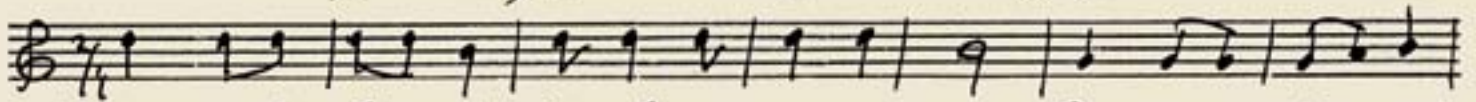
Előadta: *Berezka N., Rt. 60 éves, asszony*

Elterjedtség:

(12)
LXXII
551

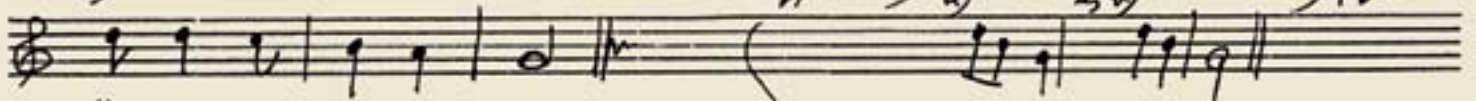
Allegro ♩ = 140

1) — 2) — 1) — 2) 3) —

a) *re-re-dze-la son ja, kor-let mo j, o se. lü Po. mi sle-la son i*

1) —
2) —

čomaj je po se. lü.

2) 3) 1) 2) 3) 1) 2) 3) 1) 2) 3)

1) *Čomaj je po se lü
iš toojej podobe,
Re ty máš vojánsky
Kabacik na se lü.*

b) *Člá zvolenskom mosce
Čintoreia rastie,
Trháj si ju milá,
Ved ti bruško raste.*

2) *Čaju ma, biju ma
Pre tu Kanáliju;
Klavicka ma boli,
Dorubali mi ju.*

*Čo že by ja, milý,
Čintom trhala,
Vera som ja bruško
Od se lü dostala.*

c) *Čala by ci, dala,
Reby chlapea mala;
Ale len dzeučata
Tie rozdrapenčata.*

